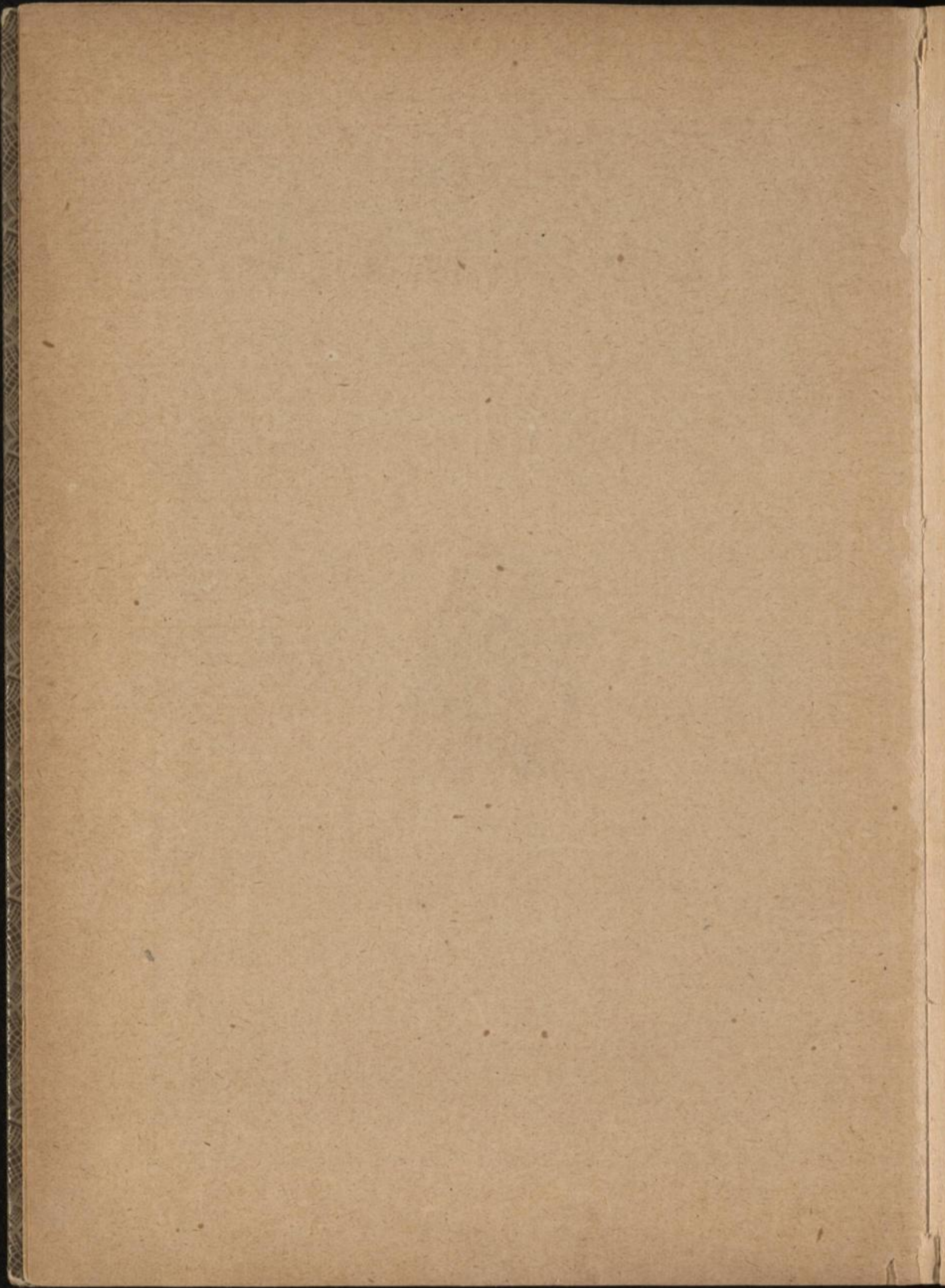

Nětčiša farska cyrkej w Radworju z hnadownym swjećećom.

Biskop Łusčanski, † 1905.

Nowak - Horjanski (Meander),
bywši farar w Radwoju.

Wobrazy
z cyrkwinskih
stawiznow
katolskich Serbow.

2/8° 5044

Z nakładom spisarja.
Čišć Donnerhakec knihičišćefnje
(mějićel: Towarstwo ss. Cyrilla a Methoda)
w Budyšinje.

Z dowolnosću duchowneje wyšnosće.

Wopomnjeću

najdostojnišeho knjeza

+ Jurja Łusčanskeho

swojeho dołholětneho prezesa,

dotal poslednjeho Serbskeho biskopa

poswjećił

spisař.

BUDź poVItana kraLoVna,
MaC'eř mIŁosC'e, žIwjenIo,
słóDkosC' a naša nadźIja!

Předślowo.

Tu přeodawam Serbskemu luděj wunošk swojeho stawizniskeho dźěła. Hačrunjež sym maćiznu za nje 37 lět hromadźił, je to tola jenož njenahladna knižka wostała; přetož stawizny su njedzakowne dźěło; tu přehladaš cyły nastawk, haj cyłu knihu a lědma što namakaš, štož móžeš trjebać. Chcych woprědka cyrkwinske stawizny cyłego Serbskeho ludu zestajeć; tola bórzy spóznach, zo je to přewulki nadawk a wosebje tež, zo by potom kóždeho čitarja jenož mały dźěl cyłjeje knihi zajimował. Tohodla wobmjezowach swoje dźěło na katolskich Serbow. Dokelž pak je so jich domizna w běhu stolětow pomjeńšiła, wopřijeja stawizny w starych časach šěršu pře-strjeń kraja, hač pozdžišo: w přenjeje křescanskej dobjě něhdže nětčišu Saksku a Prusku Hornju Łužicu z přiležnymi přispomnjenjemi ze susodstwa; w 15.—16. stolěće pak krajinu mjez Drježdžanami a Zolercem a w nowym času nětčiše katolske wosady.

Ale tež ani tu njejsym wšitke žórła wučerpał; wosebje nic Vickowu, Friedrichowu a M.-khróniku a druhe stawizniske zapisy w Budyšskej tachanskej knihowni a pisma na jenotliwych farach. Jednaše so mi wo to, zo so powěsće, kotrež běch za dołhi čas, husto z wosebitym zbožownym případom, namakał, njebychu zasy zhubiłe. Poslědnje stolěto pak wobpřija wjele podawkow, kotrež docyła hišće čišćane njejsu. Zhonich je zwjetša před 40 lětami jako młody pachol wot † krawca Čěsle (Leńša) z Noweje Jaseńcy, kotryž je při wulkim wohnju w Kamjencu (1842) hižo sam z Worklečanskej sykawu sobu hašał, kotrehož nan pak je, nic runje Abrahama, ale tola Napoleona I. widžał. Ze swětnych podawkow, přiležnje namakanych, zapisach hewak njeznate, ale wosebje zajimawe. Powšitkownje su stare stawizny dokładnišo wobdźěłane; nowše pak, kotrež hižo w časopisach steja, jenož dospołnosće dla přistajene. Wo mužach, džensa hišće žiwych, njewuprajich swojeho nahlada, ale naspomnich jenož jich mjena a skutki. Hewak pak wuzběhowach nje-stroniscy wšelake njedostatki, njestarajo so wo to, hač sebi z tym pola posudženeje strony do črjopka stupich abo nic. — Hdyž někotre podawki po zdaću na njelepym městnje steja, wukhadža to z toho, zo je hakle w běhu čišća zhonich. Duž dyrbjach je přistajić, hdžež so jenož někak hodžeše.

Dokelž ma knižka na přenim městnje za lud być, přijach tež njestawizniske podawki; tola z přistawkom, zo je to jenož podawizna (Legende, Sage), tak zo móže kóždy spóznać, što su stawizny a što nic. Hewak pak su jenotliwe wěcy wědomostnje rozsudžowane, a to po najnowšich přeptyowanjach. Hdyž tu tohodla něšto hinak čitaš, hač druhdže, njeměj to přespěšnje za wopačnosć, ale za wunošk nowšich studijow. Tak je n. př. čah Husitow l. 1429 po Serbach (po najnowšich powěsćach profesora Jechta-Zolerskeho) přeni raz cyle hinak wjedženy, hač pola wšěch dotalnych Łužiskich stawiznarjow, kotřiž su zwjetša, husto po słowje, młódši wot staršich wotpisowali.

— Za njewučenyh čitarjow su tu někotre wěcy wopisane, kotrež su studowanym znate, n. př. „Gregorijanska“ protyka, Šwejdski napoj. Lóžšeje zrozemliwosće dla njenawožowach tež ćežke wědomostne słowa, hdžež mamy cyle zrozemliwe a při tym dobre Serbske wurazy, n. př. nic: sewjerny, južny, wulica, ale połnócnny, połdniši, dróha. Ze samsneje winy njetrjebach tež Starosłowjanske, ale nětčiše, drje bóle Němske, ale za to wjele zrozemliwše mjena; tak: Thüringski, Magdeburg, nic: Durinkski, Džěwin. Tohorunja njepisach po rěčespytnje jara dwělownje prawym, ale po njestudowanym wjele běžnišim wašnju: Zolerc, Pječka město: Zhorjelc, Pětřka, a podobnje.

Štož prawopis nastupa, pisach pola mjenow porjadnje nic jenož wěcownik, ale tež kajkostnik wulki; potajkim tež: Serbski, Němski (Přir. Germanus), Sakski, Budyšski, Lutherski (ale katolski, ewangeliski). — Z 2 prawejow twórbow wubrach (po prof. Mórkowej zasadže) wuprajenju bližšu; tak: kmót, kreje, ločki, nic: kmótr, krwě, lohki. — Z kóncowkami zložowach so po Hórnikowej historiji (hl. předślowo) a pisach pola zawrjenych kóncowkow: -oho, pola wotewrjenych pak: -eho, duž: žadyn, žanoho, ale žadny, žadneho; podobnje: byčo, nic: byće. — Cuze słowa pisach porjadnje po wuprajenju; tak: profesor, prezes. — Najlěpši (?) prawopis přewjesć, běše tohodla cyle njemóžno, dokelž wšelacy słownikarjo (Ful, Kral, Řezak) sami wšelako pisaja; wosebje: n abo ň, é abo č. Řezakowy słownik njehodžeše so tež hižo tohodla dospołnje wužić, dokelž běše knižka hižo poł hotowa, hdyž wón wuńdže.

Při wšej kedźbnosći při přehladowanju a porjedženju wostachu tola někotre čišćeńske zmylki stejo, wosebje: w abo we. Te sebi při čitanju sam porjedź! najwažniše stawizniske wopačnosće pak maja takle rěkać: strona 49: 1527 (nic 1227), str. 62: 1634 (nic 1639), str. 75: 1564 (nic 1562), str. 85: 1763 (nic 1753), str. 109: 1694 (nic 1794) a str. 115: 1883 (nic 1886). — Wuwostajene drobnosće dodaj takle: str. 16. 18: Bruno ze swójby Gersdorfskich z Barta; str. 32, kónc, čo. 16: VI. Biskopicy běchu hižo l. 1076 hnadowne městno; str. 51: posledni Biskopičanski katolski farań rěkaše Joachim; str. 61: Swótlík přeloži cyłe swjate pismo (nic jenož nowy zakon) do Serbsčiny.

Za čitanjo w šulach hodža so wosebje tele stawizny, a to za wšě wosady: čisło: 1—3, 6, 8, (14), 15, (17), 18, 27, (29), 34, 35, 39, 41 (kónc), (42), 43, 45 (započatk), 46, (48), 53V, 56, 58 (druhi džěl) a 59. Dale nastupaja jenotliwe krajiny džěle séšowacych stawiznow: 11, 16, 17, 27, 30—33, 36—38, (41), 42, (44), 45, 50—54.

K stawiznam su přidate wobrazy někotrych cyrkwjow, ale jenož tajkich, kotrež su džensa hinaše, hač w prjedawšich časach; (z wuwzacóm titulneho wobrazu nětčišeje Radwońskeje farskeje cyrkwe, hdžež pak so tež wo cyrkej njejedna, ale wo zastarske hnadowne swječo).

Tak njech knižka swój puć po Serbach nastupi a čitarjam powučenje a zabawu poskići!

Na swjateho Jakuba 1920.

Neander.

Pokazowaf.

I. Wot najstaršich časow hač do založenja Budyšskeho tachantstwa.

(Něhdže wot 700—1221).

	Strona.
1. Pohanstwo	1
2. Spočatki křesćanstwa. Swjaty Bonifac	2
3. Swjataj Cyrill a Method	3
4. Prócowanja Němskich biskopow a mnichow	4
5. Založenjo Mišnjanskeho biskopstwa a jeho přeni biskopja	6
6. Swjaty Beno	9
7. Mišnjanscy biskopja dwanateho stolěta	13

II. Wot založenja Budyšskeho tachantstwa hač do jeho pozběhnjenja na biskopske sydło.

(Wot 1221—1562).

8. Založenjo Budyšskeho tachantstwa	15
9. Mišnjanscy biskopja po založenju Budyšskeho tachantstwa	17
10. Mjezy Mišnjanskeho biskopstwa	19
11. Najstarše stawizny nětčišich Serbskich katolskich wosadow	20
12. Stare cyrkwe w nětko Lutherskich wosadach	22
13. Klóštry w Serbach	24
14. Založenjo klóštra Marijineje Hwězdy	25
15. Nastaćo hnadowneho městna Róžanta	27
16. Druhe hnadowne městna w Serbach	29
17. Nadpad pola Hodžija	32
18. Husitowje we Łužicy	32
19. Mišnjanscy biskopja po Husitskich wójnach	36
20. Swjedženje, wobkhady a bratrstwa	38
21. Cyrkwinske žiwjenjo	40
22. Započatki šulow	42
23. Serbska řeč a hospodařstwo	44
24. Posledni Mišnjanscy biskopja	45
25. Cyrkwinske podawki w Budyšinje	48
26. Wotpady w druhich Łužiskich městach	50
27. Přemjenjenja na wsach	51

III. Wot pozběhnjenja Budyšskeho tachantstwa na biskopske sydło hač do zjenoćenja wobeju Sakskeju dijecezow.

(Wot 1562—1831).

Strona:

28. Překhod biskopskeje mocy Mišnjanskeho biskopa na Budyš- skeho tachanta	54
29. Budyšcy tachantowje jako cyrkwinsky wjeřchowje	56
30. Cyrkwinske wobstejnosće w Budyšinje	61
31. Nabožne podawki we wjesnych wosadach	63
32. Stolětne wojowanjo w Radworju	66
33. Hnadowne městna	71
34. Wšelake drobnosće z tutoho časa	74
35. Šwejdowje w Serbach	76
36. Serbinec knjez	78
37. Stare wosady po třiceći-lětnej wójnje	80
38. Nowej wosadže Ralbicy a Wotrow	83
39. Dalše stawizny Róžanta, lubjenja a pobožne pućowanja	86
40. Serbski seminar w Prazy	91
41. Cyrkwinske žiwjenjo w 17. a 18. stolěće	94
42. Hospodařske wobstejnosće cyrkwjow a duchownych	97
43. Šule	99
44. Tecelin Mět	101
45. Biskop Włóski a jeho nastupnicy	102
46. Wójske časy	105
47. Drježdžanske kraje	108

IV. Wot zjenoćenja wobeju Sakskeju dijecezow hač do našich časow.

(Wot 1831—1920).

48. Tachantowje a biskopja tutoho časa	110
49. Biskop Łusčanski. Poslednej tachantaj a biskopaj	115
50. Radwof	117
51. Khrósćicy (a Worklecy)	120
52. Kulow	123
53. Drobne powěsće z druhich Serbskich wosadow	125
54. Założenjo Bačońskeje wosady	129
55. Susodne Němske wosady	131
56. Cyrkwinske žiwjenjo w 19. a 20. stolěće	135
57. Duchowne rjady, bratrstwa a towarstwa	139
58. Budyški wučerški seminar a šule w našim času	142
59. Drobnosće z poslednjeho stolěta	145
60. Budyšcy tachantowje a Serbscy fararjo	147

I. Wot najstaršich časow hač do założenja Budyšskego tachantstwa.

(Něhdže wot 700—1221.)

1. Pohanstwo.

Serbja bydlachu w zastarsku nic jenož we Łužicy, ale po cylej Šakskej, haj, k wječoru daloko do Thüring-skeje (Durinkskeje) a k połnocy hłuboko do Prusow. — Po swojej wěrje běchu woprědka pohanjo a česćachu svojich bohow zdžěla w swjatnicach, zdžěla na horach abo, hdžež horow njeběše, na wulkich kamjenjach abo twarjenych hrodzišćach.

Tak stejachu tajke swjatnicy bohowki Žiwy na městnje nětčišeho hrodu w Budyšinje abo slónčneho boha w Brěznicach (Brieffnitz) mjez Drježdžanami a Mišnom. Pola Koldic w Lipsčanskej krajinje běše pod hobrskim dubom swjatnica druheho Serbskeho boha. Tež w Jazońcy mějachu tajku swjatnicu, kotruž při rozšěrjenju křescánstwa do křescanskeje cyrkwy přetwarichu. Runje tak sta so w Nosaćicach pola Lubija, hdžež bu tohorunja pohanska modleńnja do křescanskeho Božeho domu přeměnjena. Tež w Hodźiju je wěsće pohanska swjatnica stała, dokelž tam hišće lěta 1826 při přetwarjenju cyrkwy wumjelske stołpy z pohanskimi postawami namakachu. Cyle tak su tež zakładne murje cyrkwineje wěže we Khrósćicach powostanki pohanskeho swjateho twara našich wótcow. — Jenož postawy abo wołtarje pohanskich bohow nadeńdžemy w Kinsbórku, w Połčnicy a w Hajnicach za Budyšinom. Vlinec na „čělcu“ nad Šprowju pola Wownowja je tohorunja postawa Serbskeho boha. Pječróžkaty pohanski wołtař mějachu w lěsu Tuchorju wyše Hornjeho Wujezda.

Z horow běchu boham poswjećene: Čornybóh a Bělybóh za Budyšinom, hora pola Halštrowa, nětko „Sibyllenstein“ mjenowana (bohowcy Žiwje poswjećena), Prašica pola Kumwałda a wšitke hórki, kotrež so němski „Taschenberg“* mjenuja, na př. w Budyšinje, w Drjež-

* Tazać = so prašec.

džanach. — Na wulkich kamjenjach (husto „eratskich“ kamjeniskach) česćowachu naši prjedownicy běleho boha w Bělej pola Kamjenca, w Dažinje zboka Lubija, čorneho boha na „čertowym“ kamjenju w Plusnikecach pola Budyšina, we Łupoji pola Radworja, w Čornjowje pola Kamjenca a w Kopřinje pola Khróscic na tamnišim hrodzišću. — Hrodzišća, kotrychž mamy jara wjele we Łužicy, wužiwachu pohanscy Serbja w měrje k česćowanju svojich bohow, we wójnje k zakitowanju přećiwo njepracelam. Popjelnicy, t. r. sudobja z popjełom a druhimi powostankami spalenyh ćěłow, wurychu na wšelakich městnach ze zemje. Tajke pohanske pohrjebnišća běchu w našej krajinje na př. w Delnjej Kinje, Delnjej Hórcy, Zdžěri, Bělčecach, Błohašecach, Wunjowje, Radworju, Kamjenjej, Bronju, Łuzy, Lišej Horje, Baćonju, Libonju, Pozdecach, Kopřinje, Kukowje, Wotrowje, Njebjelčicach a něhdžežkuli druhdže.

2. Spočatki křesćanstwa. Swjaty Bonifac.

Kaž k wšitkim pohanskim ludam, přińdže tež k našim prjedownikam po času křesćanstwo. Přeni pospyt z nim sčini drje swjaty Bonifac. Wón skutkowaše wokoło lěta 725 w Lipsčanskej krajinje. Kaž so powěda, předowaše w Lipsku, powali tam postawu přiboha Vlinca a natwari na jeho městno křesćansku cyrkwičku, kotraž mjez rěkomaj Plisu a Halštrowom před „Raniskimi“ (rańšimi?) wrotami steješe. Wona běše swjatemu Jakubej poswjećena. Pozdžišo přitwari k cyrkwičcy klóštr a powoła do njeho Šotiskich (Jendželskich) mnichow. (Tohodla tamna droha hišće džensa „Schottengäßchen“ rěka.) Bonifac je pječa tež w městačku Brandisu předował a we wsomaj Sulicach a Wulkim Milkowje njedaloko Rochlic cyrkwičcy natwarił. Haj, powěda so, zo je samo hač k Łobjej přišoł.

Swjaty Bonifac wažeše sebi Serbow nic jenož wustojneho ratařstwa, ale předewšěm tež jich počinkow dla. Wosebje khwali mandželsku swěru a lubosć serbskich žonow. Husto njerodžeše žona po mužowej smjerći wjacy wo žiwjenjo, ale mori so sama, zo bychu jeje ćělo hromadže z jeje mužom spalić móhli. Tak napomina Bonifac lěta 745 krala Ethebalda, kotryž běše křesćan, kotrehož mandželska čistota pak bjez poroka njeběše,

z listom k polěpšenju a pokazuje při tym na „wobdźiwanja hódnu“ póćiwosć Serbow, kotřiž běchu pohani. — Swjateho Bonifaca podpjeraše Frankski kral Dagobert, kiž wokoło lěta 750 w Kamjenicy klóštr załoži a w Mišnje cyrkwičku k česći swjateho Dionysija natwari. — Dokelž pak so Bonifac ze Serbami zrěčeć njemóžeše, so symjo křesćanstwa, wot njeho wusywane, hłuboko njezakorjeni. Tohodla Serbja po jeho wotkhadže, wosebje pak, jako jeho Frizowje lěta 755 zabichu, a druhu raz w lěće 860, zasy wot křesćanstwa wotpadnychu, mnichow z Lipska wuhnachu a cyrkwičku, wot Bonifaca natwarjenu, zapusćichu. Pohanstwo přińdže zasy k mocy. — Hdyž pozdžižo Korla Wulki abo jeho syn Korla přećiwo Serbam wojowaše, jich kraj zapusći a jich krala Miliducha zbidha z tym hišće křesćanstwo rozšěrjene njebu. Ničo cyłego a wobstajneho zawěsće Korla Wulki a jeho nastupnicy z křesćanstwom mjez Serbami docpěli njejsu.*

3. Swjataj Cyrill a Method.

Hdyž běše swjaty Bonifac na wječornych mjezach Serbskeho kraja křesćanstwo předował, přińdže wono do rańšich dželow, wosebje do Łužicy, přez Słowjanskeju bratrow Cyrilla a Methoda. Wonaj běštaj Bołharow, Morawjanow a wjele Čechow z jich wječom Bořiwojom do křesćanskeje cyrkwe přijaloj a so na Wjelehrodže na Morawje zasydliłoj.

Wottam přińdžeštaj do lěta 865 do Serbow a to do krajiny wokoło Žitawy a Zolerca. Powěda so, zo je swjaty Cyrill w Kralowskim Haju (Königshain) přebywał a w Jaworniku a Hainwaldže, hdžež postawa Serbskeje bohowni Žiwy steješe, pohanskej swjatnicy potorhał a na jich městnje křesćanskeje cyrkwi natwarił. Swjaty Method pak je pječa w Tachowje nad rěku Nisu tež bohowni Žiwy poswjećeny haj popušćał a z jeho drjewa cyrkwičku k česći swjateho Pětra natwarił. — Hišće bóle, hač swjataj bratraj samoj, su zawěsće jeju wučomcy w Serbach skutkowali. Jich běše wosebje swjaty Cyrill wjele wuwučil; woni z nim do Roma přińdžechu a tam měšnisku swjećiznu dóstachu. — Mnozy stawiznarjo maja tež za to, zo stare kamjeńtne křiže, kotrež po cyłych Serbach we wsach a při pučach namakamy, na ss. Cyrilla

* Knauthen.

a Methoda dopomnjeja, a mjenuja je tohodla „Cyrillske“ křiže. Po tymle nahladže staj swjataj bratraj abo jich pomocnicy nic jenož po cyłej Hornjej Łužicy, ale tež daloko do Delnjeje Łužicy swětło křescanskeje wěry přinjesłoj.

4. Prócowanja Němskich biskopow a mnichow.

Hdyž tež swjaty Bonifac žaneho trajaceho wuspěcha z wobroćenjom Serbow njedocpě, spytowachu tola pozdžiši Němscy biskopja přecy zasy, mjez Serbami křescanstwo rozšěrić. Ale džěło wosta ćežke a njedžakne. Serbja wopokazowachu so husto njepřecelscy přećiwo Němcam zmysleni, dokelž chcychu jich tući z mocu, we wójnje, přewinyć a jim dawki napołožić. Nimo toho njemóžachu so Němscy předarjo z ludom zrěčeć.

Tak sta so lěta 892, zo běše Würzburgski biskop Arno Mišnjanskemu namjeznemu hrabji Popej we wójnje přećiwo Serbam pomhał. Jako pak wón njedaloko Kamjenicy na hórce při drozy w swojim stanje Božu mšu čitaše, nadpadnychu njepřecelske črjody jeho a jeho towařšow a zabichu jich. Dokelž pak běchu při nadpadže woblatka hižo přežohnowane, widzachu so tam wobydlerjo husto swěcy blyšćić a tež Serbja spóznachu, zo su mužowje, kotrychž běchu morili, swjeći martrarjo byli. — Khěžor Hendrich I. zbi drje lěta 931 Serbow w bitwomaj pola Walenca (Wallenberg) a při „krawym młynje“ pola Tačeč (3 hodžiny wot Kulowa) a pomjenowa namjezneho hrabju Gera za jich knjeza. Tutón postaji wšak w krutych hrodach w Kamjencu, Kinsbórku, Wojerjecach, Barće a Ketlicach hejtmanow a přewiny skónčnje z přeradu Serbow. Ale křescanstwu njebu z tym spomhane; nawopak to hidu přećiwo Němcam-křescanam jenož powjetši.

Prěni Merseburgski (Mjezyborski) biskop Bozo spyta tohodla zasy Serbow z přecelnosću za křescanstwo dobyć. Zo by so trochu z nimi dorozemić mohł, měješe serbske słowa napisane. Njedziwajo na to pak připoslucharjo tola wjetši džěl jeho předowanjow njezrozemichu; haj, jako jich wón laćonske „kyrie eleison“ wučěše, mějachu z njeznatymi słowami swoje směchi, sčiniču z nich „w kri olša“ (= w keřku wólša) a prajachu, zo je jich Bozo tak wučil. Hišće lěta 1005 widžeše tutón

biskop, kak Łužičenjo we wójnje postawu pohanskeho přiboha sobu nošachu. Rozhněwany na tajki njewuspěch swojeho skutkowanja, wotrjekny so misijonskeho džěła. — Zda so, zo wšak je Bozo swoje přédowanja tež woprawdže njelepje započal; přetož pohanow, kotřiž dyrbja křesćanstwo přijec, ma drje misijonař tola kopu wažnišich wěcow wučić, hač laćonske „kyrie eleison“ spěwać. — Zbožowniši w misijonskim džěle mjez Serbami běše třeci Merseburgski biskop Wigbert (wokoło lěta 1025), kotryž wosebje w Lipsčanskej krajinje skutkowaše. Wón Serbam džěle sćenjow a swoje přédowanja, do Serbskeje řeče přeložene, čitaše, měješe řečewustojnych tołmačow sobu a wobroći tak woprawdže wjele pohanow ke křesćanstwu. — Tež Magdeburgski (Džěwinski) biskop Adalbert přija wjele pohanskich Serbow do křesćanskeje cyrkwje.

Z mnichow dobychu sebi wosebite zaslužby wo wobroćenje Serbow benediktinowje; woni w swojich klóštrach Serbsku řeč wučachu, kotruž tehdom hišće po cyłej nětčišej Sakskej řečachu. Wosebje sćeše benediktinski klóštr w měsće Fuldze misijonarow do Serbow. Dokelž Serbja laćonskej řeči njerozemjachu, běše hižo bamž Formosus dowolił, Bože služby za Serbow w jich maćeřskej řeči wotměwać. Tohodla załoži tež khěžor Ota I. w Magdeburgu šulu, hdžež mniša Serbšćinu wuknjachu, zo bychu potom křesćanstwo Serbscy wučić a Božu mšu a sakramenty w zrozemliwej Serbskej řeči swjećić móhli. — Nimo benediktinow přédowachu na prawym Łobjowym brjozy, potajkim tež w Hornjej a Delnjej Łužicy, premonstratenzowje a cistercijenzowje; woni sławne klóštry załožichu, z kotrychž potom křesćanstwo dale rozšěrjachu. Hdžež so wjetša črjódka nowych křesćanow nahromadži, tam natwarichu kapałku. Dotalny mnich, kotryž běše jich za křesćanstwo dobył, bu přeni farař. Wón dósta dwór z 2 lejnoma role a někotrych roboćanow. Pozdžišo wotstupowachu jim biskopja husto tež džesatk (wotsypk). Dokelž pak Serbja tajkele dawki za Němcow hidžachu, woni přecy zasy wot křesćanstwa wotpadowachu. Tohodla biskopja tute dawki hustu ponižichu. Tajkile pomjeńšeny wotsypk řekaše „Słowjanski“ džesatk, mjez tym, zo „Němski“ džesatk, t. r. dawk, kotryž mějachu Němscy poddanjo dawać, njewolóženy wosta.

Dokelž Serbja, kotřiž běchu pohanjo wostali, husto nowowobroćenych křescanow nadpadowachu, dyrbjachu tući, ryčerjo a swobodni, kotřiž mjez pohanami bydlachu, z mječom na Bože služby přikhadžeć. Tejele hidy dla móžachu so tež jenož te kapałki dzeržeć, kotrež běchu w hrodach abo znajmjeńša blisko při nich, mjez tym pohanjo zdaleniše cyrkwički přecy zasy zapuscowachu. K zakitej přećiwo tajkim nadpadam běchu najstarše kapałki, kotrež w času wot lěta 900 hač do 1000 nastachu, z hrodziščemi wobdate. Wone běchu drjewjane a jara małe, tak zo jenož měšnik nutřka steješe, kotryž při požohnowanju wěriwych do durjow stupi; ludžo pak přebywachu zwonka cyrkwički, tola znutřka hrodzišća. Tutón dwór mjez kapałku a hrodziščom běše zdobom pohrjebnišćo.

Hakle pozdžišo powjetšichu křescenjo cyrkwički z přitwarami abo twarjachu nowe wjetše cyrkwe na jich městna. Drje přenju tajkule cyrkej natwarichu, po zapuscenju přjedawšeje z časow Dagoberta, lěta 935 w Mišnje, kotruž swjatemu Janej křćenikej poswjećichu. Při njej skutkowaše měšnik Burchard, kotryž bu po založenju Mišnjanskeho biskopstwa (968) tamniši přeni biskop. Budyšin dósta drje přenju drjewjanu kapałku lěta 958, jako tam kruty hród natwarichu; wona běše swjatemu Mikławšej poswjećena. Dalša jara stara cyrkej je kapałka swjateho Wjacława w Jaworniku (pola Zolerca), kotruž lěta 967 založichu. — Tak běchu so słabe spočatki křescanstwa w Serbach stałe; wulka wjetšina ludu pak běchu hišće pohanjo.

5. Založenjo Mišnjanskeho biskopstwa a jeho přeni biskopja.

Zo by so křescanstwo w Serbach spěšnišo rozšěriło a zdobom duchownu srjedziznu dóstało, založi khěžor Ota I. lěta 968 w Mišnje biskopstwo. Jemu přisłušeše něhdže srjedzny džěl nětčišeje Sakskeje mjez rěkami Łobjom, Kamjenicu a Muldu; to su krajiny, w kotrychž tehdom Serbske splahi Nižanow, Daleminčanow a Głomačow bydlachu. — Ze žiwjenja jenotliwych Mišnjanskich biskopow podawamy tu jenož to, štož Serbow nastupa. — Přeni biskopja su:

1. Burchard (968—970). Wón běše hižo 30 lět jako misijonar mjez Serbami skutkował a znaješe tohodla dokładnje wobstejnosće a potrěbnosće Serbskeho ludu. Hdyž běchu hižo z jeho prócowanjom přjedy naspomnjenu cyrkej w Mišnje natwarili, załoži tam nětko jako biskop tež tachantstwo. Wón postaji, zo maja jeho duchowni (w službje?) w čornym plašću a w běłym kitelu khodzić. Pospochi prócowaše so, zo by křesćanstwo mjez Serbami wobkrućil, a zawěsće by wjele docpěl, njeběše-li zažna smjerc jeho žiwjenje dočasa skónčila. Na misijonskim pućowanju padny z konja a zarazy so. — Joho nastupnik běše:

2. Volkhold (970—992). Prěnich 12 lět jeho skutkowanja běše měrny a tohodla za misijonske džěło přihódny čas. Potom pak nasta wójna mjez khěžorom Otu II. a jeho wujom Hendrichom, kotryž so z Čechami, Serbami a Polakami zjenoći. Za časy biskopa Volkholda dósta Mišnjanske biskopstwo tež kraj Milčanow, to je: Hornju Łužicu. Jenož jeje połdniši džěl Zagozć (Žitawska krajina) njeslušese tehdom hišće sobu do Mišna, ale woprědka do Regensburga, po založenju Pražskeho biskopstwa pak do tuteho. W Praze biskop Volkhold tež wumřě. — Jeho nastupnik, třeći Mišnjanski biskop, rěkaše:

3. Eido I. (992—1015). Wón wukhadžeše ze zemjanskeje swójby Rochličanow (z města Rochlic) a běše benediktinski mnich, po swojich wašnjach jara ponižny a jednory muž. Wot khěžora Hendricha II. dósta wobtwjerdžene hrody w Trebnicach (pola Biskopic), w Hodziju a we Wotrowje. Eido předowaše njewustawajcy křesćanstwo mjez Serbami, a to w Serbskej rěči, kotruž běše wot swojeje maćerje, rodženeje Serbowki, nawuknył. K tomu přikhadžeše z měšnikami a diakonami; potom rozwučowaše ludźi tydžeń dołho; wosebje wukładowaše wótče-naš a wěru. Do křćeńcy dyrbyeše so kóždy posćić, na křćeńskim dnju samym pak wótče-naš a wěru spěwać; štóž to njemóžeše, njebu tón raz hišće křćený. Młodžencow a hólcow krćiješe Eido sam, muži a žony pak jeho měšnicy. — Buchu-li křsćenjo něhdze wot pohanow zabići, skhadžowachu so jich potomnicy na tutych městnach, zo bychu so tam modlili a we wěrje posyljali. Tohodla natwarichu tu wołtarje, pozdžišo kapałki a skónčnje cyrkwe. A tak steji někotražkuli

Łužiska cyrkej na martrafskich rowach, ale stawizny nam to njejsu zaxhowałe. Eido sam natwari w Budyšinje na městno dotalnej drjewjaneje kapałki z lěta 958 kamjeńtnu cyrkwičku a poswjeći ju w lěće 999 swjatemu Pětrej. (Tuta cyrkwička je džensiša katolska kapala tachantskeje cyrkwe). — Podobnje starej cyrkwi, kaž w Budyšinje, mamy w Žitawje, kotruž tež do lěta 1000 natwarichu, a w Biskopicach, kiž so hižo 1013 wotpali.

Za časy biskopa Eida (wokoło lěta 1008) přińdže tež swjaty Bruno, misijonski biskop w Pruskej a Ruskej, do Budyšskej krajiny a wozjewješe tam křescansku wučbu. Tohodla džěše Eido sam do krajiny Zagosća evangelium předować. — Wón wumrě w Lipsku a bu po swojim přeću w cyrkwi w Koldicach pokhowany. — Jeho sčehowaše w nawjedowanju Mišnjanskeje dijecezy:

4. Eilward (1016—1023). W tutym času zaxhadžeše wójna mjez khěžorom Hendrichom II. a Pólskimi wjeřchami. Dokelž Eilward nimo toho tež Serbski njeromezješe, mějachu jeho prócowanja wo rozšěrjenje křescanstwa mało wuspěcha a to čím mjenje, dokelž běchu Polacy, z kotrymiž Serbja hromadže wojowachu, tehdom zwjetša sami hišće pohanjo. Budyšski měr (1018) skónčnje wójnu zastaji. Pólski wjeřch Bólesław woženi so z Odu, dzowku Mišnjanskeho namjezneho hrabje Tietmara II., kotrejuž kwas w Žičeńku (pola Budyšina) swjećachu a při čimž Oda Hornju Łužicu jako njewjesćinski dar sobu dósta. — Nětko běše biskop Eilward swoje misijonske džěło zasy spytać mohł, ale smjerć tomu mjezu staji. — Po Eilwardze běše Mišnjanski biskop: 5. Hugbert (1023—1024) a po nim:

6. Ditrich I. (1024—1040). Wopředka běše wójna mjez Němskim khěžorom Konradom II. a Pólskimaj wjeřchomaj Bólesławom a Mječisławom a tohodla žana móžnosć za misijonske džěło. Jako pak lěto 1031 měr nasta, potłóčowaše khěžor Konrad pohanstwo z krutosću. Wón da pohanske swjatnicy a postawy powaleć a wuzamkny wšěch wot zjawnych zastoństwow, kotřiž křescanstwo přiwzać njechachu, dokelž pohanscy Serbja tež tak činjachu. Wón da někotrym Brandenburgskim (Brenaborskim) pohanskim Serbam woči wukałać a rucy a nozy wotrubać, dokelž běchu woni drjewjanu Božu martru na samsne wašnje wohanili. — Ditricha sčeho-

wachu jako Mišnjanscy biskopja bjez wažnosće za Serbow: 7. Eido II. (1040—1046), 8. Bruno I. (1046—1065) a 9. Reiner (1065—1066).

6. Swjaty Beno (1066—1106).

Beno narodži so w Hildesheimje w Hanoverskej jako syn hrabje z Woltenburga. Hdyž běše wotrostł, zastupi do benediktinskeho rjadu, studowaše w Parizu duchowne wědomosće a bu lěta 1040 na měšnika wuswjećeny. Bórzy powoła jeho khěžor za kanonika do města Goslara (tež w Hanoverskej), z wotkelž bu lěta 1066 za Mišnjanskeho biskopa pomjenowany. Hišće w samsnym lěće přińdže do Mišna a wuzwoli sebi za hłowne dźěło swojeho wyššopastyfskeho skutkowanja rozšěrjenje křesćanstwa mjez Serbami z wobeju stronow Łobja. Ale bórzy wójna mjez khěžorom Hendrichom IV. a Thüringskimi krajemi započate dźěło přetorhny. Beno bu njesprawnje pola khěžora wobskorženy, wot njeho zajaty a jeho cyrkej wot khěžorowych wojakow zapuscena. Jako khěžor skónčnje po bamžowej poručnosći zajatych biskopow, mjez nimi Bena, z jastwow pušći, poča tutón hnydom najprjedy zapuscenu biskopsku cyrkej z nowa twarić. Dokelž pak khěžor zasy nowe samopašnosće přećiwo cyrkwi zawiny, powoła bamž cyrkwinsku zhromadźiznu do Roma, na kotruž tež Beno pućowaše. Prjedy hač woteńdže, přepoda Mišnjanske biskopske kluče dwěmaj tamnišimaj tachantskimaj duchownymaj z krutej přikaznju, zo je radšo do Łobja ćisnjetaj, hač khěžorowym pomocnikam přepodataj, jeli bamž cyrkwinske khostanje na khěžora wupraji. Jako běše so bórzy tak stało a khěžorowi wojacy do Mišnja přińdžechu a so biskopskich klučow mocowachu, ćisnyštaj je tachantskaj knježaj do Łobja. Hdyž so Beno skónčnje z cyrkwinskeje zhromadźizny domoj wróci, bu druhi raz wot khěžora zajaty a hakle za něšto lět z jastwa pušćeny.

Jako wón nětko skónčnje do Mišna přińdže, chcyše so wšěch česćepoľnych powitanjow zminyc a wosta tohodla jako cuzbnik w hospodze přez nóc. Tu so powěda, zo runje tehdom wječor we Łobju wulku rybu popadnychu, kotruž w hospodze předachu. Hdyž pak ju tam k wječeri přihotowachu, namakachu w jeje brjuše biskopske kluče, kotrež běštaj duchownaj do Łobja ćisnyłoj. Z toho

spóznachu, zo dyrbi tu biskop Beno być a jako jeho mjez cuzbnikami namakachu, dowjedźechu jeho swjatočnje do biskopskeho domu. — Beno dcyše nětko předewšim cyrkwinske kubła zasy dospěć, kotrež běše jemu khěžor rubił, a prošeše k tomu Mišnjanskeho namjezneho hrabju wo pomoc. Město wotmołwjenja suny jeho tutón z pjasću mjezwoči. Za to wěšćeše jemu Beno, zo za lěto na samsnym dnju wumrěje, štož so tež dopjelni.

Hdyž běše Beno najwažniše cyrkwinske naležnosće trochu zřadowať, započa zasy hišće pohanskim Serbam křesćanstwo předować. Duž załožowaše wosady a staraše so wo trěbnych duchownych, kotřiž dyrbjachu Serbsku řeč wuknyć. Tež twarješe cyrkwe, při čimž jeho wosebje Kölnjanski biskop Hano a Serbski zemjan Bor z pjenjezami podpjerašaj. Z Borom wuměnišaj sebi tež někotre wobsedźeństwa. Beno da jemu za njeho daloke kubła we Łužicy, tutón pak Benej za to něšto ležownosćow w Mišnjanskej krajinje. Wsy Wendisch-Bora a Deutsch-Bora pola Mišna hišće džensa na to dopomnjatej, zo něhdy Serbskemu ryćerjej Borej słušeštej. Husto přikhadžeše Beno do Budyšina, Hodzija, Biskopic a do Bischheima pola Kamjenca. W Budyšinje běše za jeho časy jenož 1 cyrkej a 1 duchowny; Beno přida tutemu 4 pomocnikow a powjetši cyrkej zdžěla (1074) a poswjeći ju swjatemu Janej křćenikej. Wón natwari tež cyrkwi w Biskopicach a Bisdorfje za Lubijom. Z Brěznic (pola Drježdžan) wjedžeše puć do Budyšina, kotremuž hač do najnowšeho časa „Bischofsweg“ rěkachu, dokelž je biskop Beno wjele po nim khodził. W Bischheimje wostawaše wón husto w tamnišim (Mišnjanskim) tachantskim hrodze, do kotrehož prjedy z kamjenjemi pokładžena šćežka, „Mönchsmauer“ mjenowana, přez hory wjedžeše. Wosebje husto pak přebywaše Beno w Hodziju, kotryž běše hižo khěžor Hendrich II. lěta 1013 Mišnjanskemu biskopej dariť. Hodzij měješe wobtwjerdženy hród z biskopskim kubłom, na kotrymž biskopscy zastojnicy za tutu krajinu sydlachu. Beno natwari tam tež lěta 1076 přenju křesćansku cyrkwičku na wsach (k česći swjateju Pětra a Pawoła). Zdobom měješe tam wón swoju hospodu při pućowanjach po Łužicy. W Hodziju běše tež Benowa mać Bezela po swojeho mužowej smjerći žiwa; tam wona tež lěta 1068 wumrě. W prjedawšich

časach pokazowachu hišće hórku, na kotrejž běše jeje dom stať.

Bjez přestaća a žaneje prócy njelutujo pućowaše Beno po kraju wokoło a přédowaše Serbam w zrozemliwej Serbskej řeči, kotruž z domu, domizny „Lüneburgskich (Hlinyborskich)“ Serbow, znaješe. Kaž so powěda, je wón tež w Radworju a w Khrósćicach přédowať. Wón porjedžeše tež cyrkwinski spěw a zestaja sam wšelake (Serbske?) kěrlušy. — Pódla wšoho toho staraše so tež za časne zbožo swojich poddanow. Tak da wón n. př. we Miłočicach pola Mišna přenje wišnje sadžeć. — Za jeho časy přédowaše tež Merseburgski biskop Wornať Serbam z wobeju stron Łobja.

Bóh sam wobkrućeše Benowe słowa z dźiwami. Tak so tutón jónu po lukach khodžo modleše. Při tym jeho žaby w blizkim haće ze swojim rjechtanjem mylachu. Duž poručí jim, zo bychu mjelčale a hnydom hoľk woćichny. Tu pak dopomni so na słowa swjateho pisma: „wy mórske ryby a wšitko, štož so we wodze hiba, khwalće Knjeza!“ Tohodla poručí jim, zo bychu dale woľale. A hnydom so hara zasy započa. — Druhi raz překhodžowaše so Beno wječor na prawej Łobjowej stronje, město Mišno pak leži na ľewym řečnym brjozy. Dokelž běše so trochu zapozdžíť, njemóžeše po zdaleny mosće wokoło wjacy do města dóńć, přjedy hač buchu měscanske wrota zamknjene. Tohodla sćini na Łobjo znamjo swjateho křiža a přeńdže, kaž něhdy Pěťr k Jězusej, ze suchej nohu po wodze přez řeku. Winowa žerdka, kotruž při tym za kij wuži, so hišće doľho w biskopskej cyrkwi w Mišnje khowaše. Jónu zasy přewobroćí, kaž Jězús hosćom na kwasu w Kana, žnjeńcarjam na polu wodu do wina. A hdyž wonka w horcoće ludej přédowaše a připosľucharjo pića tradachu, dyri, runja Mójzezej před horu Horeb, z kijom na zemju a z njeje přiběža woda. — Hdyž něhdže rjane syno abo žito rosćeše a so něchtón nad tym dźiwaše, wotmoľwi wobsedzeť: „Haj, tu je Beno khodžíť“; přetož wjesnjenjo wědzachu, zo běchu zahony, hdžež so Beno překhodžowaše, najplódněše.

Krótko do swojeje smjerće rozžohnowa so Beno ze swojimi duchownymi a slubi jim, zo budže so tež po smjerćí za swoju dijecezu starać. Potom wusny sprócnj

dželaćeř w Knjezowej winicy, po tym, zo běše 40 lět mjez Serbami skutkował. Tohodla dachu jomu stawiznarjo pozdžišo čestne přimjeno „japoštoł Serbow“. Jeho čěło bu w biskopskej cyrkwi w Mišnje pokhowane. Při jeho rowje stachu so zasy wšelake džiwy. Jeni buchu wustrowjeni, druzy w swoich nuzach wusłyšeni, hdyž so k njemu wołachu, hišće druzy samo wot mortwych zbudźeni. Lěta 1270 da biskop Withego I. Benowe čěło z rowa zběhnyć a natwari jemu wosrjedź cyrkwe rjany rowny pomnik z čorneho marmora. Při tym wopokazaštej so biskopski kij a měšniska drasta, hačrunjež běštej 164 lět w zemi ležałoj, hišće cyle njewobškodźenej. Jako so z biskopskim kijom, kaž něhdy ze zasynamakam křižom Jězusowym, khoreje žony dótknychu, bu wona hnydom wustrowjena. Tež z winom, z kotrymž běchu Benowe zapróšene powostanki myli, sta so wjacy džiwow. — Mišnjanski namjezny hrabja Wylem II. napołoži tamnišemu tachantstweje čěžke dawki. Jako běše tehdomniši probst podarmo za wolóženje řečał, prošese wón Bena wo pomoc. Tutón zjewi so dwójcy w nocy potłóčowarjej, kotryž z tym nastróžany, napoložene dawki spušći. — Při přepytowanju za Benowe swjatoprajenje w Bornje bu přez 20 z-mortwych-zbudźenjow a přez 50 spodziwnych wustrowjenjow zapisanych, kotrež běchu so na jeho zastupnu prótswu stałe.

Džiwajo na tute podawki a na wosebite prócowanja wolefskeho wjeřcha Jurja Brodateho bamž Hadrian IV. Bena za swjateho wupraji, a to lěta 1523, potajkim 6 lět po přenim wustupje Lutherowym, kotryž tež hanjefske pismo přećiwo swjatoprajenju wuda. Tola česćowanje noweho swjateho dołho njetraješe. Bórzy Lutherowi přiwisowarjo wšitko zapuscichu, štož na katolstwo dopomnješe, w Mišnje tež row swjateho Bena. Jeho čěło da biskop Mikławš II. z Karlowic, zrudny dónt Sakskeje doprědka widžo, krótko prjedy na wobtwjerdženy biskopski hród do Stołpina a pozdžišo do biskopskeje cyrkwe do Worcyna (poła Lipska) přewjesć. A jako so wono w Sakskej nihdže wjacy před svojimi njepřečelemi wěsće skhować njehodžeše, bu do biskopskeje cyrkwe w Mnichowje w Bajejskej přewjezene; hdžež jemu tamniši kral Albrecht V. rjany rowny pomnik natwarić da. We nim wono džensa hišće wotpočuje. —

W Serbach su cyrkej we Wotrowje a wołtarje w Budyšskimaj cyrkwjomaj jemu poswjećene. Tež jeho postawje w Baćonju a w Radwońskej starej cyrkwi a runje tak jeho swjećata w Radwońskej nowej cyrkwi a w Kulowje hišće džensa wěriwych na njeho dopomnjeja. W nětčišej katolskej cyrkwi w Mišnje modla so litaniju wo swjatym Benje, w kotrejž samo tež hrónčko steji: „Swjaty Benje, japoštole Serbow, proš za nas“.

7. Mišnjanscy biskopja dwanateho stolěta.

Nastupnik swjateho Bena běše biskop:

11. Herwich (1106—1119), z Wórcyna rodženy. Wón natwari w swojim narodnym měšće cyrkej a załoži tam tachantstwo. Dokelž běše sam Serb, staraše so wosebje wo dalše rozšěrjenje křesćanstwa w Serbach. Hewak běše jeho čas jara njeměrný a wupjelnjeny z wójnami mjez křesćanskimi Němcami a hišće pohanskimi Serbami. Duž so njehodžeše wjele docpěć. — Jeho scěhowaše jako 12. biskop na Mišnjanskim biskopskim stole:

12. Godebold (1119—1140). Serbski zemjan Bor dari jemu 5 wsow a kubło „Koču budu“ (Cossebaude) pola Drježdžan. — Za jeho časy (1124) přédowaše Bambergski biskop Ota, kotryž sam Serbski rěčeše, jducy do Pomóńskeje we Łužicy, najbóle w Delnej Łužicy, hdžež wjele Serbow, wosebje někotre Łužiske města, křesćanstwo přijachu. Tež Magdeburgski biskop Norbert tehdom Serbam křesćansku wučbu wozjewješe. Wón měješe přecy 50 wozow z cyrobu sobu, kotruž připosłucharjam rozdželeše, zo by tak pohanow z darami, potajkim z dobrym, za evangelium dobył. W tutym času padny drje tež posledni Šerbski přibóh „Vlinc“ (zlote celo) nad Šprjewju pola Wownjowa. Hižo khěžor Hendrich V. běše jeho lěta 1106 powalić dał, ale Serbja běchu postawu zasy stajili. Druhi raz zniči ju Magdeburgski arcibiskop Adelgott lěta (1116 ? abo) 1126, jako wón z khěžorom Lotharom II. a Łužiskim bohotom Wiprechtom z Grójča do Čech na wójnu čehnješe. Wón da latu postawu na kruchi rozbić a do Šprjewje čisnyć. (Zo běše přibóh „laty“, pokazuje nam, zo móžachu Serbja tehdom hižo železo leć, zo mějachu potajkim wulku kulturu). — Biskopa Godebolda scěhowaštaj: 13. Reinward (1140—1150) a

14. Albrecht I. (1150—1152). Wón wukhadžeše ze Serbskeho zemjanstwa a skutkowaše krótki čas swojeho knježstwa jara zbožownje za dowobroćenje Serbow. Dokelž běše wučeny muž a wjele řečow znaješe, wužiwaše jeho khěžor za wšelake zhromadźizny; haj, pósła jeho z wažnym posolstwom ke Grichiskemu khěžorej Emanuelej. Na tutym pućowanju pak biskop Albrecht w Konstantinoplu wumrě.

15. Gerung (1152—1170). Jemu běše Česki kral Władisław II. we wójnje z Mišnjanskim namjeznym hrabju Konradom zmylnje tež někotre biskopske kubła zapusćił. Jako zarunanje za to dari biskopej wjes Prěčecy pola Hodžija. Lěta 1160 buchu drje posledni pohanscy Serbja z Muldžineho doła (pola Freiberga) wunaći a jich wobsedžeństwo křescanskim Němcam date.

16. Měrcin (1170—1190). Wón měješe doma z džělom swojeho duchownstwa rozkoru. Tohodla wopušćowaše husto swoju dijecezu, přebywaše pola khěžora abo pućowaše po cuzych krajach. Jako so khěžor Bjedrich I. do křižneje wójnje (přećiwo Turkam w swjatym kraju) nastaji, čehnješe z nim, wumrě pak na tutym wobćežnym puću pola města Tyrusa w Syriskej (blizko swjateho kraja). — Za jeho časy (1180) založi Pruski namjezny hrabja Ota I. sławny klóštr Lehnin pola Berlina, kotrehož přenjeho předstejerja Sibolda pak tamniši hišće pohanscy Serbja zarazychu.

17. Ditrich II. (1191—1208). Serb ze swójby knjezow z Ketlic pola Lubija. Tež jeho čas je wupjelnjeny ze swójbnymi zwadami Mišnjanskich namjeznych hrabjow, štož wězo biskopej spomožne skutkowanje počezeše. — Po jeho smjerći wosta Mišnjanski biskopski stoł 12 měsacow njewobsadženy. Skónčnje bu za biskopa postajeny:

18. Bruno II. (1209—1228). Wón běše, kaž jeho prjedownik Serb a wukhadžeše ze zemjanskeje swójby z Barta (tež w Lubijskej krajinje). — Tehdom zasydli so Mišnjanski ryčeř Bernard z Vesty we wsy Kamjencu a mjenowaše so z teho časa knjez nad Kamjencom. Wón pozběhny dotalnu wjes na město a natwari tam křescansku cyrkwičku k česći swjateju Filipa a Jakuba. Tuta pak so za něšto lět wotpali a Bernardowy syn Bernard II. nad Kamjencom natwari nowu cyrkej, kotruž biskop Bruno 1225 na mjeno swjateje Marije woswjeći. Samsny

zemjan natwari dale „špital“ swjateje Marije Madleny pola Kamjenca. Tutón dósta lěta 1295 tež kapalku, kotraž běše tohorunja swjatej Mariji Madlenje poswjećena. — W naspomnjenym lěće 1225 poswjeći Bruno hišće kapalku swjateho Jurja w Budyšinje (na torožnej wěži tamnišeho hrodu?). Zo by swojej domiznje bliže był, wotkupi Serbskemu ryćerjej Mojkej Stołpinjanski hród a susodne městačko (džensa tež Stołpino mjenowane?) a wsy Myšecy (abo Mašecy?), Koblicy a Dobranecy a 2 kuble a młyn w Khanecach pola Hodźija. Bruno sam załoži propstowstwo Wosyk (Grossenhain) a připokaza jemu džesatk w hrodowskej krajinje Łahowje pola Njeswačidła. — Bruno II. słuša do najslawnišich Mišnjanskich biskopow a běše wosebje wulki dobroćeř Hornjeje Łužicy, w kotrejž tež rady přebywaše. Wosebje husto bydleše na Hodzijskim hrodze. — Jeho najwažniši skutk pak je załoženjo Budyšskeho tachantstwa, z čimž so nowy džěl Łužiskich cyrkwinskih stawiznow započina.

II. Wot załoženja Budyšskeho tachantstwa hač do jeho pozběh-njenja na biskopske sydło.

(Wot 1221—1562).

8. Załoženje Budyšskeho tachantstwa.

Biskop Bruno II. da w lětach 1213 hač do 1221 tachantsku cyrkej powjetšić, tak zo něhdže džensiši katolski džěl nasta a dotalna cyrkwička jako kapala stejo wosta, kaž wona to nětko hišće je. Cyrkej dyrbyeše k česći najswjećišeje Trojicy 3 wěže (tórmy) měć; 2 z nich wostaštej pak njewutwarjenjej. Bruno pućowaše potom do Roma k swjatemu wótcej, zo by wón nowej cyrkwi mjeno dał. Tutón přeješe sebi, zo bychu ju swjatemu Pětrej poswjećili a tute mjeno wona tohodla tež dósta. Bamž dari Brunej jako dar za nowu cyrkej ruku swjateho Pětra, kotruž Čěski kral Přemysl Ottokar do złota zasadzić da. Tuta drohotna powostanka přenjeho wjeřcha

cyrkwje bu w Budyšinje k česćowanju wustajena a wjele wěriwych z Mišnjanskeje, z Čech a Mórowy, z Šlezskeje a Pólskeje tam pućowaše. Tak bu Budyšin hnadowne městno.

Hdyž běše twar dokónčeny, wotmysli sebi Bruno, při tutej nowej cyrkwi tachantstwo załožiť. K tomu trěbnu dowolnosć dósta wot prjedy naspomnjeneho Čěskeho krala Přemysla Ottokara, kotremuž Łužica tehdom słušeše. Tutón slubi nowemu tachantstweji swój zakit a dari jemu 4 jutra (kórcy) kraja. Na to załoži Bruno na swjateho Jana (24. 6.) 1221 hromadže z Mišnjanskimi tachantskimi knježimi spomnjene tachantstwo w Budyšinje a postaji we wosebitej lisćinje prawa a winowatosće nowych tachantskich knjezow (kanonikow). Tutych běše woprědka sydom; bórzy pak Bruno jich ličbu na jědnaćoch powyši. Přeni z nich běchu propst, dekan (tachant), kustos a šolastik. Přeni propst rěkaše Ditrich, jeho nastupnik Mikławš. Přenjeji tachantaj běštaj Herman a Hugo, jedyn z pozdžišich wokoło lěta 1350 zasy Mikławš. Bruno postaji zdobom, zo maja propsta a tachanta tachantscy knježa sami wolić, a to propsta z Mišnjanskich tachantskich knjezow, tachanta pak ze swojeje samsneje srjedzizny. Tohodla propst tež zwjetša w Mišnje přebywaše.

Samsny dzeń biskop cyrkej woswjeći a nowych tachantskich knjezow do jich zastoństwow zapokaza. W Budyšinje wobsteješe tehdom hižo faraństwo. Tute pak bu nětko zběhnjene a z tachantstwom zjenoćene, tak zo běše wot toho časa jedyn z tachantskich knježich zdobom farań. W času najwjetšeho kćěwa nowozaloženeho tachantstwa (wokoło lěta 1300) běše tam 40 duchownych; přetož pódla misijonskeho džěla mějachu sobustawy tachantstwa wosebje Serbskich młodźencow na duchownstwo přihotować. Dotal běchu tući w klóštrach abo na biskopskich šulach we wukraju študowali; nětko dyrbyeše so to tu w Budyšinje stać. Žadnosć knihi tehdom studowanje jara počezěše; duž dyrbyeše so wjele wjacj ertnje wučić. A k tomu běše wjele wučerjow, duchownych, trěbnych.

Za mzdu nowych kanonikow postaji biskop Bruno dokhody svojich kubłow w Schmiedefeldže pola Stolpina a Kunraćicach pola Lubija a pozdžišo hišće jutro role

w Delnjej Kinje. Tež Čěski kral Wjacław a wosebje Mišnjanski a Łužiski namjezny hrabja Ditrich a jeho syn Hendrich darištaj nowemu tachantstweju wjele kubłow. Runje tak tež pozdžiši Mišnjanscy biskopja Hendrich, Konrad I. a Albrecht II. do tachantskich dobroćerjow słušeja. Kanonikowje sami pak ze zlutniwoću, dobrym zarjadowanjom a z přikupowanjom tachantske kubła přisporichu. Tachantstweju słušachu nimo wšelakich wobse-
džeństwow w Němcach tele Serbske wsy (t. r. roboty tamnišich burow): Pozdecy, Čornjegy, Přěčecy, Łuh, Stróžišćo, Khelno, Słona Boršć, Dalicy, Hněwsecy a Kupřicy. Pozdžišo dósta tachantstwo tež džesatk (wot-sypk) a dań z Malešec, Brězynki, Bórka, Lětonja, Poršic, Přiwćic a z Rigowa. (Tuta wjes wjacy njeje; najskerje bu wot Husitow abo Šwejdow zapuscěna a nic wjacy natwarjena); dale džesatk a dań z Wbohowa a Jaseńcy (pola Njeswačidła), z Ješkec kubła w Kopřinje a Jordanec kubła na Horje, kotrež měješe lěta 1584 na tachantstwo 4 tolerje a 15 krošow danje płaćić. (Nas njezajimuje stary džesatk, ale mjena wsow, kotrež potajkim tehdom hižo wobstejachu).

9. Mišnjanscy biskopja po załoženju Budyšskeho tachantstwa.

19. Hendrich (1228—1240). Wón spěchowaše rozšěrjenje a wobkrućenje křesćanstwa wosebje ze załožowanjom a podpjeranjom klóštrow. Z Magdeburga starachu so za wobroćenje Serbow wosebje z wobdžělanjom Serbsko-Němskeho swjateho pisma, z kotrehož je Magdeburgski starožitnosćeř lěta 1832 kruch w starych pismach namakał. — Ale wěc džěše pomalu. Tak hrožeše Halberstadtski biskop hišće lěta 1235 Serbam nad rěku Ohru (k połdnju wot města Gothy w Thüringskej), zo jim jich dwory wozmje a Němskim buram da, jeli pohanjo wostanu. Potajkim w lěće 1235 běchu tam hišće pohanjo!

20. Konrad I. z Walowow (Wallhausen) (1240—1258). Wón běše duchownym zakazał, za bjezbóžneho Čěskeho krala Wjacława cyrkwinske wobrjady dokonjeć. Dokelž pak běchu wšelacy z nich z bojosću před surowym kralom tule zakaznju předstupili, wupraji bamž na Hornju Łužicu, na duchownych sobu, cyrkwinske khostanje (interdikt), kotrež bu hakle zběhnjene, hižo so kral skónčnje

z bamžom wujedna. — Konrada scěhowaštaj: 21. Albrecht II. (1258—1266) a

22. Withego I. z Kamjenca (1266—1293). Za jeho časy potrjechi cyrkwinske khostanje biskopa samoho. Wón měješe mjenujcy dżesatk do Roma dawać. Dokelž pak běše w jeho samsnym kraju (w lětach 1271—1275) hłód a nuza, zapowě so wón, dżesatk wotedawać a běše svojim duchownym runje tak činić poručil. Tohodla jeho bamž z cyrkwe wuzamkny. (Zawěsće běše bamž přez přisłodžerjow wo wobstejnosćach w Mišnjanskej dijecezy wopaki rozwučeny). — Dokelž tehdom žaneho krala a khěžora njeběše (interregnum), činjachu mali wjeřchowje, zemjenjo a ryčerjo, štož chcychu. Woni zawinychu wosebje husto tež wšelake njeprawdy přećiwo cyrkwjam a duchownym. Z tym nastawaše wjele zwady a rozkory. Duž dyrbješe biskop přećiwo nim wustupować. Tutón wuzamkny synow tajkich zemjanow, kotřiž biskopow abo duchownych jatych dżeržachu, wot měšniskeje swjećizny a jich dżowki wot zastupa do klóštrow. Tež wšěch zemjanow a małych wjeřchow, kotřiž cyrkwe abo pohrjebnišća wurubichu abo zapusćichu, wuzamkny z cyrkwe. Jich mjena buchu kóždy njedželu při zaswěćenych swěcach w cyrkwjach zjawnje čitane, doniž so njenakazachu. Jeli w njepokutnosći wumrěchu, zapowě so jim tež cyrkwinski pohrjeb. — Withego postaji lěta 1266 nětčišu rjanu biskopsku cyrkej (dom) w Mišnje a natwari (po wulkim wohnju?) město Kulow skoro cyłe zasy nowe, za čož wono w Němskej rěči mjeno „Wittichenau“ při ja. Tež město Biskopicy wobda wón z murju. — Withegowi nastupnicy běchu: 23. Bernard z Kamjenca (1293—1296), 24. Albrecht III. hrabja z Lěsnika (Leisniga) (1296—1312), kotryž běše sam Serb a swojemu Serbskemu ludej trěbnych duchownych sćeše, a:

25. Withego II. z Koldic (1312—1342). Wón wujedna na cyrkwinskej zhromadžiznje w Mišnje zwadu mjez Budyšskim swětnym z klóštrskim duchownstwom. — Tež za jeho časy běše hłód, tak zo ludžo koruški, žoldže a štomowe pupki jědžachu a skoru a lišćo do khlěba pječechu. Biskop staraše so za khudych w biskopskimaj městačkomaj Stołpinje a Biskopicach. K hłodej přida so hišće mór, kotryž wjele tysac žiwjenjow zniči.

26. Jan I. z Eisenberga (1342—1370). Lěta 1365

připokaza bamž Mišnjanske biskopstwo, kotrež běše dotal pod Magdeburgskim arcibiskopom stało, k Pražskemu arcibiskopstwu. — Lěta 1348 zakhadžeše zasy mór, za 2 lěće pak wudyri přesčěhanje židow, při kotrymž křescenjo wjele židow spalichu a mnozy židža z bojosću před přesčěhanjom sami we wohnju smjerc pytachu. — Jana I. z Eisenberga scěhowachu: 27. Konrad II. z Wallowow (1371—1375), kiž docpě, zo buchu wustawki Budyšskeho tachantstwa w Romje připóznate; 28. Jan II. z Jenčinstajna (1376—1379), kotrehož bórzy za Pražskeho arcibiskopa wuzwolichu; 29. Mikławš I. z Bukowow (Lübeck) (1379—1392), dotal biskop w Bukowach a 30. Jan III. z Ketlic (1393—1398). Wón mnohich wójnow a njeměrow dla swoje zastojnstwo zložil, za 10 lět w Budyšinje wumrě a w tamnišim franciskanskim klóštrje swój posledni wotpočink namaka.

31. Thimo z Koldic (1399—1410). Tehdom zeńdže so cyrkwinska zhromadźizna w měsće Pisa w Italskej. Thimo na nju pućowaše, bu pak w Kärnthenskej wot rubježnikow napadnjeny a wurubjeny. Dokelž běše na cyrkwinskej zhromadźiznje wjele pjenjz přetrjebał, zawostaji po smjerći telko dołha, zo dyrbješe Mišnjanske tachantstwo hród Stołpino předać. — 32. Rudolf z Planic (1411—1427). Za čas jeho skutkowanja běše cyrkwinska zhromadźizna w Konstancu (Husa dla). Dokelž žanych pjenjz njeměješe, biskop Rudolf na nju njejědžeše, ale pósła tam universitneho rektora Hoffmanna z Lipska za swojeho zastupjerja. — 33. Jan IV. (1427—1451). Wón běše wučeny a nahladny muž. Swoje knihi — knihi běchu tehdom hišće jara drohe — wotkaza cyrkwi w Kočebuzu, zo bychu je khudži Słowjanscy měšnicy za swoje studije wužiwać mohli. — Hižo za jeho předkhodnika nastachu Husitske wójny, kotrež čas tuteju biskopow wupjelnjeja.

10. Mjezy Mišnjanskeho biskopstwa.

Mišnjanske biskopstwo wopriješe w času swojeje najwjetšeje rozšěrjenosće (1346) něhdže nětčišu Saksku z wuwzaćom Žitawskeje krajiny, kotraž do Prahi slušese, a k tomu Delnju Łužicu; něhdže třeciznu biskopstwa wučinjachu Sakske erbske kraje, dalšu mało třeciznu Hornja Łužica a poslednju wulku třeciznu Delnja Łužica.

Cyłe biskopstwo dźěleše so do 11 propstowstow abo archidiakonow, 53 arcmešnickich sydłow abo dekanatow a 942 wosadow. — Hornja Łužica běše 10. propstowstwo a wobsteješe z 12 dekanatow a 218 wosadow. Z tutych 12 dekanatow běchu w Serbach: I. Budyšin, połnócný dźěl, II. Budyšin, połdniša połojca, III. Kamjenc, IV. Biskopicy a V. Lubij.

I. Do Budyšskeho dekanata, połnócného dźěla, pod dohladom Budyšskeho propsta, kotryž běše zdobom předstejeř cyłeho propstowstwa, słušeše 10 wosadow; wšě Serbske, mjenujcy: Budyšin, Bart, Huska, Hodźij, Njeswačidło, Rakecy, Zdźary, Łaz, Slepó a Mužakow. — II. Budyški dekanat, połdniša połojca, wokrjes Budyšskeho tachanta, wopriješe 17 wosadow; z nich běchu Serbske: Radwof, Minakał, Klukš, Hućina, Kotecy, Hrodzišćo, Poršicy, Bukecy, Budestecy a Wjelećin. — III. Kamjenski dekanat měješe 23 wosadow, mjez nimi běchu Serbske: Kamjenc, Halštrow, Njebjelčicy, Hrabowa, Khrósćicy, Wóslink, Kulow a Wojerjecy. — IV. Biskopičanski dekanat ličeše 14 wosadow, z nich Serbskich: Biskopicy, Wujezd, Porchow, Ramnjow, Palow a Smělnja. — V. Lubijski dekanat běše 12 wosadow wulki; Serbskej běštej jenož Lubij a Ketlicy. — Z dźensišich Serbskich katolskich wosadow tu potajkim tehdom (1346) hižo běchu: Budyšin, Radwof, Khrósćicy, Njebjelčicy a Kulow; druhe su młódše. — Duž pohladajmy nětko na najstarše stawizny tutych starych Serbskich wosadow!

11. Najstarše stawizny nětčišich Serbskich katolskich wosadow.

I. Budyšin. Tachantsku cyrkej smy hižo z Mišnjanskimi biskopami wopomnili a budžemy pola Budyšskich tachantow zasy na nju spominać. Tu jedna so nam potajkim jenož wo Serbsku wosadu. Tuta měješe wo-
prědku, porjadu z Němcami, swoje Bože služby w jeničkej (tachantskej) cyrkwi. Pozdžišo pak natwarichu Serbam wosebitu cyrkej, a to najprjedy lěta 1240 nětčišu Serbsku cyrkej swjateje Marije, wokoło kotrejež běše Serbske pohrjebnišćo a kotruž jenož za pohrjebne swjatočnosće trjebachu. Lěta 1280 pak załoži biskop Withego I. jako farsku cyrkej za Serbow na wysokej skale nad Židowom „Mikławšk“, cyrkej swjateho Mikławša. Za dobrych

100 lět (1407) dari měšćan Herman Wunjowski swoju susodnu winicu tachantstweј, zo by ju za pohrjebnišćo připrawiło.

II. Radwof. Přenju cyrkej w Radworju natwarichu najskerje lěta 1270, kotraž běše po tehdomnym wašnju ze słomu kryta, kaž to hišće na starym wobrazu widźimy. Za 200 lět (1489) da ju farař Hrjehof Korchewest nowu natwarić. Při tym bu rjany kamjeńtny tabernakl z lěta 1319 ze stareje do noweje cyrkwe přewzaty a do nabočnej murje zatwarjeny, hdžež so hišće džensa w něčičej starej cyrkwi namaka. Přeni Radwofski farař rěkaše Frycko. — Mjez tym dósta Serbski ryčeř Sigmund Běr z Budyšina „wičežne“ kubło w Kamjenjej wotkazane. (Po druhich powěsćach běše Běr zdobom wobsedzeř Radwofskeho knježeho dwora). Wón přepoda sobu erbowane sudniske prawo nad Kamjenjej Radwofskemu fararjej, předa wičežne kubło a natwari za dóstaty pjenjez cyrkwičku swjateho křiža w Radworju. Tuta bu po něčim hnadowne městno.

III. W Khrósćicach je přenja křesćanska kapalka pječa na městnje přjedawšeje pohanskeje swjatnicy stała, kotrejež wěžu hnydom stejo wostajichu. Čas, hdy je so to stało, njeznajemy. Wokoło lěta 1225 natwari Bernard II., knjez nad Kamjencom, cyrkej, při kotrejž hišće zasy wěžu z pohanskich časow sobu wužichu. Fararjowa mzda běše tehdom džesatk (wotsypk) z Khrósćic, Kukowa a Nowoslic a cło w Kinsbórku. Přeni znaty Khrósćanski farař běše Přibysław (1248). — Lěta 1482 dari klóštrska hnadna knjeni Borbora z Nostic Khrósćanskej cyrkwi nowy swjateje Marijiny wołtař. Kapłan, kotrehož zastojnstwo so tehdom najskerje załoži, měješe na nim kóždy tydžeń 3 Bože mše čitać a dóstawaše za to na lěto 13 markow slěbra (t. j. po našich pjenjezach něhdže 490 hriwnow, wot kotrychž pak dyrbyeše 12 krošow (něhdže 6 hriwnow) kěbětarjomaj za wobstaranje woblatkow a wina a zwónkej 6 krošow za k-wołtarjej-služenje wotedawać. — Dobrych 20 lět pozdžišo (1508) natwarichu tam nowu wěžu, drje zasy na stare zakładne murje, a wuhotowachu ju z 2 zwonomaj.

IV. W Njebjelčicach steješe w starym času (wokoło lěta 1342) wosrjedz wsy (na něčičišim pohrjebnišću) mała drjewjana kapalka, swjatemu Měrcinej poswjećena.

Wona pak běše woprědka jenož pomocna cyrkwička, w kotrejž Kamjenscy klóštrscy duchowni Bože služby wobstarachu.

V. Kulow. Hdy je w Kulowje přenja kapałka nastala, njejsu nam stawizny zakhowale. Přenju znatu cyrkej natwari tam wokoło lěta 1230 Bernard II., knjez nad Kamjencom. Něšto pozdžišo dósta město křižnu cyrkej před Budyšskimi wrotami. (Powěsć, zo je wona starša, hač farska cyrkej, je po starych lisćinach wopačna). Po wójnje bu farska cyrkej z wěžu lěta 1343 přeni króc w lěće 1440 po wohnju druhi raz, a to kamjeńtna, zasy natwarjena a powjetšena, tak zo nimale nětčišu wulkosć docpě. Lěta 1446 dósta tehdomniši farań Jan Heber pomocneho duchowneho, kotryž so „měšćanski“ kapłan mjenowaše. W 16. stolěće (1527) k cyrkwi na rańšim kóncu kruch přitwarichu a wulki wołtař do tohole nowotwara stajichu. Pjenjezy k tomu dari knježna Bohatec. Powěda so, zo je wona swoje erbowane pjenjezy k tomu woprowala, kotrež z kruwomaj na wozu z Delnjeje Łužicy přiwjeze. Hdyž ze swojim zapřahom hač do Němcow přijědže, njechaštej mučnej kruwje dale hić; wona pak jej pohonješe prajo: „Džitej, džitej! wšak Kulowsku cyrkej wjezetej.“ Wobraz knježny Bohatec wisaše w farskej cyrkwi při zwóncy, doniž so jónu sobu njespali.

VI. W Ralbicach běše po dotal zdźeržanej podawiznje hižo w starym času cyrkej a wosada. Cyrkej běše drjewjana a steješe wosrjedź wsy, tam, hdžež nětko swjećatko swjateje Trojicy widžiš. Tola pak tam Husitowje cyrkej a faru spalichu. Dokelž jej wjacy natwarić njemóžachu, přestachu Ralbicy wosada być. Nětko steješe tam 325 lět dołho jenož drjewjana kapałka, w kotrejž Khróscanscy duchowni z khwilemi Bože služby a pohrjeby wotměwachu. — Druhe nětčiše katolske wosady su młódše.

12. Stare cyrkwy w nětko Lutherskich wosadach.

Přenju křesćansku cyrkej na wsach dósta Hodzjij, kotruž běše hižo swjaty Beno lěta 1076 natwarił. Dokelž pak běše wosada nimo měry wulka, buštej pozdžišo w Njeswačidle a Huscy wosebitej wosadže založenej. (Tohodla pak do Hodzija hišće 66 wsow słušeše). Přeni

Hodzijski farań rěkaše Přibysław. Jedyn z jeho nastupnikow, Leuther z Hoyndorfa, běše wot 1266—1334, potajkim nimale 70 lět farań w Hodziju. Jako biskopski pisar dóstawaše wot města Zolerca lětnje 120 kop (krošow) biskopskeho dawka, po kotrež sebi tam husćišo sam jězdžeše; potom bu kóždy raz wot města z piwom a winom „počesceny“, w hospodže zastarany a w nje-měrných časach wot třelcow domojpřewodžany. — Lěta 1512 cyrkej nowu natwarichu; wona pak so hižo za 6 lět (1518) wotpali; duž dyrbjachu ju druhi raz twarić. —

Bórzy po załoženju Budyšskeho tachantstwa (1221) natwarichu pječa tež w Rakecach křescansku cyrkej. — We Wojerjecach běše lěta 1225 tohorunja hižo křescanski Boži dom; hdy je nastał, njeje pak ze stawiznow znate. Přenja cyrkej w Ketlicach bu najskerje hižo lěta 1202 natwarjena; wěsće pak wona lěta 1252 hižo steješe a běše swjatemu Prokopej poswjecena. — Dokelž je Prokop Čěski swjaty, widźimy z toho, zo je křescanstwo do Łužicy z najwjětšeho džěla z Čech přišlo. — Něšto pozdžišo, wokoło lěta 1300, dóstachu tež Budestecy cyrkej, w kotrejž měješe Wojerjowski kapłan jónu za měsac Božu mšu čitać; (hódnje daloki puć, wosebje w zymje!) — W Njeswačidle mějachu wokoło lěta 1320 křescansku kapału, kotruž Hodzijski duchowny zastara. Bórzy pak załožichu tam samostatnu wosadu; přetož lěta 1324 je tam hižo farań Ditrich. Hdyž tamniši ryćerškubler „stary“ hród natwari, připrawi we nim tež kapačku, najzbóžnišej knježnje poswjecenu, a postaji za nju wosebiteho hrodowskeho kapłana. — We Wóslinku běše tohorunje hižo w zastarsku křescanska cyrkwička, ale wona wosta hač do lěta 1434 pomocna cyrkej Kulowskeje wosady. Nowemu samostatnemu fararjej dowoli Hendrich z Dubow nad Wojerjecami z jeho hole trěbne drjewo k-piwo-warjenju a pječenju wozyć, za čož dyrbjěše so tutón za njeho posćić a Bože mšě čitać. — W Minakale natwarichu tamniši knjezowje z Metzrada 1322 přenju cyrkej. — Horni Wujezd dósta křescansku kapačku do lěta 1346. — Hewak mějachu stare cyrkwy Klukš, Hućina, Hrodžišćo, Bukecy, Wjelećin, Jazońca, Połčnica a Halštrow.

Docyła měješe Hornja Łužica lěta 1346 něhdže 210 cyrkwjow. Dokelž běše jich to jara mało, wostachu

wosady nimo měry wulke. Tak słušachu na přikład k cyrkwi swjateho Mikławša w Budyšinje wšitke wsy wot Łužiskich horow hač do Malešec, bromadže 35 wsow. Do Hodźija ličachu w zastarsku wšě wsy wot Huski hač do Šešowa zady Njeswačidla, hromadže 72 wsow. Khróscanska wosada dosahaše něhdy wot Porchowa hač do Konjec. Zo duchowna wyšnosć wosady tak wulke wostaji, běše jenož při pobožnosći tehdomnišich Serbow móžno, kotřiž so z dalokim pućom wot Božich službow wottrašić njedachu. — Ze starych cyrkwjow běchu poswjećene cyrkwe w Radworju (mała cyrkwička), Njeswačidle a Khróscicach swjatemu křižej; w Rakecach, Radworju (farska cyrkej), Minakale, Poršicach, Hrodzišću a Hodźiju najzbóžnišej knježnje Mariji; w Porchowje, Wjelećinje a Zdžarach swjatej Borborje; w Budyšinje a Kulowje swjatemu Mikławšej, w Budestecach swjatemu Jakubej staršemu. — Wołtař w Lěsniku (Leisnig) běše poswjećeny 10000 (Romskich) wojakow a 11000 knježnow (towarškow swjateje Wórše), potajkim 21 tysac ss. martrarjow a martrařkow. — Podobnje stare, kaž cyrkwe same, běchu husto zwony. Tak su pječa w Ketlicach zwón z lěta 1202 měli. W Bukecach rozškrěchu, kaž so powěda, w sydomlětnej wójnje zwón z lěta 1007. — Wjele młódše, hač zwony, su pišće, kotrež běchu docyła woprědka jara jednore. Wone mějachu jenož 10 tłóčadłow, kóžde 3 palcy (cóle) šěroke; na nje z pjasćomaj tłóčachu abo bijachu. Tłóčadła za nozy (pedale) su hakle z lěta 1480. Najstarše pišće (z lěta 1339) běchu w Zolercu.

13. Klóštry w Serbach.

Prěni klóštr, kotryž w Serbach založichu, běše klóštr Franciskanow w Budyšinje, kotřiž tam za časy Bruna II. (l. 1218) přińdžechu a w lětach 1218—1226 cyrkej a klóštr natwarichu (nětčišu „mnišu cyrkej“). Trěbne pjenjezy k tomu darichu jim knjezowje z Metzrad a druhe zemjanske swójby. Woni založichu tam tež ludowu šulu, drje přenju w Serbach. Biskop dari jim pustu lěsnu ležownosć „při Čěskej šćežcy“ w Budyšskich horach, kotraž nětko jako wobsedžeństwo mnichow mjeno „Mnišonc“ dósta. Mniša natwarichu tam kubło a pódla kapačku, hdžež buštaj mnichaj (klóštrskaj duchownaj)

k wobstaranju Božich službow postajenaj. — Tež w Drježdžanach, Mišnje, Radybórku, Kamjencu (1294) a Łubiju (1336) zasydlichu so franciskanowje. Woni wobkručichu křesćanstwo w Serbach. A to běše jim wosebje tohodla lochcy móžno, dokelž mějachu mjez swojimi sobustawami wjele Serbow a Polakow.

Něšto časa pozdžišo (1238) załoži Česka kralowna Kunigunda klóštr Marijiny Doł za cistercijenzinky; jeho cyrkej Pražski biskop Mikławš lěta 1244 poswjeći. Runje tak załoži Manila, wudowa hrabje Bernarda Kamjenskeho lěta 1249 w Kamjenskim předměsću Špitalu mały cistercijenziski klóštrk, kotryž pak dołho njewobsteješe; přetož 1284 přesydlachu so jeho knježny do Marijineje Hwězdy. Cyrkwička, swjatej Madlenje poswjećena, wosta nětko njewužita stejo (hač do wohnja lěta 1842?). — Nimo francizkanow a cistercijenzinkow přindžechu do Kamjenca lěta 1423 tež kapucinowje, do Drježdžan augustinowje; w Pirnje běše klóštr dominikanow, kotrymž měješe tamniša měšćanska rada wob lěta tunu jerjow darić. — Tež we Wopakej (Oppach) na Łužisko-Čěskich mjezach je po starych podawiznach něhdy klóštr był. — Mniša khodžachu tehdom w brunych abo šěrych drastach, z powjazom wokoło pasa a (w lěće) na bosy nohi w drjewjancach. (Z toho nastaj mjeno „bosy mnich“, nětko skepsane do „bozymich“). — Najwjetšu wažnosć ze wšěch klóštrów w Serbach docpě cistercijenziski klóštr Marijina Hwězda.

14. Załoženjo klóštra Marijineje Hwězdy.

Bernard III., pozdžiši Mišnjanski biskop, jeho bratraj Withego I. a Burchard a jich mać Mabilija wotmyslichu sebi k spěchowanju zbóžnosće svojich dušow klóštr załožiť. — Zo bychu k tomu dowolnosć wot biskopa dóstali, dyrbjachu tajcy załožerjo nowozaložomne klóštry z trěbnymi dokhodami wuhotować, z kotrymiž bychu so jich wobydlerjo žiwjeć móhli. Tute dokhody darichu jim woni zdžěla wot swojeho zamoženja, zdžěla na druhe spódziwne (njesprawne?) wašnjo. Woni připokazachu mjenujcy nowym klóštram dokhody tajkich farow, cyrkwjow a wustawow, kotrež běchu jich prjedownicy załožili a nad kotrymiž mějachu woni tohodla wšelake prawa (patronaty). Nowe klóštry mějachu potom jenož winowatosć, tam

město fararjow mlódych kapłanow dđeržeć, kotrymž hubjenu mzdu plaćachu, mjez tym, zo sebi bohate dokhody tajkich farow, cyrkwjow a wustawow same zdđeržachu. — Tak připokazachu tež naspomnjeni Kamjenscy knježa Marijinej Hwězdze dokhody Kamjenskeho „špitala“ a Kamjenskeje a Khróscanskeje cyrkwje. Kak so wěc z Kamjenskim špitalom wujedna, njeje znate; Khróscanski faraf Přibysław běše za přilubjeny wumjeńk (6 markow slěbra = 230 hriwnow?) hižo do založenja klóštra swoje zastojnstwo zložil. Tehdomniši Kamjenski faraf Konrad pak so zapowě, so swojeje wosady wotrjec. Duž dyrbješe klóštr hač do jeho smjerće na jeho dokhody čakać. Dokelž pak dokhody Kamjenskeje khorownje a Khróscanskeje fary klóštrej dosahachu a dokelž dyrbješe tola tež Kamjenska farska mzda jónu přińć, dowoli (Mišnjanski) biskop Konrad lěta 1249 klóštr založić. (Pozdžiši Kamjenscy fararjo dóstawachu jako zarunanje lětnje 20 brěmjenjow pšeńcy.)

Kamjenscy knježa mějachu woprědka mysle, naspomnjeny klóštr na swoich ležownosćach pola Kulowa založić, ale spodziwny podawk přemjeni tutón jich wotpohlad. Stara podawizna powěda, zo so Bernard III. jónu w nocy na hońtwje zabłudzi; tu poča so kón nadobo do hlubokeho tonidła zapadować, tak zo Bernard do najwjětšeho stracha wo žiwjenje přińdže. W tutej nuzy wołaše so k Mariji a slubi, zo klóštr na tutym městnje natwari, jeli ze žiwjenjom woteńdže. Tu pokaza so na njeju w swětle jutrneje hwězdy hlowa (swjateje Mariji) z běločornym wodžećom. Z tutym rozswětlenjom kón krutu zemju pod nohami namaka a hajńk přińdže zbožownje zasy na znaty puć. Tohodla rěkaše klóštr woprědka „Jutrna Hwězda“; pozdžišo pak při ja k česći woprawdžiteje wumožeřki mjeno „Marijina Hwězda“. Na městnje tonidła steji džensa „Křižna kapałka“ na křižnej khódbje. Hdy bu klóštr dotwarjeny, njeje cyle wěste; najskerje wokoło lěta 1250. Přenje knježny přińdžechu z Němča pola Grymy; w lěće 1264 bu klóštr do zwjazka cistercijenziskich klóštrow přijaty. Pozdžišo dyrbješe kóžda knježna, kotraž dcyše zastupić 400—700 toleř sobu prinjesć; za tehdomne časy jara wjele pjenjez!

W samsnym lěće 1264 tež swětna wyšnosć klóštr připózna. Při tutej składnosći buchu wšě jeho wobse-

džeństwa zapisane. Z nich klóštr w běhu časow někotřež-
kuli předa a zasy druhe kupi. Klóštrej słušachu pak
z ležownosćemi samymi pak jenož ze wšelakimi prawami
na jenotliwych kublach (wosebje z robotami a wotsypkom)
tele wsy: Kulow, Kulowc, Němcy, Nowa Wjes pola
Kulowa, Delnje Sulšecy, Salow, Dubrjeńk, Koćiń, Konjecy,
Ralbicy, Róžant, Nowoslicy (z 12 burami), Šešow, Wětrow,
Gurič (Hora?), Kozaricy, Khrósćicy, Wudwoř (ze 4 ku-
blami, korčmu a 1 jězdny, t. r. wojakom na swoim
konju we wójnje), lěs Łuh, Wěteńca, Kukow, Pančicy,
Swinjańja, Jawora, Pazlicy, Njebjelčicy, Kamjenc (4 mjasne
ławki a džesatk měšćanskeho cła), Běła, Brěznja, Jěžow
pola Kamjenca, Kosańja pola Biskopic, Žuricy, Porchow,
Wotrow (2 kuble), Hłupońca, Bukow, Mały Wosyk, lěs
Tuchor, Jělca, Časecy, Wučkecy (abo Worklecycy?), Liboń,
Lesanowicy (Lešawa? abo wjes wot Husitow abo Šwejd-
ow zapusćena, kiž wjac y njeje), Přěčecy, Njeradecy,
Lutjecy a Khanecy pola Hodžija, Huska, Zičeńk, Mała
Boršć, Čorne Noslicy, Zahoř a Jiłocy pola Budestec,
Brězynka pola Klukša a wjele wobsedžeństwa wokoło
Bjarnaćic.

Załožeř Bernard III. přinjese klóštrej tež wjele powo-
stankow swjatyh (relikwijow) z Italskeje, zdžěla z Roma.
Z nich klóštr džensa hišće tele wobsedzi: kusčičk Jězu-
soweho křiža, hłowinu kóstkú swjateho Jana křćenika
a džěl jeho drasty z kameloweje kosminy, kruch šlewjerja
swjateje Marije, čěła swjatyh Coelestina, Pawliny a Vik-
torije, hłowu swjateho Natuša (Donata) a 72 hłowow
wot 11 000 knježnow (tute drje z Kölna?). — Přenje hnadne
knjenje běchu: 1. Mabilia a 2. Hańža z Kamjenca, za-
ložerjowej sotře a 3. Hilžbjeta z Khrósćic, Serbowka.

15. Nastaćo hnadowneho městna Róžanta.

Wo nastaću hnadowneho městna w Róžeńće stara
podawizna tole powěda: Něhdy měješe křescanske wójsko,
kotrež přećiwo pohanskim Serbam wojowaše, w tutej
krajnje swoje lěhwo. Jako běše so wójsko wotsaliło,
widzachu tamniši wobydlerjo nadobnu knjeni mjez polemi
khodzić. Jónu ju tež Sernjanski knjez Swětlik (Lucian)
wohlada. Zo by zhonił, što to do knjenje je, jěchaše za
nej. Tola kón móžeše běžeć, tak jara hač chcyše, knjeni
wosta přecy jenak daloko wot njeho zdalena; naposledku

so na hórcy pola Róžanta před jeho wočomaj zhubi. Jako knjez hač na hórku dojěcha a na tam stejacu staru lipu horje pohladowaše, wuhlada na njej mału drjewjanu postawu swjateje Marije, ze spodźiwnej swětlinu wobdatu. (Nowe wokno za wulkim wołtarjom tamnišeje cyrkwe tutón podawk předstaja). Kak běše postawa na lipu přišla? Zawěsće je ju křescanski wojak tamneho wójska sobu měł a ju před bitwu na štom skhował. Wón pak je potom w bitwje padnył abo ze svojim zbitym wójskom wottam čeknyć dyrbjal. Tak tu postawa wosta a so na runje wopisane spodźiwne wašnje namakać da. Swětlik ju wjacy króć do klóštra donjese, wona pak so kóždy raz zasy sama spodźiwne na swoje městno wróci. Duž da zemjan lipu porubać, z njeje kapačku natwarić a postawu do njeje stajić.*

Tuta kapačka něhdže hač do lěta 1500 steješe; tehdom běše wona cyle dodžeržana; tohodla počachu pjenjezy za nowotwar hromadzić; najwjetši dar poskići Budyšska knježnja Khrystina, kotraž w Marijinej Hwězdze do klóštra zastupi a swoje sobudóstate zamóženje Róžeńčanskej kapačky wotkaza. Tež susodni wjesnjenjo z ručnym džěłom a přiwožowanjom drjewa a kamjeni pomhachu. Zbytk doplaći klóštr. Tak bu lěta 1516 nowa kapačka natwarjena, kotruž móžemy tež hižo cyrkwičku mjenować; přetož wona měješe 5 woknow a 2 durje. Nimale sto lět pozdžišo (1628) da hnadna knjeni Dorota Šubertec rjany nowy wulki wołtař natwarić a hnadownu postawu na njón postajić. Tutón wołtař dósta wot khěžora Leopolda I. slěbornu Božu martru a 4 slěborne swěčniki a bórzy po tym wot wysokeju duchowneju z Oseka (w Čechach) slěborny tabernakl. — Tehdom njeběše w Róžeńce hišće porjadnych Božich službow a wosebiteho měšnika, ale Khrósćanscy duchowni tam druhdy Bože mšě čitachu, a to farař kóždy pjatk, kapłan pak při wosebitych swjatočnosćach, wosebje na swjedženjach swjateje Marije.

* Hdy je so to stało, njeje ze stawiznow znate. Klóštr, 1249 založeny, tehdom hižo steješe. Duž to njeje móhło wójsko Korle Wulkeho abo Hendricha I. być, kaž Ticin a někotři druzy stawiznarjo wudawaja. Nawopak pak klóštrska lisćina z lěta 1460 powěda, zo klóštr wšelake rjane wěcy do Róžanta dari. Róžant běše potajkim tehdom hižo znate hnadowne městno. Duž je so zjewjenje dyrbjalo w lětach 1250—1450 stać.

Hnadowna postawa je z twjerdeho drjewa wurězana a z podnožku, na kotrejž steji, něhdže poł lochća wysoka. Marija ma w prawej rucy krušwu, na lěwej pak Jězus-džěćatko, kotrež tež plód w rucy dźerži. Rozpušćene włosy po ramjenjomaj a po khribjeće hač do pasa dele spaduja. Hłowje wobeju wosobow stej z běłočefwjenym różowym wěncem wobwěncowanej. Marijine čělo přikrywa purpurowy płašć, z hwěžkami a kwětkami wupyšeny. Pod płašćom je Marija w žoltej drasće, kotruž ma z čefwjenym powjazom wopasanu. — Džensiši džeń je postawa drasćičku woblečena, tak zo nimo wobličow ničo wot njeje widžeć njeje.

16. Druhe hnadowne městna w Serbach.

Napismo „druhe“ hnadowne městna zda so spodziwne być, hdyž nimo Róžanta hnadownych městnow w Serbach nimamy. Džensa wšak jich tu wjac y njeje; w zastarsku pak běchu tu hišće druhe pobožnemu ludej swjate kapałki, kotrež pak su (z wuwzaćom Radworja) za časy nastaća Lutherskeje wěry zašle. Wone su:

I. Radwoń (křižna cyrkwička). Wona po starej podawiznje takle nastaj: Něhdy w nocy železny křiž ze zemje wurošće. Tutón bu k přepytowanju do Roma pósłany, njepřińdže pak wjac y wróćo. Jemu k česći natwari Sigmund Běr lěta 1397 cyrkwičku „swjateho křiža“. Při cyrkwi stajichu křiž, cyle tajki, kajkiž běše přeni, spodziwny, křiž był. Tutón křiž a wšelake druhe drohotne cyrkwinske starožitnosće so při přetwarjenju cyrkwički lěta 1886 zničichu. Jenož kruh spomnjeneho křiža bu lěta 1903 hišće zasy namakany a khowa so nětko sobu w starej cyrkwi. Po tutym kruše a po starých powěsćach wudželachu nowy křiž a postajichu jón na městno přenjotneho (při wěži). Přez tutón spodziwny křiž nastata cyrkwička bu po času hnadowne městno; wjele pućowarjow tam přikhadžeše, kotřiž pak po rozšěrjenju Lutherskeje wěry po něčim wuwostachu.

Zo je cyrkwička woprawdže hnadowne městno byla, wobswědča: 1. dotal zdźeržana ertna podawizna, 2. jeje zamoženjo, kotrež je so z darow wusłyšanych nahromadziło, a 3. zničene abo začisnjene powostanki. Při prjedy naspomnjenym nowotwarje lěta 1886 buštej 2 połnej karje krykow, kijow a brylow spalenej!!! Nětčiši

stari ludžo su je hišće prjedy na cyrkwinej hornej łubji a při přetwarje deleka widźeli. Kak su tam tute wěcy přišle? Bědni wopytowarjo hnadowneho městna, kotřiž běchu sebi tam widženje, čile stawy abo strowotu wuprosyli, su je tam k wopomnjeću wostajili, kaž tež džensa na wšelakich sławnych hnadownych městnach tajke wěcy nadeńdzemy. Jenička dopomnjeńka na spodźiwne wusłyšenja (džiwy) je swjećatko, kotrež hač do spomnjeneho lěta 1903, z tramow wurězane a hromadu zlamane, na fararjec hornjej łubji ležeše. Stare nowiny běchu z nim wodzete!!! Skónčnje bu zasy do wobłuka wupinjene a namaka so nětko w starožitnostnej zběrcy w starej cyrkwi. Na nim widziš Jězusa na křížu a před nim džěčo w zahłwčku; pódla njeho pak klečitaj muž a žona (drje džěscowej staršej). Po powšitkownišej podawiznje je to Budyški měšćan, kotryž sebi tu za swoje khore džěčo strowotu wuprosy a z džakownosće swjećo zhotowić da. Po Radwořskej powěsći pak běše džěčo slepe a dósta tu widženje zasy. Nan pak njeje Budyški měšćan, ale Serbski bur. A tutón nahlad je wěrje popobniši; přetož pod wobrazom čitamy podpismo: George Lehmann, genannt Richter, aus Cz . . . (z Časec?).

II. Jiłocy. Jiłocy (němski: Eulewitz) su burska wjes ke krótkemu ranju wot Budestec (za Budyšskimi horami). Hnadowne městno tam takle nasta: Lěta 1496 běše we Łužicy mór, na kotryž wjele ludži wumrě. Tež w Jiłocach skoro cyła wjes wotemrě. W tutej nuzy zjewi so mać Boža knježnje Wórši Kralec w Jiłocach a slubi jej, zo mór ju a jeje bratra Pawoła Kralec přelutuje, jeli byštaj drjewjanu postawu swjateje Marije, kotraž přede wsu steješe, wopytowałoj a ju tam česćiloj. Wonaj tak činještaj a wukhowaštaj so z tym woprawdže spodźiwne strašnej khorosći. Duž tam tež druzi ludžo pomoc pytachu a namakachu; tež woni mórej wučeknychu. Z mnohimi spodźiwnymi wusłyšenjemi pohnuty Kral skónčnje k Budestečanskemu fararjej džěše a wuprosy sebi wot njeho dowolnosć, zo smě na městno drjewjaneje postawy kapałku natwarić a k tomu dary hromadzić. Dowolnosć dóstawši wón bórzy rjany pjenjez nazběra, kupi wot 3 tamnišich burow přiřódnou ležownosć a w Khróstawje a Šerachowje trěbne twarske drjewo, kotrež jemu susodni burja darmo domoj zwozychu. Tak bu z lochkej prócu

kapalka natwarjena, kotruž tehdomniši (Mišnjanski) biskop Jan IV. poswjeći. Nětko zarjadowa Budestečanski farar Pawoł Bosak wašnje, zo wón 3. dzeń kóždeho róčneho časa ze swojej wosadu do Jiłoc pućowaše. Druzy susodni fararjo činjachu je runje tak. Po času tam z daloka a šeroka ludžo přikhadžachu.

III. Drježdžany. Dalše hnadowne městno, na kotrež wjele Serbow pućowaše, běše křižna cyrkej w Drježdžanach. — Wo jeje nastaću so tole powěda: něhdy přiřluwa železny křiž po Łobju z Čech do Drježdžan dele. Tam wučahnychu jón z wody, natwarichu jemu k česći křižnu cyrkej a postajichu we njej spodziwny křiž k česćowanju (w 13. stolěće). Dokelž nowa cyrkej nimo toho wulku třesku Jezusoweho křiža darjenu dósta, pućowachu tam z cyłych Serbow. Tohodla dyrbjachu tam bórzy wjetšu cyrkej natwarić, Za časy biskopa Withego II. (wokoło leta 1330) móžeše we njej kóždy dwójcy wob leto wotpusk dobyć, štóž křižnu cyrkej wopyta a jałmožnu za nowy móst w Drježdžanach dari. (Tak tu jałmožnu za Drježdžansku swětnu wěc znjewužichu?) Kaž na wšelakich druhich hnadownych městnach, běše tež tu spodziwne žórło, kotrehož wodže wustrowjacu móc připisowachu. Blizko Wiliskich (Wilsdruffskich) wrotow mějachu studžeń, kotruž „Žiwu studnju“ (Queckbrunnen) mjenowachu a kotraž běše daloko a šeroko jako strowotne žórło znata. — Tu da farar křižneje cyrkwe leta 1540 kapalku natwarić. Ale nětko njepřikhadžachu pućowarjo wjacy do křižneje cyrkwe, ale składowachu swoju jałmožnu tu. Dokelž křižna cyrkej z tym wulki džěl svojich dokhodow zhubi, da wón za dobrych 10 lět kapalku při Žiwej studni zasy zwotorhać a nawabi z tym pućowarjow zazy do křižneje cyrkwe.

IV. Tež w lěsu Tuchorju nad Hornim Wujezdom běše něhdy hnadowne městno maćerje Božeje. Kak pak je nastalo a što je so tam spodziwneho stało, njeje nam ze stawiznow znate. To pak je runje z dopokazom, zo běše jara stare. Najskerje su tam hnydom po rozšěrjenju křesćanstwa na městno pohanskeho wołtarja křesćansku kapalku natwarili, kotraž bu pozdžišo hnadowne městno.

V. W Nosaćicach pola Lubija steješe tohorunja prastara kapalka, na městno pohanskeje swjatnicy natwarjena a swjatej Veronicy poswjećena. Tež wona běše

pozdžišo hnadowne městno, na kotrež wjele wěriwych pućowaše. — Tutu powěsć lěta 1587 w lisćinje we wěžinej kuli namakachu; to pak je tež wšo, štož wo tutym hnadownym městnje wěmy.

17. Nadpad pola Hodźija.

Lěta 1415 pućowaše Pólski propst Bolost Lenčicki z Gnjezna (w Pólskej) na cyrkwinsku zhromadźiznu do Konstanca. Dróha z Pólskeje do Połdnišeje Němskeje wjedžeše wot Budyšina po Drježdźanskej drozy přez Biskopicy a Drježdźany. Na tymle puću nadpadnychu pola Hodźija rubježnicy Lenčickowych služownikow a wurubichu jich. Woni wzachu jim 16 kop krošow pjeněz, wjele slěbornych sudobjow (Geräte), 4 konje z wuzdami a sedłami, duchownske drasty a druge wěcy. Dokelž měješe cyrkwinska zhromadźizna wokolne wobydleństwo za rubježnikow, wupraji na Hodźijsku wosadu cyrkwinske khostanjo (interdikt), po kotrymž so we njej žane Bože služby wotměwać a žane sakramenty wudželeć njesmědžachu. Za něšto časa pak so poradzi, Šlezskeho ryćerja Lutolda z Notenhoffa a jeho pomocnikow jako rubježnikow wuslědźić. — Wěc měješe so z dobrym zřadować. Notenhoff wuzna so rubjeństwa a zamołwješe so z tym, zo je zjawny njepräcel Pólskeho krala, pod kotrehož knježstwo Gnjezno słušeše. W hospodze w Biskopicach da rubježnik zastupjerjej wurubjeneho propsta zebrane wěcy zasy wróćo. Duž pisaše tehdomniši Hodźijski faraf Leuther z Hoyndorfa cyrkwinskej zhromadźiznje, zo su rubježnicy namakani, jeho wosada potajkim njewinowata. Tohodlo dósta Budyšski propst poručnosć, zo by wěc hišće jónu přepytował. A dokelž so wozjewjenje jako wěrne wupokaza, bu khostanje lěta 1416 zasy zběhnjene.

18. Husitowje we Łužicy.

Jan Hus, předstejer wysokeje šule w Praze, předowaše zasakle wšelake wopačne wučby. Tohodla jeho cyrkwinska zhromadźizna w Konstancu za błudnowučerja wupraji a na to swětna wyšnosć spalić da. To rozhori jeho přiwisowarjow, kotřiž so po nim „Husitowje“ mjenowachu, tak jara, zo so pod swojim wjednikom Žižku pozběhnychu. Hdyž běchu wjacj wójskow khěžora Sigismunda zbili a z tym knježstwo nad Českej na so ztorhnyli,

čahachu tež na susodne kraje. — Tak zapusćichu 1424 Žitawsku krajinu. Dokelž pak jich wjednik Žižka na mór wumrě, wróćichu so domoj. Tola hižo přichodne lěto (1425) přińdžechu zasy na Łužicu, zapusćichu Lubij, spalichu jeho předměsća a zabichu jeho wobydlerjow, mjez nimi 2 Pražskej kanonikow, kotrajž běštaj před nimi sem čeknyłoj. Dwě lěće pozdžišo (1427) zakhadžachu zasy w Žitawskej krajinje, wosebje spalichu klóštr Marijiny Doł. Knježny běchu do Zolerca čeknyłe, jenož hnadna knjeni wosta doma. Jako ju Husitski wojak přesčěhaše a při tym jeje rjanosć a nadobnosć wohlada, padny wón na zemju a woslepi. Potom zapusćichu Husitowje Wostrowc, Bjarnaćicy a krajinu wokoło Zolerca, z kotrejež do Šlezskeje wotčahnychu.

Najhórše za Łužicu, wosebje za Serby, běše lěto 1429. W oktobrje tutoho lěta přińdžechu Husitowje do Zolerca, kotrehož předměsća a wokolinu zapusćichu. Wottam čehnjechu přez Wóspork a Bart k wječoru. Wjes Kněpticy (Knipitj) niže Budyšina na Špewju tak zapusćichu, zo ju wobydlerjo wjacy njenatwarichu. Jeje ležownosće słušeja džensa do Hněwsec. Dalši puć Husitow wjedžeše přez Rakecy, kotrymž kapalku zničichu a kotrež nětko zasy na wjes spadnychu. Tež Ralbicy z cyrkwju a faru nadpadnicy spalichu, tak zo woně přestachu wosada być. Potom wobroćichu so k połnocy a zapusćichu Koćiń, kotraž prjedy někotre tysac kročeli dale k wječoru ležeše, tam, hdžež nětko hišće łuki „Koćiń“ rěkaja. Dokelž běše wjes cyła spalena, natwarichu ju wobydlerjo nětko dale k ranju, bóle dosrjedź swoich honow. Skónčnje přičahny 10 tysac Husitow na Kulow. Woni zabichu wobydlerjow, kotřiž čeknyli njeběchu, wurubichu město a spowalachu cyrkej, z kotrejež jenož połnocna murja a delni džěl wěže stejo wostaštej.

Wottam přińdžechu Husitowje do Kamjenca, hdžež běše hižo druha mjeńša črjoda jich towaršow po krótsim puću přez Budyšin přišla. Měsćenjo, kotrymž wokolni zemjenjo pomhachu, zakitowachu město 5 dnow z dobrym wuspěchom. Tola šěstu nóc zmocowachu so Husitowje skónčnje hrodu, kotryž so města dzeržeše, a z njeho dobychu so do města. Tu načinichu nětko žalostne krejepřelećo, při kotrymž 1200 měsćanow zabichu. Z Kamjenca čehnješe jena črjoda, wšitko zapusćiwši a spaliwši, přez

X

Zwójelc

St 20

Kinsbórk, Połčnicu a Biskopicy do Čech; druha pak přińdže, 4000 muži sylna, pod wjednistwom Mječsławka do klóštra Marijineje Hwězdy, kotryž wurubichu a zapalichu. Knježny běchu z klóštrskimi drohotnosćemi a pismami do Budyšina čeknyłe. Wot Marijineje Hwězdy nastajichu so Husići nětko na Budyšin, kotryž měješe tehdom 5300 wobydlerjow.

Tući wobydlerjo pak njeběchu prózdni na přiřhad Husitow čakali. Woni běchu měsćanske wrota zwuporjedzeli, před bohatymi a lawskimi wrotami hrodzišća nasypali. K tutomu džělu pósła samo hnadna knjeni klóštra Marijineje Hwězdy 2 dnaj 240 roboćanow. Tež z cyrobu a třělwom (municiju) běše so město derje zastarało. Zakitowanjo nawjedowaše zmužity Thimo z Koldic. Wot 12.—15. oktobra Husitowje město wot 3 stron nadobowachu: wot wulkich młynow (we wokolinje nětčišeje Michałskeje cyrkwe), před šuleřskimi wrotami a přećiwo (nutřkownym) bohatym wrotam. Při tym Serbsku cyrkej za khowanku wužiwachu, kotraž so tohodla wotpali. Njedziwajo na zmužite zakitowanjo běchu měsćenjo tola při samym přěhrali; přetož Husitowje namakachu w měsće přeradnika, měsćanskeho pisarja Pětra Přěčowskeho (Prischwitz), kotryž běše za wulki pjenjz njeprěcelej slubił, třělny proch (pólvr) zapalić; wón so nadžižeše, zo z tym w měsće woheń wudyri a w měsěncy, při tym nastatej, chcyše měsćanske wrota wočinić. Ale po Božim wjedženju běše pólvr namačany a njerozleća. A jako wón tohodla swoje twarjenjo sam zapali a tak woheń w měsće wudyri, so tež tu jeho wotpohlad njedopjelni. Mužowje wostachu při zakitowanju města a přewostajichu hašenjo wohnja žonam. Město mokreho pólwra wobarachu so z kłokami a kamjenjemi; žony pak přinošowachu warjacu smołu a krop, kotryž na njeprěcelow dele lijachu. Jako Husitowje njedziwajo wšoho zmužiteho zakitowanja třěci džeń tola hižo nadbehowske rěble k murjam stajachu, wołachu so wobydlerjo k měsćanskemu zakitowarjej, swjatemu Michałej a slubichu, zo jemu k česći cyrkej natwarja, jeli jich z tutoho stracha wumoži. Tu widzachu swjateho Michała z wučehnjenym mječom so nad městom znošować. Bórzy po tym bu Husitski wjednik Mječsławk, hdyž chcyše runje po rěblu přez murju do města přelězć, čězcy ranjeny.

Z tym nastróženi Husitowje z wobłěhowanjom přestachu a wotćežechu.

W měsće běše nětko wulke wjeselo. Tola dachu wobydlerjo Bohu zasluženy džak. Kaž běchu lubili, natwarichu na městnje zjewjenja kapačku k česći swjateho Michała, kotrejž tohodla Michałska kapačka, pozdžišo Michałska cyrkej rěkachu. Přeradnik pak dósta zaslužene khostanjo. Thimo sam běše jeho lepił, jako kłoki, z papječkami z wažnymi powěscemi wobwite, do njepřečelskeho lěhwa třeleše. Měsćenjo zašichu njedočinka do kruwjaceje kože a čahachu jeho po měsće wokoło. Potom wutorhnychu jemu wutrobu z čěla. Čělo same pak rozrubachu na 4 kruchi a powisnychu nad šulefske, bohate, lawske a Mikławšowske wrota na kóžde kruch. Nad torhožom před Mikławškom hišće džensa přeradnikowu hłowu do kamjenja wurubanu widžimy. — Njepřečel pak wotćeže wot Budyšina do Delnjeje Łužicy a wottam po Šlezskej domoj.

Lěta 1430 přińdžechu Husitowje zasy před Budyšin a wobłěhowachu jón, zběhnychu pak wobłěhowanjo z njeznatych winow, čehnjechu do Lubija a chcychu Zolerc dobyć, buchu pak hižo pola Rychbacha zbići. Duž wróćichu so do Lubija, wuwotpočowachu so tu a přińdžechu 19. febr. 1431 zasy před Budyšin. Tón raz drje městej žaneje křiwdy nječinjachu, přesčěhachu pak wot 19.—26. małego rózka jeho wokolinu. Při tym přińdžechu zasy hač do klóštra Marijineje Hwězdy, kotryž pak njewurubichu, dokelž běchu so klóštr, Kamjenc a knježa z Ponikowa nad Halštrowom z 300 kopami krošow (680 hriwnami) wukupili. Krajinu, w kotrejž woni 5. měrcu hišće sedzachu, pak tola žalostnje domapytachu. Skónčnje čehnjechu přes Lubij a Žitawu do Čech domoj. Hdyž tam skónčnje Husitow pola Lipanow zbichu, přestachu tež rubježne nadpady na Łužicu. — Mišnjanski biskop Jan IV. běše we wójnskich časach z kraja čeknył a pola Hildesheimskeho abo Münsterskeho biskopa přebywał a wróći so po wujednanju měra z Husitami zasy domoj. Nětko drje běše zwonkownje měr, ale dijeceza poskićeše hrózbny napohlad: wjele cyrkwjow běše spaleny a wosady wukhudnjene, tak zo je wjacu natwarić njemóžachu. Tež biskop njemóžeše jim pomhać, dokelž běchu jeho kubła tohorunja zapuscene. Tak měješe so biskop Jan IV. hač

do swojeje smjerće (1451) starać, zo by rany šesnaće-
lětneje wójny trochu zahójił.

19. Mišnjanscy biskopja po Husitskich wójnach.

Po skónčenju Husitskich wójnow nawjedowachu
Mišnjansku dijecezu čile biskopja:

34. Kaspar ze Schönberga (1451—1463). Wón běše
pobožny, wučeny a mudry muž, kotrehož powšitkownje
česćachu. Za jeho časy pućowaše sławny předař Jan
Kapistran po kraju a napominaše, zo by lud pokutu činił
a mužowje sobu do křižneje wójny přećiwo Turkam
čahnyli, kotřiž běchu Konstantinopel křesćanam wotdo-
byli. Najprjedy předowaše w Lipsku. Z jeho słowami
pohnuta zakaza tamniša měsćanska rada dołhe kónčite
črije (Schnabelschuhe) a njepristojnu „pjekařsku reju“;
tež mějachu so winowe korčmy zamknyć, hdyž swjaty
wječor zazwoni. Z Lipska pućowaše Kapistran přez
Drježdžany do Kamjenca, Budyšina a Zolerca. — Biskop
Kaspar sam staraše so wosebje wo zasynatwarjenje
cyrkwjow, kotrež běchu Husitowje zapuscili. Tak buchu
w lětach 1440—1444 cyrkwi swjateho Mikławša a swjateje
Marije („Serbska“ cyrkej) w Budyšinje a w samsnym
času (1440—1446) Kulowska farska cyrkej zasy natwarjene.
Tež Budyšska tachantska cyrkej, kotruž běchu k połdnju
šěršu natwarili, bu lěta 1458 znowa swjećena; wěžu
pak hakle lěta 1502 dotwarichu, 160 łochći wysoku (ně-
tčiša je 186 łochći?). Tež dwaj noweje wołtarjeje w Serb-
skej a jedyn w swjateju Marije a Marćinej kapałcy a
nowe pohrjebnišćo (kotre?) tutón biskop lěta 1454 wo-
swjeći. — Biskopa Kaspara ze Schönberga scěhowaše
jeho bratr:

35. Ditrich ze Schönberga (1463—1476). Wón słuša
do najslawnišich Mišnjanskich biskopow. Tehdom wu-
zamkny bamž Českeho krala Jurja Poděbradskeho z cyrk-
wje, kotryž Husowu wučbu spěchowaše. Dokelž tež Łu-
žica pod jeho knježstwo słušeše, dyrbjachu wšitcy Łužiscy
fararjo nowe lěto 1467 při hasnjenych swěčkach tute
wuzamknjenje z klětkow čitać; potom buchu swěčki na
zemju čisnjene a wěriwi wot poddanskeje přisahi wot-
wjazani. Dokelž zemjan Bjedrich ze Schönburga nad
Wojerjecami wuzamknjenemu kralej přiwisowaše, při-
čahny zjenoćene wójsko městow Budyšina, Zolerca a

Žitawy a 130 Lipsčanskich studentow do Wojerjec a zapusći tam Schönburgowy hród. Zolerc dyrbyeše k tutej wójnje nimo wojakow 16 kop kłokow a 30 kop pódkowow přinošować. — Biskop Ditrich wotkupi klóštrej Marijinej Hwězdze wsy Kupřicy a Kosarńju (pola Biskopic) a hataj w Kupřicach. Khróscanskemu fararjej dowoli farske polo we Wudworju na dołhi čas přenajeć.

36. Jan V. z Weissenbacha (1476—1487). Wón wuda za Bože služby nowe knihi (missale, agendu). — Ći, kotřiž dowolnosć dóstachu, zo smědža póstne dny butru jěsć, dyrbjachu k twarej biskopskeje cyrkwe (w Mišnje) jałmožnu dać. — Hižo přjedy běše w Budyšinje mjez tachantstwom a měscanskej radu piwawoženja dla překora nastala, kotruž běše biskop Kaspar zbožownje wujednał. Nětko nasta mjez samsnymaj stronamaj nowa zwada, kotruž biskop Jan z Weissenbacha takle rozsudži: tachantstwo ma prawo same cuze piwa a wina wužiwać, nic pak do města předawać. Tež so přeje, zo měscenjo njebychu na tachantstwo na piwo khodžili; tachantstwo pak smě při čestnych bjesadach a při wosebitych přiležnosćach radnym knježim, duchownym a cuzym hosćom cuze piwo a wino poskićeć. — Samsny biskop postaji tež, zo ma so Budyšski hermanek na dnju naroda swjateje Marije, kotryž běše dotal na pohrjebnišću był, wot nětko na šćernišćach wotměwać. — Kajki napohlad w tutych časach města poskićachu, spóznowamy z wašnja, zo Drježdžanska měscanska rada tym měscanam polěkowaše, kotřiž přědkownu scěnu svojich twarjeni kamjeńtnu natwarichu a je z cyhelemi přikrychu. Twarjenja běchu potajkim tehdom (wokoło lěta 1474) samo hišće we wulkich městach, kaž w Drježdžanach, drjewjane a ze słomu abo ze šindželemi kryte. — Dalši Mišnjanski biskop běše:

37. Jan VI. ze Załhowow (Salhausen) (1487—1518). Wón da cyrkwe w Stołpinje, Biskopicach a Hodźiju ponowić a tamniše biskopske hrody wuporjedzeć, załoži 5 nowych wsow (w Němcach), da puste lada worać, twarješe haty a wowčeńnje a polěpši sadařstwo. — Za jeho časy (1504) scinichu na Biskopicy spodziwny nadpad. Do města přijědže 6 wulkich z plachtami wodžetych wozow, kotrychž nichtón dale kedžbu njeměješe. Jako pak na torhošću zastachu, wuskakachu z nich wobrójnjeni

ryčerjo, kotřiž město wurubichu, cyrkej a wjele twarjenjow zapalichu a 40 měšćanow jatych wotwjedžechu, za kotrychž dyrbjachu pozdžišo 400 šěsnakow wukupjenskeho pjenjeza plăćić. — Nimale w samsnym času wupisa bamž wotpusk, za kotrehož jałmožnu chcychu Pětrowsku cyrkej w Romje dotwarić. Tutón wotpusk wozjewješe w Sakskej Jan Tetzel (1506—1517), dominikanski mnich z Pěrna. Wón přédowaše lěta 1506 w Mišnje, 1508 we Drježdžanach a přińdže kónc tutoho lěta do Budyšina. W swjatočnym wobkhadže džěchu jemu duchowni a měšćenjo napřećo a wjedžechu jeho při zwonjenju ze wšěmi zwonami hač do „Serbskeje“ cyrkwe. Njedźelu po swjedženju njewoblakowaneho podjeća swjateje Marije (8. 12.) započa so jnbilejske lěto z wotpuskom. Tetzel wosta nimale hač do swjateho Domaša (21. 12.) w Budyšinje. Wottam wozjewi wón 16. decembra Zolerskej měšćanskej radže, zo tam na swj. Domaša z wotpusknymi přédowanjami započnje. Potom pućowaše přez Lubij do Zolerca, hdžež na swjateho Domaša a hody přédowaše. Wón wosta tam nimale lěto (hač do swjateho Měrcina 1509). Lěta 1510 pisaše Tetzel Budyšskemu tachantej, zo hišće jónu do Budyšina přińdže a zo dyrbi so počojca woprowanych pjenjow do Roma pósłać, druha počojca pak za Budyšsku tachantsku cyrkej nałožić. Hač je tu wón woprawdže druhi raz zasy był abo nic, njejsu nam stawizny zakhowale. — Zo je Tetzel pola Serbskeje cyrkwe přédował a tam do wulkeho železneho kašća jałmožnu hromadził, je bajka, kotraž je z tym nastala, zo tam zastarski kamjeńtny křiž steji. Tutón pak njedopomnja na Tetzela, ale je wo 700 lět starši.

20. Swjedženje, wobkhady a bratrstwa.

Bamžowje a biskopja chcychu cyrkwinske žiwjenje wosebje ze załoženjom nowych swjedženjow spěchować. Tak zarjadowa hižo biskop Withego II. wokoło lěta 1130 swjedženjej najswjećišeje Trojicy a swjateho Měrcina a za něšto lět (1439) swjedžeń (njewoblakowaneho) podjeća swjateje Marije. Poměrnje pozdže nasta swjatočnosť Božeho Čěla, kotruž we Łukowje, w Delnjej Łužicy, wot Magdeburga zarjadowanu, hižo lěta 1390 swjećachu. W Mišnjanskej dijecezy pak bu hakle lěta 1450 postajena a w Budyšinje 1472 přeni raz swjećena. Wosebje po-

staji biskop Jan IV., zo ma so najswjećiši sakrament za točenej škleńcu w monstrancy wustajeć a na Bože Čěło k 4 wołtařkam pod hołym njebjom nosyć, při čimž maja wěriwi kwětki słać, spěwać a piskać. — Při wobkhadach křižowneho tydženja jěchachu měšnicy na konjach. (W Žitawskej krajinje hač do najnowšeho časa duchowny z křižerjemi w cyrkwinskej drasće, w rocheće a stoli, sobu jěchaše.)

Zo pak wosady při tajkichle wobkhadach husto přez měru wjele starosće na zwonkowne wuhotowanjo kładěchu, widźimy na tajkim wobkhadze, kaž so wón we Lubiju na swjedženju namakanja swjateho křiža (3. meje) wokoło lěta 1521 wotměwaše. Wón běše takle zarjadowany: Žony předstajachu hrěch přenjeju čłowjekow: młodźenc njeseše štom z jablukami, za nim džěchu Adam a Jěwa a jandžel ze žehliwym mječom. Předměšćenjo před Zolerskimi wrotami zarjadowachu: Abrahamowy wopor, přizjewjenjo swjateje Marije, Jězusowy narod, kotryž pastyrjo a 3 kralowje z hwězdu přewodžachu. Pjekarjo přestajachu: Mariju a Józefa, do Egiptowskeje čěkaceju, Herodesa I. na konju a morjenjo Betlehemskich hólčatkow (= maćerje z małymi džěćimi). Rěznicy činjachu djaboła, smjerc a Judaša; hórnicy (wuhloryjerjo) scénikow; mniša Jězusa na Wolijowej Horje z wučownikami; šewcy wobraz, kak wojacy Jězusa zajachu; wobydlerjo Stareho Lubija pak Pětra, Jana a lud; sobustawy bratrstwa swjateje Marije wyššeho měšnika, pismaučenyh a farizejow. (Hač běše w bratrstwje wjele k wočam pobožnych, zo běše wono k česći přišlo, farizejow předstajeć?). Dale předstajachu sukelnicy Herodesa II., Jězusa w běłym plašću wusměšaceho; wobydlerjo susodneje wsy Lawały Jězusowe šwikanjo, krawcy jeho krónowanjo; kóžkarjo Jězusa wučwilowaneho (Hlejće čłowjeka!) a Pilatowe rucymyćo; bětnarjo pak pokutneho a njepokutneho mordarja; kowarjo Symana Cyrenejskeho a Jězusowe z-města-wjedženjo; quardian (předstejeř klóštra) měješe wobstarać: bolosćiwu mać, Mariju Madlenu a Veroniku; předměšćenjo před Žitawskimi wrotami njesechu Jězusowy křiž; farař wobstara Mariju z Jězusowym čělom na klinje (kotruž drje na wozu wjezechu?); rybakowje njesechu Jězusa do rowa; překupcy činjachu Józefa z Arimeteje, druhich přewodžerjow a skónčnje blidarjo (tyšerjo) Jězusowe z-mortwych-staćo.

Z wosebje wulkim hołkom swjećachu w tehdomnišich časach w klóštrje Marijinej Hwězdze kermuše, a to dwójcy wob lěto, njedźelu po swjatym Jenje křćeniku a před swjatym Michałom. Tute wašnje najskerje z tym nasta, zo bu cyrkej po wotpalenju a zasynatwarjenju lěta 1284 druhi raz swjećena a ludžo nětko stary a nowy poswjećeński dzeń swjećachu. Dokelž pak so na tajkich dnach husto wšelake njeprisušnosće stachu, wosebje často krawe puki, zakaza biskop Jan I. lěta 1345 nazymsku kermušu, dokelž su burja tehdom při svojich połnych bróznjach wosebje hordži. Tola lud swjećese tež swoju nazymsku kermušu dale, jenož na druhim dnju, hač dotal, mjenujcy njedźelu do swjateje Wórše. — Nimo swjedženjow a wobkadow hajachu biskopja a duchowni cyrkwinske žiwjenje wosebje tež ze załožowanjom bratrstwow. Tak nasta lěta 1410 w Lubiju swjateje Marijine bratrstwo, kotrež měješe w tamnišej cyrkwi swjateho Mikławša wosebity „bratrski“ wołtař. Samsne bratrstwo wobsteješe tež w Kamjencu a měješe tam wulku łuku jako swoje wosebite wobsedźeństwo. W Kulowje załožichu lěta 1491 bratrstwo třělcow a stajichu je pod zakit swjateho Bosćana. W samsnym času, jako w Serbach mór zakhadžeše, załožichu tež swjateho Bosćanowe bratrstwo w Khrósćicach. — Ke-klakanju-biće rano a wječor hižo wobsteješe; bamž Kalikst III. poručil lěta 1455, zo ma so wono tež připołdnju zwonić. A jako běše tute wašnje po času zasy přestało, je bamž Klemens VII. znova zarjadowa, zo bychu so wěriwi tehdom wo pomoc přećiwo Turkam modlili.

21. Cyrkwinske žiwjenje.

Spodźiwne wobstejnosće w cyrkwinskim žiwjenju tutoho časa spóznamamy wosebje ze wšelakich biskopskich kaznjow a zakaznjow. Tak běše hižo biskop Godebold duchownym rejwanjo a wopytowanjo piwowych a winowych korčmow zakazał. Biskop Jan VI. (1500) skorži, zo so mnozy duchowni přejara po nowej „módze“ a njetřebawši krótku drastu woblekaja, wodnjo abo wječor na piwne bjesady khodža, z „džěćimi swěta“ napřemoh pija a potom w nocy (w Budyšinje) na dompuću stražnikow zabłaznjeja. — Tež klóštrskim knježnam běše hižo Ditrich III. zakazał, zo so žana knježna njesmě ze swětnej

pychu debić, tež so nic swětnu drastu hotować, sebi nic psy dzeržeć, so nic bjez dowolnosće předstejićefki wonka přejězdźować abo hewak bjez jeje wjedženja z klóštra khodźić. — Ale tež visitorowje (wysocy duchowni, kotřiž klóštry přehladowachu), biskopja a swětni wjeřchowje husto hospodliwosć klóštrów znjewužiwachu, tak zobuchu jich wopyty klóštram z wulkej wobćežnosću. Tohodla so postaji, zo žadyn visitor z wjacy, dyžli 50 konjemi (!) do klóštra přińc njesmě; biskop pak smědžeše jenož z 30 konjemi přićahnyć a njesmědžeše dlěje hač 2 njeźeli w klóštrje přebywać; (hórje to džensiši dzeń w manevrach tež njeje); měješe-li wón wjacy jězdnych sobu, smědžachu tući jenož jenu nóc w klóštrje wostać. Swětni wjeřchowje mějachu so podobnje zadzeržeć.

Ale tež wěriwym porokuja wšelake policajske postajenja: wopiłosć, kharty- a kóski-hraćo, piwne sydanja a kaženjo nócneho měra. Při tym běštej so, wosebje přez mnohe wójny, liwkosć we wěrje a hrube wašnja rozšěrijoj. — Předewšěm poskićeše dóstawanjo swjatych sakramentow spodziwny napohlad. Tak běše wašnjo, zo wěriwi jenož 1 raz wob lěto, w jutrownym času, k spowjedzi khodžachu. Biskop Jan VI. napominaše jich, zo bychu znajmjeńša dwójcy khodžili; njedocpě pak wjele. Z předowanjom běše wšelako. W někotrych cyrkwjach předowaše so jenož 5 razow wob lěto, kermušu a suche dny. To pak drje běchu hnadowne městna abo hewak cyrkwe, hdžež porjadnych kemšow njeběše. W druhich kóždu njeźelu a swjaty dzeń předowachu; při někotrych cyrkwjach běchu samo wosebići předarjo postajeni. Haj, tež fararjo husto sami njeředowachu, ale dzeržachu sebi za to kapłanow. Wosebje raznje dyrbješe biskop Jan VI. w mnohich Serbskich wosadach wustupować. Tute Serbske fary běchu z Němskimi fararjami wobsadźene, kotřiž pak mějachu winowatosć, wosadnym spowjedz-słyšenja dla Serbskeho kapłana dzeržeć. Tež Serbski předować tući Němscy fararjo njemóžachu a snadź tež njechachu. Čehodla woni Serbske fary dóstawachu a nic Serbscy kapłani, njehodži so zrozemić. Jenička wina tutoho spodziwneho wašnja drje móžeše jenož ta być, zo běše klóštram a ryćefkublerjam, kotřiž mějachu při wobsadźowanju farow wulke prawo, Němcowstwo wažniše, hač duchowne zbožo jich wosadow. Ale ani tutu winowatosć,

wosadže znajmjeńša Serbskeho kapłana dđeržeć, Němscy fararjo njedopjelnichu. Zo bychu sebi kapłansku mzdu zalutowali, skazachu sebi jónu za lěto Serbskeho kapłana k spowjedź-słyšenju. Hewak čitaše farań laćonsku Božu mšu, wudželeše sakramenty we laćonskej rěči a tykny potom farske dokhody, Serbske pjenjezy, do kapsy. Tutej njepřislušnosći biskop Jan VI. z tym mjezu staji, zo wón Němskim fararjam na Serbskich farach poručí, sebi Serbskeho kapłana dđeržeć.

W Budyšinje nastaj zwada mjez klóštrom a swětnym duchowstwom. Franciskanam so poručí, zo smědža jenož z l zwonom kemši zwonić a swoje Serbske předowanjo tak zarjadować, zo by wono do započatka Božich službow w tachantskej cyrkwi skónčene było (Čehodla? Njepřińdže tam hewak nichtón, dokelž snadž tam žanoho abo znajmjeńša žanoho Serbskeho předowanja njeběše?) Tola mniša njestarachu so wo tutu zakaznju, ale předowachu přez džewjatu hodžinu, mějachu potom hnydom Božu mšu a wopominanjo zemrětych a wotdđeržowachu z tym wěriwych, wosebje wjesny lud, wot wopyta farskeje (= tachantskeje) cyrkweje. — Tež hubjena woporliwosć za cyrkwinske wěcy pokazuje so na spodziwne wašnje. Tak wotkaza lěta 1425 Kamjenska měsćanka Justina swój dołhi židžany plašć (mantl) tamnišej cyrkwi. Tola Budyšska měsćanka Khata Běrowa, kotraž běše jeje druhe wobsedžeństwo dóstała, zapowě so, plašć wotedać. Tohodla wobskorži ju Kamjenski kěbětař Wjeńč pola bamža; tutón poručí jej přez Mišnjanskeho tachanta Kaspera ze Schumbórka, zo ma plašć wotedać. Tola tež to ničo njepomhaše. Duž biskop Běrowu z cyrkweje wuzamkny a Budyšske tachantstwo zakaza fararjam w Budyšinje, Lubiju, Hodžiju, Biskopicach, Kamjencu a Kulowje Běrowu w spowjedźi wotwjazać, doniž njeje bamžowu prikaznju dopjelnila. Nětko (lěta 1426) hakle wona skónčnje wjelewaženy plašć woteda. — Zo (1.) kěbětař (2.) žonu (3.) kruha žonjaceje drasty dla pola (4.) bamža wobskorži, by drje džensa njemóžna wěc była. Widźimy pak z tutoho přikłada, zo běchu žiwjeńske wobstejnoscě tehdy cyle hinajše, hač džensiši džeń.

22. Započatki šulow.

W přěních šulach, na kotrež stawizny spominaja, wuwučowachu wězo duchownych, wučerjow a wšelakich

cyrkwinskich a měšćanskich zastojućnikow. Po něčim pak nastawachu tež ludowe šule, a to najprjedy w městach a hakle pozdžišo tež na wsach. — Tak běše w Budyšinje nimo tachantskeje šule (na tachantstwje), w kotrejž Serbskich młodźencow na měšnistwo přihotowachu, hižo zahe tež „měšćanska“ šula za džěći a drje bórzy po załoženju klóštra (1218) zarjadowachu tam franciskano- wje tež „ludowu“ (= wjesnu?) šulu, drje přenju, kotraž je hdže wobstała. Nimo toho wobsteješe w Budyšinje za zemjanske abo hewak „wosobne“ džěći wosebita šula, kotraž běše w domje jenoho měšćana a kotrejž tohodla „Winkelschule“ rěkadu. Hižo lěta 1331 mjenuje so „Pětr“ (drje klóštrski duchowny?) „rektor šulow“ a něhdže sto lět pozdžišo (1414) běše „mištr“ Budyšskich šulow na cyrkwinskej zhromadźiznje w Konstancu. Lěta 1540 Lutherska měšćanska rada klóštrsku šulu „wobmjezowa“; wona je potajkim tehdom hižo dyrbjala jara nahladna a wopytana być. Jako klóštr rozpadny, załožichu Němsku ludowu na městnje, hdžež nětčiša „stara“ tachantska šula steji, a druhu šulu za Serbsku wosadu na „sólnym“ torhošću (= na žitnych wikach, w nětčišich cyrkwinskich khěžach pola Serbskeje cyrkwe). Wokoło lěta 1580 běše duchowny Hrjehoř Rupert direktor tachantskeje šule.

Tež w Drježdžanach, Zolercu a Žitawje, a drje tež w Kamjencu (pola franciskanow), běchu wokoło lěta 1300 hižo šule. Wjele pozdžišo, wokoło lěta 1580, běše w Hodźiju šula, w kotrejž laćonsku rěč a hudźbu (piskanjo) wučachu, zo bychu jenotliwi młodźency wottam na wjeřchowsku šulu hić a pozdžišo na (lutherske?) duchowstwo studować móhli. Do tuteje šule khodžeše tehdom něhdže 25 šulerjow, kotřiž mějachu kóždy na tydžeń 1 pjenježk za tutu wučbu płaćić. — Podobnje tež Pólčničanske stawizny wo „rektoru“ pisaja; duž su tam tež dyrbjeli šulu měć.

Woprawdžitej ludowej šuli běštej tež w Bischdorfje pola Kamjenca, hdžež běše wučer Heńč z dobom rychar, a we Wóslinka, kotrehož wučerjej Hendrich z Dubow nad Wojerjecami 1473 lětnje tři wozy drjewa ze swojeje hole za jeho zwónkowsku službu postaji. Jurij Krawc, pozdžišo korčmar we Hłušinje (pola Lubija), běše hač do lěta 1489 zwónk a wučer w Ketlicach (tež w Lubijskej krajnje). W samsnym lěće je w Radmericach (tež

pola Lubija) rěč wo „šrybarju“. (Tak w Lutherskich Serbach hišće džensa wučerja mjenuja.) Lěta 1493 wustupi wučer Schiller z Kamjenicy pola Lubija jako zakitař na tamnišim měsćanskim sudnistwje. Dobrych 40 lět pozdžišo (1539) běše Franc Rychtař z Budyšina wučer we Barće. Nimale w samsnym času (1548) jednaše sudnistwo w Lubiju přećiwo wučerjej Melcherej w Bukecach. W Lejnje pola Wojerjec běše tež hižo w předlutherskim času wučer; duchowny z Wojerjec pak přikhadžeše tam kóždej dvě njedzeli Božu mšu čitać.

Z nětčišich katolskich Serbow nimamy powěscow wo jara starych šulach. — Zolerski stawiznař Jecht praji, zo su šule po nastaću Lutherskeje wěry woprědka jara ćerpjele, dokelž cyrkej a šulu ryćefkublerjo do rukow dóstachu, kotřiž so wo šule njestarachu. Tak nadeńdzemy we Wingendorfskich sudniskich knihach lěta 1530 (do Luthera) cyłu ličbu samoručnych podpismow, mjez tym, zo 1625, potajkim sto lět pozdžišo (po Lutheru) we Wósporku žadyn jenički měsćan swoje mjeno pisać njemóžeše.

23. Serbska rěč a hospodafstwo.

Serbsku rěč w zastarsku po cyłej Sakskej a we rańšej połojcy Thüringskich krajow rěčachu; po něčim pak ju Němcy dale bóle potłóčichu. Tak běše w Altenburgu (po powěscach biskopa Udo) wokoło lěta 1240 Serbska rěč hišće „najbóle trjebana“ a domjaca, Němska pak cuza. Ale hižo sto lět pozdžišo (1347) bu wona při smjertnym khostanju (!!!) ze zjawneho žiwjenja wuzamknjena. Tež w Lipsku jednachu woprědka na zjawnych sudnistwach wo wšěch wěcach w Serbskej rěči, ale lěta 1337 bu wona wotstronjena a Němčina stupi na jeje městno. Hakle pozdžišo (1356) postaji khěžor Korla IV. w złotej „bulli“ (khěžorskim pismje), zo maja Sakscy a Brandenborscy woleřscy wjeřchowje sami Serbsku rěč rozemić a ju tež svojich synow nawučić dać, štož drje pak so ženje stało njeje.

Najwšědniši pjenjez běše w tutych časach „marka slěbra“. Marka měješe kopu slěbornych abo bělych „gróšow“ a płáćeše $37\frac{1}{2}$ našeje džensišeje marki (hriwny). Jedyn slěborny gróš běše potajkim $62\frac{1}{2}$ našeho pjenježka, 1 wšědny (koprowy?) gróšik (krošik) pak $3\frac{1}{3}$ pjenježka.

hódný. — W hospodařstwje hajachu naši prjedownicy nic jenož rólnistwo a skotařstwo, ale pódlá toho tež wowčerstwo a pčołařstwo. Tak dowoli hnadna knjeni Mofka z klóštra Marijineje Hwězdy lěta 1373 burej Jenichej we Wudworju, zo smě wowčefnju založić. Tež za pčołařstwo mamy přikłady. Hižo lěta 1220 připokaza Čěski kral Přemysl mjedowy džesatk Budyšskeje krajiny Mišnjanskemu biskopstwu. Nimale w samsnym času (1248) bu při založenju klóštra Marijineje Hwězdy postajene, zo maja knjezowje nad Kamjencom wot wšoho mjedu, kotryž z cyłeje krajiny dóstawaja, kóždy džesaty horně klóštrej wotedać. Abo: něhdže 100 lět pozdžišo (1333) porokuja ryčerjej Reinholdej ze Schertic, zo je sebi někotre kołče njesprawnje zdžerzał, kotrež klóštrej Marijinej Hwězdze słušachu.

24. Posledni Mišnjanscy biskopja.

38. Jan VII. ze Schleinitz (1518—1537).^{*} Za jeho časy poča so tehdom nowa nastata Lutherska wěra tež w Serbach rozšěrjeć. Biskop nastaji so na dołhe přepytowanske pućowanjo do Stołpina, Zolerca, Budyšina a tež po Serbach. Wšudžom napominaše duchownych, zemjanow a wěriwych, zo bychu cyrkwi swěrnei wostali. Ale njeđiwajo na to nowotařstwo postupowaše, wosebje, dokelž wono pola Mišnjanskich woleřskich wjeřchow a mnohich zemjanow wjele pomocy namaka. Ze zemjanow džeržeštej Luthersku stronu wosebje tehdom daloko rozšěrjenej swójbje knjezow z Haugwic nad Wjelećinom a z Meřrada nad Worklecami. Tež zemjanska swójbja Schreibersdorfskich nad Njeswaćidłom běše cyle Lutherscy zmyslena. Wosebje wjele wuznawarjow namaka Luthera wučba w městach, hdžež samo duchowni, mniša a knježny wot cyrkwe wotpadowachu. Woprědka běše drje we Łužicy powšitkownje hišće trochu lěpje, hač w druhich džělach Sakskeje. Tu jenož někotři Budyšcy franciskanowje ze swojeho klóštra wustupichu. W Marijinym Dole hnadnu knjeni Wóršu I. Laubigec a tež jeje nastupnicu Maršu VI. po wjacokróćnym spjećowanju wotsadžichu, ale wobej wostaštej w klóštrje. Tež w Marijinej Hwězdze je Luther sam za hnadnu knjeni Maršu

^{*} Hdyž so Madlena, džowka wójwody Jurja wudawaše, přičahny biskop Jan z 30 konjemi (!) do Drježdžan na kwas.

z Metgrada jónu předował. (Dwě jeho ćeće běštej tam knježnje, jena z njeju z mjenom Khata Lutherec). Ale nichtón zjawnje z cyrkwe njewustupi. Po něčim počachu pak tola jenotliwi duchowni nowu wučbu předować a swjate woprawjenjo po Lutherowym wašnju (z khlěbom a z winom) wudželeć. Přeni z tych, kotřiž zjawnje přećiwo cyrkwi wustupichu, běchu w městach Michał Arnold w Zolercu, pozdžišo w Budyšinje, a na wsach klóštrski duchowny Pawoł Bosak, farať w Budestecach. Zwjetša so woni bórzy woženichu; tak Arnold w Budyšinje, Bosak w Budestecach, Mikławš z Hłupońcy w Lubiju (1529) a Wolfgang Lindner w Kamjencu. Tohodla jich tež jich (Lutherscy) wosadni prječ wuhnachu, ale z pomocu wyšnosćow so mnozy z nich zasy na swoje městna wróćichu a so skónčnje na nich zdžeržachu. — W tutych njeměrnych časach wumrě biskop Jan VII. w Stołpinje a bu w Mišnjanskej biskopskej cyrkwi pokhowany. — Jeho scěhowaše:

39. Jan VIII. z Malećic (1537—1549). Wón měješe ćežki nadawk dopjelnić, z hižo jara wosłabjenymi mocami přećiwo přecy mócnjšemu njepřećelej wojować. Woprědka wěc hišće džěše, dokelž jeho swěrný katolski woleřski wjeřch Jurij Brodaty podpjeraše. Hdyž pak tutón 1539 bjez džěći wumrě a jeho bratr Hendrich Freibergski, kotryž běše sam hižo Lutherski, jeho knježstwo dósta, přinuzowa tutón z mocu a jara spěšnje wšěm wosadam Luthersku wěru. Na dnju 17. apryla (1539) běše Jurij Brodaty wumrěł a přichodnu njeđzelu (23. apryla) předowaše hižo Pawoł Lindenau w hrodowskej kapali (w Drježdžanach) w Lutherowym duchu.

Za Łužicu měješe so wěc trochu lěpje, dokelž tuta do Čech słušeše a tak znajmjeńša swětni wjeřchowje cyrkej njepotłóčowachu. Biskop prócowaše so tohodla, zo by znajmjeńša tu katolsku wěru zdžeržal a wuda k tomu Němski a Serbski katechismus, (kotryž wězo za džěći njeběše, ale za dorosćenych). Tola z tajkim prócowanjom njezahaćena, rozšěrješe so nowa wučba tež we Łužicy, wosebje, dokelž ji tež Budyšski tachant Kűchler (1526—1546) přiwisowaše. Wón předowaše sam nowu wučbu a dowoli, zo so na swjateje Marijinym wołtarju Budyšskeje tachantskeje cyrkwe po Lutherskim wašnju woprawješe. Jako bu tohodla pola biskopa a khěžora

wobskorženy, wostaji so wón zwonkownje tutych přestupjenjow, wosta pak skradžu při swojim přeswědčenju a měješe we Wittenbergu studenta, kotryž jemu Luthe-rowe pisma sćeše. Tute rozdželeše Budyšskim měsćanam. Jeho derje katolscy zmyslenaj nastupnikaj Cochlaeus a Rupert prócowaštaj so, duchownu škodu, kotruž běše Kűchler načinił, zasy trochu wurunać, ale podarmo. — Jana VIII. scěhowaše posledni swěrný Mišnjanski biskop:

40. Mikławš II. z Karlowic (1550—1555). Ale tutón wumrě hižo za 5 lět. Joho nastupnik běše posledni Mišnjanski biskop:

41. Jan IX. z Haugwic (1555—1562). Wón njebu hižo po cyrkwinskih postajenjach za biskopa wuzwoleny. Tehdom běchu w Mišnje jenož hišće 3 kanonikowje; druzy běchu hižo wot cyrkwe zwotpadowali. Tući třo njewuzwolichu Jana z Haugwic, ale postajichu joho po swobodnym rozrěčenju za biskopa. Haugwic njeběše tehdom hišće ani měšnik a da so hakle po tutym pomjenowanju na měšnika a biskopa wuswjećić. Wón potajkim swoje zastojnstwo hižo na cyle njecyrkwinske wašnje dósta a njeběše wote wšoho spočatka žadyn biskopskeje dostojnosće hódny muž. Dokelž na jeho biskopskim hrodze w Mišnje hižo Lutherski duchowny Jan Bělk (Albinus) sydleše, přebywaše Jan z Haugwic jako cuzbnik w domiznje najbóle we Wórcynje (pola Lipska). Woleřski wjeřch chcyše Haugwica za biskopa připóznać, jeli jemu tutón za to přiležnje biskopske wobsedžeństwa wotstupi, mjez nimi hród Stołpino, město Biskopicy a wsy Hodźij a Wotrow. Biskop jemu to slubi; nětko pak tež jeho nahladnosć hladajcy spadowaše.

Z tutym zwonkownym rozpadom biskopskeje mocy přiběraše jeho nutřkowne nakhilenjo k Lutherskej wěrje. Lěta 1561 wón zjawnje wot cyrkwe wotpadny, podpisa Lutherske wěrywuznaćo a přispomni, zo chce hač do rowa při tym wostać. Jako jemu woleřski wjeřch nětko, jeli by wón swoje biskopstwo zložil, hród a město Műgeln (Mogilno), swobodnu hońtwu a bohaty wumjeńk přilubi, zložil Jan z Haugwic tež zwonkownje swoje zastojnstwo. Woleřski wjeřch dósta cyle biskopske wobsedžeństwa. Katolska cyrkej w Mišnjanskich krajach pak nětko spěšnje rozpadny. Na nej dopjelnichu so słowa swjateho pisma: „Poražu pastyrja a stadło budže roz-

pjeřšene.“ — Jako Jan z Haugwic jako dołholětny wumjeńkař lěta 1595 wumrě, wottorhny wichor biskopski wopon z Mügelskeje radnicy a ćisny jón na zemi, tak zo so rozrazy. Dokelž běše hižo do biskopoweho wotpada (1555) tež Budyšski propst Hijeronymus z Kommerstaedta, kotryž pak w Mišnje bydleše, z cyrkwe wustupił, pomjenowa woleřski wjeřch Lutherskeho swětneho zemjana za Budyšskeho propsta, kotremuž dyrbješe Budyšske tachantstwo propstowu mzdu dale plaćić a džensa hišće plaći.

25. Cyrkwinske podawki w Budyšinje.

Hdyž smy sebi dotal rozpad Mišnjanskeho biskopstwa powšitkownje wobhladali, chcemy nětko wojowanja mjez katolskej cyrkwu a Lutherskej wěru w jenotliwych wosadach wopomnić, a to najprjedy we Łužiskim hłownym měsće Budyšinje. Tež tu namaka Lutherska wučba bórzy wjele přećelow, samo mjez duchownymi. Wosebje předowaše tachantski předař (Němski kapłan) magister Pawoł Cosel w Lutherowym duchu. Duchowna wyšnosć jeho tohodla wot tachantskeje k swjateje Marijinej cyrkwi na předměsću (nětčišej Serbskej cyrkwi) přesadži, hdžež wón, zjawnje wot cyrkwe njewotpadnywši, hač do swojeje smjerće (1551) wosta. Po zdaću pak je wón tola naposledku z wótrymi słowami přećiwo cyrkwi wustupował, dokelž jemu tachantstwo po smjerći row w tachantskej cyrkwi zapowě. — Tež mjez měsćanami namaka nowa wěra přecy wjacy přećelow. Hdyž bu prjedy naspomnjeny Lutherski předař Michał Arnold ze Zolerca wuhnaty, přińdže wón lěta 1523 do Budyšina a poča tu (drje w tachantskej cyrkwi?) po swoim wašnju předować. Měsćanska rada postaji jeho za Serbskeho předarja a tachantstwo jeho připózna. Jako jónu (1525) při porjedženju cyrkwe na jeho předowanju rjada z wěže na cyrkej dele padny, tłóčachu so wšitcy, njewědžo što so stawa, z durjemi won, při čimž buchu někotři Lutherscy připosłucharjo zatłóčeni. To wuložichu katolikowje za Bože khostanjo za Lutherske předowanjo. Z Lutherskeje strony pak nasta džiwi hołk, při kotrymž so zběžkarjo na tachansku cyrkej a na Mikławšk walichu a we nimaj Bože martry, swjećata a khorhowje zničichu. Tachantsku cyrkej sebi zdžeržachu. Dokelž Arnold bórzy tež pře-

ćiwo bamžej, mnicham a knježnam wustupować poča, dowoli jemu tachantstwo jenož hišće krótke předowanja před pohrjebnišćowymi wrotami. (Pola tachantskeje cyrkwe, na nětčišim hornim torhošću, běše tehdom hišće pohrjebnišćo.) A jako so wón bórzy po tym woženi, wuhnachu jeho wobydlerjo z města (1526) a katolikowje dóstachu tachantsku cyrkej zasy wróćo.

Ale hižo lěta ~~1227~~ přińdžeštaj 2 Lutherskaj předarjej ^{H1527} do Budyšina, jedyn Němski do tachantskeje, druhí Serbski do farskeje cyrkwe swjateho Mikławša. Dokelž pak so tež wonaj woženištaj, měšćenjo jeju tohorunja wotehnachu, Serbskeho hižo přenje lěto (1527). Lěta 1530 pak skónčnje tachantstwo, wot měšćanskeje rady nuzowane, Benedikta Fischera za Lutherskeho předarja postaji, kotrehož běchu nadobo z Arnoldom w Zolercu błudnych wučbow dla wotsadźili. Ale tež wón so woženi a bu tohodla runja svojim prjedownikam wot měšćanow wuhnaty. A tak w lětach 1541—1543 hišće jónu žanoho Lutherskeho duchowneho w Budyšinje njeběše. Lěta 1543 pak so skónčnje (Lutherska) měšćanska rada z tehdom 90 lětnym, Lutherstwu přikhilnym tachantom Kűchlerom zjedna, při čimž Lutherscy wšelake prawa w tachantskej cyrkwi dóstachu. Woni smědzachu po svojim wašnju předować a woprawjeć, nic pak křćić a wěrować. Bože služby wotměwachu katolikowje a Lutherscy w tachantskej cyrkwi porjadu. Za Lutherskeho předarja postajichu nětko Mikławša Běma, prjedy cisterciskeho duchowneho w klóštrje Zelle, kotryž 34 lět tute zastojnstwo zastawaše. Běmowy nastupnik běše Šmolka (Smola?), kotrehož chcyše tachantstwo wotsadźić. Tola wón wosta na swojim městnje, dokelž tachantstwo swoje žadanja hižo wjac přewjesć njemóžeše. Jako swěrný katolski dušowpastyř skutkowaše tehdom Serbski předař při cyrkwi swjateho Mikławša, Domaš Wojnař, kotryž běše w času mora (1568) žiwy. — Tute zašmjatane wobstojnosće wostachu wjac lětdžesatkow dołho njepřemjenjene.

Tež franciskanskemu klóštrej nowa wěra row wury. Hižo k Lutherskej wěrje přestupjene wsy: Čorne Noslicy, Hornja Hórka, Hnašecy, Dobruša a Słonkecy wotpadnychu wot klóštra, z čimž tutón wjele dokhodow zhubi. Tež měšćanska rada běše jemu njepřecělsy zmyslena. Hižo lěta 1524 wza jemu wšelake pokłady a drohotnosće,

mjez nimi wulku monstrancu. Wjele drohotnych wěcow, wosebje keluchi a druhe wumjejske sudobja, kaž tež z dejmantami posadžanu biskopsku nahłownicu (mitru) a biskopski kij, je pak pječa hakle posledni Mišnjanski biskop Haugwic wotwjedł. Lěta 1558 zakaza měsćanska rada klóštrej nowych duchownych a bratrow přijimać. Tak dyrbyeše klóštr po času wotemrěć. Bórzy běchu we nim jenož hišće 3 mniša: Rost, Lasowic a Michał Pólman. Jako přenišej wumrěštaj, přepoda Pólman klóštr a wjes Mnišonc tachantstwu. A hdyž 1587 tež wón zemrě, přesta so klóštr. — Jědnaće lět pozdžišo wotpalichu so cyrkej a klóštrske twarjenja a wostachu jako rozpadanki z mjenom „Mniša cyrkej“ stejo.

26. Wotpady w druhich Łužiskich městach.

W Kamjencu běše posledni katolski farań Hrjehoř Günther, kotryž lěta 1535 wumrě. Ale hižo jutry 1527 předowaše tam Jan Ludwik přeni raz w Lutherskim duchu. Tola měsćenjo jeho a jeho třoch nastupnikow Donata Pfeiffera, Hendricha Binowskeho (z Bünau) a Ambrozija Nowaka (Neumanna) z města wuhnachu, dokelž so wšitcy woženichu. Hakle Wolfgangej Lindnerej poradzi so lěta 1562 po dołhich wojowanjach, zo swoje městno wobkhowa. — Přenje Serbske Lutherske předowanje wotmě w Kamjencu Syman Wićaz (Lehmann) wokoło lěta 1543. — Kaž Budyšski, tak rozpadny tež Kamjenski franciskanski klóštr. Posledni měšnik we nim běše Jan Färber, prjedy prior (předstejeř klóštra) we Drježdžanach, z wotkelž běše lěta 1546 čeknyć dyrbjał. Tež mnichow bu tam přecy mjenje a mjenje; lěta 1564 běchu jich jenož tři, mjez nimi Matej Rudolf (Hlej č. 34); hdyž dwaj z nich bórzy wumrěštaj, přepoda posledni, z mjenom Adam, (1565) klóštr měsćanskej radže, kotraž jemu za to wumjeńk a zastaranjo na čas žiwjenja přilubi. (Adam je hewak přeni, tu pak posledni muž). Ze spomnjenej radu wujedna tachant Leisentrirt w lěće 1567, zo maja klóštrsku cyrkej, swjatej Hanje poswjećenu, (Lutherskim) Serbam přewostajić, zo pak maja wołtarje a swjećata wostać, kajkež su, a zo smě so we nej jenož Serbski předować; přetož Leisentrirt nadžiyeše so přecy hišće, zo so znajmjeńša Serbja zasy do katolskeje cyrkwy wróća. Druhe klóštrske twarjenja mějachu so

za šulu připrawić. Tola so pozdžišo nchtón wjacy wo tute wučinjenjo njestaraše. — Dokelž pak tež po dalším rozšěrjenju Lutherskeje wěry někotři katolikowje w Kamjencu wostachu, wotměwachu tam klóštrscy duchowni z Marijineje Hwězdy jónu wob lěto, na swjedženju swjateje Madleny, w swjateje Madleninej cyrkwi na předměsću Špitalu Bože služby.

W Biskopicach započachu z noweje wěru lěta 1559. Mjeno poslednjeho katolskeho a přenjeho Lutherskeho duchowneho njeje nam znate. — Wojerjecam přinuzowa tamniša zemjanska swójba Schumburgskich nowu wěru a postaji tam lěta 1540 Ławrjenca Wićaza (Basilus Lehmann), wotpadnjeneho mnicha, za přenjeho Lutherskeho duchowneho. — We Wósporku běše Pětr Roztok 1548 přeni Lutherski předař.

Hdy su w Lubiju w Lutherskim duchu předować počeli, stawiznarjo njewjedža. Najskerje pospyta z tym Měrcin Bělk (Weisse) wokoło lěta 1529. Posledni katolski farař běše tam Mikławš Hłupońčanski (z Glaubnitz), kotryž wot katolskeje cyrkwe wotpadny a hnydom jako přeni Lutherski předař na swojim městnje wosta. Přeni kapłan a Serbski předař rěkaše Wolfgang Steinkirchner (1554) a jeho nastupnik Donat Mjeleř (1595). Tež franciskanski klóštr po něčim rozpadny. Lutherski duch běše so hižo lěta 1527 do njeho dobył. Něšto lět pozdžišo (1534) běše hišće posledni quardian (předstejeř) Handrij Arnold žiwy. Lěta 1565 pak přepodachu posledni mniša klóštr měsćanskej radže, cyrkwinske sudobja pak klóštrej Marijinemu Dolež. Za 5 lět (1570) posledni mnich wumrě, z čimž so klóštr přesta.

27. Přemjenjenja na wsach.

Přenja Serbska wjes, w kotrejž nowa wěra přiwi-sowarjow namaka, běchu Budestecy, hdžež dotalny farař Pawoł Bosak, franciskanski klóštrski duchowny z Budyšina, 1520, potajkim hižo 2 lěće po Lutherowym přenim wustupje w jeho duchu předować poča. Tež jeho nastupnik Zahrodnik běše cyle Lutherscy zmysleny. W lětach 1538—1558 pak w Budestecach katolska cyrkej zasy k mocy přińdže a zda so, zo tam wona nětko hišće dołhi čas swoje městno wobkhowa; přetož, jako khěžor Mathias lěta 1611 z Čech do Budyšina čehnješe a w Bude-

štecach wobjedowaše, dyrbyeše tamniši farar Michał Šwach pačerje k jědźi spěwać. A jako smědžeše sebi za to wot khěžora někajke myto wuprosyć, prošeše, zo by směl w Budestecach po Lutherskim wašnju (z khlěbom a z winom) woprawjeć, štož jemu khěžor tež dowoli. (Hdyž khěžor tajkele cyle cyrkwinske wěcy dowoleše, dha sebi wón z tym wězo prawa připisowaše, kajkichž wón njeměješe.)

Dołhe wojowanjo wo wěru nasta tež w Hodźiju, hdžež běše Jan Temleř z fararjom. Jeho hižo Lutherscy krajnowjeřchowscy komisarowje do Biskopic skazachu a žadachu sebi, zo by nowu wučbu předował. Wón wuprosy sebi 3 dny časa k rozmyslenju. Tehdy poby pola Budyšskeho tachanta Leisentritta, kotryž jeho we wěrje posylni. Tohodla Temleř za postajene 3 dny we Biskopicach wupraji, zo je cyła wosada, z wuwzaćom zemjanow, z nim jeneje mysle a zo tohodla Lutherscy předować njebudže a zo tež swoje zastojnstwo dobrowólne njezložu. Dokelž měješe Hodźijski farar farske městno w Njeswačidle sobu wobsadźować, wón tež tam Lutherskeho duchowneho wotdžeržowaše, kotrehož chcyše zemjanska swójba Schreibersdorfskich nad Njeswačidłom powołać. Tuteje wobstajnosće dla wjeřchowscy komisarowje Temlerja lěta 1559 wotsadźichu a na jeho městno Jakuba Winklerja, dotal Lutherskeho duchowneho w Lubiju, za noweho Hodźijskeho fararja pomjenowachu. Temleř džěše nětko do Khróscic, hdžež běše tehdom runje farar wumrěł (?). Z Winklerjowym postajenjom běše Lutherska wěra zwonkownje w Hodźiju poručena, ale wosada so ji hišće dołho přećiweše; přetož hišće za 50 lět khodźachu z Hodźija do Huski k swjatemu woprawjenju, hdžež farar Lukaš Jeńč přećiwo woli tamnišeho knjeza Ernsta Gersdorfskeho po katolskim wašnju woprawješe. Wón běše naposledku jenički a posledni katolski duchowny cyłeje wokoliny. Stara podawizna powěda, zo běše tehdom Hodźijska wosada cyła Lutherskej wěrje přikhilena, Khróscanska pak swěru katolska, Hodźijski farar Temleř pak nawopak katolscy a Khróscanski Lutherscy zmysleny. Duž staj so fararjej cyle jednorje ze swojimaj wosadomaj mjenjałoj. Na tutym puću do noweje domizny staj so wonaj na mosćiku pola Českec (?) zetkałoj. Mosćik so tam hač do našich časow

hišće pokazowaše. Njedźiwajo na to je cyła stawizna bajka; přetož Temler přińdže drje z Hodźija do Khrósćic, do Hodźija pak nic žadyn Khrósćanski farań, ale Winklef z Lubija.

Tež we wšelakich druhich wosadach dźeržachu so Serbja podobnje, kaž w Hodźiju, swěru ke katolskej cyrkwi, tak zo krajnowjeřchowscy komisarowje hišće we wjele pozdžišich časach skoržachu, zo su Serbja Božemu słowu (= nowej wěrje) jara „njepřistupni“. Tola ryćeřkublerjo, kotřiž mějachu zwjetša prawo nowych fararjow pomjenować, přinuzowachu wosadam husto Lutherskich předarjow. Hdžež dotalny katolski duchowny wumrě abo woteńdže, tam woni noweho Lutherskeho na jeho městno postajichu. Haj, tu a tam katolskeho fararja tež z mocu wotehnachu. Tak wotpadnychu wot katolskeje cyrkwe (pódla stejace mjena woznamjenjeja přenjeho Lutherskeho duchowneho) w lěće:

1524 Jazońca (mjeno přenjeho Lutherskeho předarja njeje znate) — 1527 Poršicy (wotpadnjeny katolski farań Perlin bu zdomom přeni Lutherski předań) — 1537 Bart (Hrjehoń Kirstan) — 1540 Bukecy (Hórban) — tež 1540 Wulke Zdžary (Hórban Henoc) — 1543 Hućina (Matej, po zdaću wotpadnjeny klóštrski duchowny) — 1547 Njeswačidło (Bosćan Reinhard, kotrehož zemjanska swójba Schreibersdorfskich nad Njeswačidłom jenož za „předarja“ postaji; přeni Lutherski „farań“ běše 1559 Joachim Beltin (Valtn?) — 1550 Porchow (Tutu wosadu přinuzowaštaj bratraj Wolfgang a Hans z Kinča z přihłosowanjom hnadneje knjenje Wórše Weißhauptec k nowej wěrje a postajištaj tam Mateja Grünerta z Mišna za přenjeho Lutherskeho duchowneho) — 1551 Horni Wujezd (Natuš Mjeleń z Kulowa) — 1554 Palow (Hrjehoń Stuhlschreiber z Hródka) — tež 1554 Wjelećin (Bjedrich Hirschberger; žid, kotryž za pjenjezy Luthersku wěru předowaše) — tež 1554 Minakał (po smjerći poslednjeho katolskeho fararja Pětra bu Bartrom Pawlik abo Pawlica, přjedy wučeń w Krjebi, přeni Lutherski duchowny) — 1565 Rakecy (Simeon Garwinus [?] z [Delneje] Boršće). — (Porchow, Halštrow, Protecy a Biskopicy běchu tehdom hišće Serbske). — Tež wjele druhich wosadow w druhej połojcy 16. stolěta wot katolskeje cyrkwe wotpadny; jenož někotre so hišće khwilku dźer-

žachu, přitowafšichu pak so tola pozdžišo dobrowólnje abo zamylene a nuzowane noweju wučbje a jenož cyle mało, nětčiše katolske wosady, wosta jich swojej cyrkwi swěrných.

Hdyž pódla zemjanow tu a tam tež duchowni wot cyrkwe wotpadnychu a při tym swoje wosady sobu do błuda sčahnychu, dha so tola tež wšelacy z nich zasy do katolskeje cyrkwe wróćichu. Tak wopušći w Kotecach (pola Lubija) Pětr Smolef swoju Luthersku faru a bu zasy katolski. Hórban Mikławšk (Nicolai), kapłan při tachantskej cyrkwi w Budyšinje, wotpadny k Lutherskej wěrje, přestupi pak zasy do katolskeje cyrkwe a bu fara w Kumwaldze, hdžež z wulkim zahorjenjom skutkowaše. Jurij Benser, wučef we Wojerjecach, přijal lěta 1545 zasy katolsku wěru, bu měšnik a Serbski předař při cyrkwi swjateho Mikławša w Budyšinje.

Luthersku wučbu tu a tam tež ze zamysлом hinak wułożowachu, hač běchu sebi jeje založerjo to přeli. Wjele burskeho ludu žadaše swobodu, kotruž běše Luther za duchowne žiwjenje předował, tež za čělo, wosebje spušćenjo robotow a druhich hospodařskich čězow. Tohodla pozběhny so 40 wsow wokoło Wojerjec přećiwo svojim knjazam, tak zo dyrbjachu wojakow na pomoc brać. Wjednikow tutych zběžkarjow dowjedžechu do Budyšina a sadžichu jich tam do jastwa. Jeći pak čeknychu a pučowachu do Prahi, zo bychu so před knježerstwom zakitowali. Tola tam jim bjez sudženja hlówy wotrubachu.

III. Wot pozběhnjenja Budyšskeho tachantstwa na biskopske sydło hač do zjenoćenja wobeju Sakskeju dijecezow.

(Wot 1562—1831.)

28. Překhod biskopskeje mocy Mišnjanskeho biskopa na Budyšskeho tachanta.

Posledni Mišnjanski biskop Jan z Haugwic (1555—1562), kotryž wote wšoho spočatka ani dobreje wole ani

duchowneje khmanosće za biskopske zastojnstwo nje-
měješe, da so 4. lěto swojeho knježenja (1559) tehdom
nowowuzwoleneho Budyšskeho tachanta Jana Leisentritta
prašeć, hač wón njeby w jeho (= biskopowym) mjenje
duchowne wjednistwo Łužicy přewzał. Tachant do toho
zwoli a dósta 1560 wot biskopa biskopski pječat (jehnjo
z dobyćeřskej khorhoju) z přilubjenjom 30 šěsnakow
zarunanja. Leisentritt sam zdžěli podawk khěžorej Fer-
dinandej I. a Winskemu bamžowskemu póstancej Mel-
chiorej Biliji, z próstwu, zo by so Łužica cyle wot Miš-
njanskeho biskopstwa wotdžěliła a swojeho samsneho
cyrkwinskeho wjeřcha dóstała. Hdyž běše biskop Haugwic
mjez tym (1561) Lutherske wěrywuznačo podpisał a z tym
wot cyrkwe wotpadnył, postajištaj khěžor a bamžowski
póstanc (1562) Leisentritta za wjednika Łužiskeje „dijecezy“
zmjenom „cyrkwinskeho zarjadnika“ (administrator eccle-
siasticus). A jako po času dotal zamjelčane biskopowe
přestupjenjo po něčim na zjawne přińdže, wobkrući bamž
Pius V. lěta 1567 hišće jónu we wosebitym pismje (buli)
swjatočnje hižo wobstejacy porjad. Tak běše cyrkej
znajmjeńša we Łužicy zřadowana, hdyž biskop Haugwic
tež zwonkownje swoje zastojnstwo zložil a biskopske
kubła woleřskemu wjeřchej přepoda. — Mišnjanske biskop-
stwo rozpadny z tym do dweju dželow; do Sakskich erb-
skich krajow (Drježdžanskeje krajiny), kotrež něhdže jenu
třećiznu biskopstwa wučinjachu, a do wobeju Łužicow,
kotrež na dvě třećiznje tejesameje wopriještej. W Sak-
skich erbskich krajach Mišnjanska dijeceza a z njej ka-
tolska cyrkej spěšnje rozpadny. Hdyž woleřski wjeřch
August lěta 1586 wumřě, jeje hižo wjacny njeběše. Za
to pak so wona we Łužicy pod swojim nowym cyrkwin-
skim wjeřchom, Budyšskim tachantom, znajmjeńša zdžěla
zdžerža.

Posledni Mišnjanscy biskopja a tež přeni Budyšski
tachant jako biskop rěkach „Jan“. Tohodla dóstachu
katolikowje, kotřiž cyrkwi swěrnj, potajkim „pod Janom“
wostachu, přimjeno „podjanscy“. Dokelž pak nětčiši
biskopja wjacny tak njerěkaja, nima mjeno žanoho zmysła
wjacy a je tohodla rozomnišo, zo so město „podjanscy“
„katolscy“ praji. (Někotři stawiznarjo wotložuju mjeno
„podjanski“ wot słowa „jadyń“ [= jedyn], dokelž kato-
likowje swjate woprajenjo „w jadyńm“ [jenym] woblič-

wje, jenož khlěb, dóstawaja, a nic we woběmaj, nic tež wino, kaž Lutherscy).

29. Budyšscy tachantowje jako cyrkwinsky wjeřchowje.

Prěni Budyšski tachant, na kotrehož biskopska móc (iurisdictio) wot Mišnjanskeho biskopa přeńdže, běše:

1. Jan Leisentritt z Juliusberga (1562—1586). — Tajkele zemjanske přimjeno dóstachu nětko mnozy tachantowje wot krajneho wjeřcha. — Jeho džěławosće a zahorjenosće dla poskići khěžor Ferdinand I. Leisentrittej biskopstwo w Nowym Měšće w Awstriskej a pozdžišo zastojnstwo dwórskeho radzićerja we Winje, ale tutón wotpokaza woboje a wosta we Łužicy. Dokelž Leisentritt z domu dvě Słowjanskej řeči (Čěsku a Słowaksku?) znaješe, nawukny zawěsće bórzy tež Serbšćinu a móžeše tak čím lěpje mjez Serbami skutkować. — Dokelž so mnozy wěriwi na to wołachu, zo Łačonsku řeč při Božich službach a cyrkwinskih wobrjadach njerozemja, zo pak Lutherscy wšitko w zrozemliwej ludowej řeči činja, prošese Leisentritt bamža, zo bychu měšnicy směli čitanje Božeje mše a wudželenje sakramentow w ludowej (Němskej a Serbskej) řeči dokonjeć. Tola bamž wotpokaza (1567) próstwu z winu, zo so wjele stow lět stare cyrkwinske wašnje tak lochcy přemjenić njehodži. Za to wuda tachant křćensku knižku, po kotrejž móžachu měšnicy znajmjeńša Němski a Serbski křćić a kmótram křćenske wobrjady wukładować. — Dokelž dale Lutherscy z khlěbom a z winom woprajachu, zarjadowa tachant Leisentritt wašnje, zo so wěriwym po woprawjenju z khlěbom njepřežohnowane (jenož swjećene) wino wudželeše, podobnje, kaž na swjedženju swjateho Jana scénika. — Skónčnje duchowni zdžěla jenož ženjenja dla z cyrkwe wustupowachu; tohodla da so Leisentritt zasy bamža prašeć, hač so duchownym njeby ženjenje dowolić mohło? Rom pak tež na tute prašenje z „ně“ wotmołwi.

Hdyž lěta 1568 w Budyšinje mór wudyri, přepołoži Leisentritt swoje sydło a tachantsku pisárnju do Kamjenca a bydleše sam w tamnišim klóštrje. — Na zhromadźiznje Budyšskich kanonikow w Lubanju (w Šlezskej) přemjeni a wudospoľni wón wustawki Budyšskeho tachantstwa, kotrež bamžowski pošlanc 1570 wobkrući. W meji 1577 přińdže tutón bamžowy zastupjeř do klóštra Mariji-

neje Hwězdy a wudźěli tam něhdže 400 wosobam swjatefirmowanjo. — Ale tež w časnych nuzach pomhaše Leisentritt cyrkwi. Tak běše Budyšske tachantstwo tehdom tak zadolžene, zo chcyše jemu zemjan Woldrich z Nosaćic 6 kubłow subhastu předać. Zo by tachantstwo z tu-teje wuzkosće wutorhnył, pućowaše Leisentritt ke khěžorej Ferdinandej I. do Prahi a namaka tam pomoc.

Za jeho časy (1562) bu tež tehdomniši Budyšski senior Hendrich spodziwnje nadpadnjeny. Na rańšich kemšach přijědžeštaj zemjanaj před cyrkwinske durje tachantskeje cyrkwe a daštaj seniora prosyć, zo by k nimaj won přišoł, dokelž chcetaj z nim słowčko porěčeć. Jako tutón přińdže, ztorhnyštaj zemjanaj 72lětneho starca na swój wóz a wotjědžeštaj z nim po drozy do Kinsbórka. Měsćenjo a burja pak ćěrjachu za nimaj, dosćahnychu jeju w Kinsbórkskej holi a wuswodźichu jateho knjeza. Wina tutoho nadpada běše wjećiwosć. Hendrich běše mjenujcy seniorske zastojnstwo dóstał, kotrež běše tachant zemjanskemu duchownemu (drjewujej abo přećelej rubježnikow?) jeho njepěknosće dla wotewzał. Na městnje před cyrkwinskimi durjami (na tachantskej stronje), hdžež rubježnikaj seniora zhrabnyštaj, je hišće džensa do šěreho plestra čorny křiž wusađžany. — Tachant Leisentritt wumrě 66 lět stary a bu w Budyšskej tachantskej cyrkwi na sćeńskej stronje wulkeho wołtarja pokhowany; pohrjebnu řeč měješe Hrjehoř Rupert, direktor tachantskeje šule. — Leisentrittowaj nastupnikaj běštaj jeho wuj:

2. Hrjehoř Leisentritt (1586—1594) a

3. Khrystov Blebel (1594—1609), Budyšski Serb, kotryž běše napřećo Lutherskim přećelnje zmysleny a so prócowaše z nimi měř džeržeć. Po zhromadnym wučinjenju wobeju wěrywuznaćow bu pohrjebnišćo wokoło tachantskeje cyrkwe w Budyšinje pomjeńšene. — Za Blebelowe časy přińdžechu znowa Husitiscy zmysleni Čěscy čeknjency a wuhnancy do Łužicy. Tu jim hrabja Zinzendorf, w Drježdžanach w službje stejacy, nowu domiznu natwari, kotruž „Herrnhut“ pomjenowa. Tak bu tute Łužiske městačko sydło Čěskich bratrow abo „bratrowskich wosadow“, z wotkelž so wone potom dale po kraju rozšěrjachu. W Serbach maja w Małym Wjelkowje zasydlenjo. — Blebela sćehowaše:

4. Augustin Widerin z Ottersbacha (1609—1620) z Prahi, kotryž móžeše zawěsće Čěski a tohodla tež Serbsku rěč bórzy nawukny. Wón běše wustojny hospodař, kotryž wjele cuzeho piwa do Budyšina přiwožować da, nic jenož za tachantskich knježich, ale wón wotewri na tachantstwje tež korčmařsku jstwu. Dokelž pak piwowarjacy měsćenjo z tym škodowachu, nasta njespokojnosć w měsće. Wobydlerjo přiwožowanju cuzeho piwa z mocu zadžěwachu. Haj, lěta 1619 nasta woprawdžity zběžk. W nocy (27. 8.) walichu so piwowarjacy měsćenjo a lud na tachantstwo, zapusćichu wobydlenja duchownych a tachantsku šulu. Rada da tachanta na hród dowjesć a tam přez wojakow stražować. Widerin wumrě ze zrudobu nad tym w starobje 43 lět. — Do tutech njeměrných časow słuša drje tež podawk, kotryž so wo tachantstwje powěda. Stupiš-li do tachantskeho dwora, widziš na wuhenu lěweho nabočneho twarjenja do kamjenja wudypanu hłowu a ruku duchowneho, kotryž trubu pismow dźerži. Stara podawizna powěda takle: při nadpadže na tachantstwo zabichu zběžkarjo wšěch duchownych, kotrychž móžachu popadnyć. Hdyž mějachu za to, zo su wšitcy morjeni, da jich wjednik na dworje wołać: je-li tu hišće žadyn duchowny je, njech tachantstwo jemu słuša, jeli nic, je naše. Tu wotwoła so duchowny, kotryž běše so do wuhena skhowať (drje Widerin sam?): „Ja tu hišće sym“. Wjednik dźeržeše swoje słowo a přewostaji tachantstwo jeho dotalnemu wobsedźerjej. Tak zdźerža tutón khowanc tachantstwo katolskej cyrkwi a k džakownemu wopomnjeću dósta naspomnjeny pomnik na wuhenu. — Po Widerinowej smjerći bu rodženy Budyšan za tachanta wuzwoleny, mjenujcy:

5. Hrjehoř Kattmann z Mauruka (1620—1644). Za jeho časy pozběhnychu so Łužiske města přećiwo Saksckemu woleřskemu wjeřchej Janej Jurjej I.; přjedy pak, hač tutón z wójskom na nje přičahny, přińdžechu Kamjenčenjo k njemu na Stołpinjanski hród a prošachu wo miłosć. Wjeřch pak rjekny, zo su Kamjenčenjo „pječeň čuli“. Tohodla nasta tehdom prajenjo, zo ma čłowjek, kotryž derje čuje, „Kamjenski nós“. — Hdyž lěta 1628 row Mišnjanskeho biskopa Bernarda Kamjenskeho w klóštrje Marijinej Hwězdze wotewrichu, zo bychu kašć do

rjeńšeho rowa (před wołtarjom) přepołożili, sta so tam spodziwne wustrowjenjo. Klóštrska knježna Marija Mildnerec ze Słanknowa měješe 10 lět dołho strašnje bolacej nozy, tak zo dyrbjachu ju k rowej njesć. Wona bu před kašćom nadobo wustrowjena, tak zo móžeše sama wróco hić. Tachant Kattman da tež při wulkim wohnju (1634) sobu wotpalenu Serbsku cyrkej swjateje Marije w Budyšinje zasy natwarić a 1643 poswjećić. W samsnych lětach (1642—1644) přetwarichu tež pišćelowy khór tachantskeje cyrkwje a stajichu nowe pišćeje na njón. — Kattmann běše ze swojej měrniwosću a rozhladnosću katolikam wšelake zhubjene prawa zasy dobył. To pak wubudzi tež hidu Lutherskich přećiwo njemu. Zo bychu jeho wotbyli, zawdachu jemu, kaž so powěda, z jědom do wina, kotrež běše pola měścánosty Westfala pić dóstał. — Kattmannowaj nastupnikaj běštaj:

6. Jan Haša (Hasius) (1644—1650), z Noweje Wsy pola Njeswačidła (z Radwofskeje wosady), prjedy z fararjom w Kulowje, a

7. Měrcin Saudrius ze Sternfelda (1650—1660), kiž z Udenarda w Flanderskej (Belgiskej) wukhadžeše. Dokelž Serbow potłóčowaše, wobskoržichu jeho tachantscy knježa pola arcbiskopa w Prazy. Wottam přijěchachu 14 ryčerjo z prikaznju, zo bychu tachanta jateho do Prahi přiwjedli (1652). Dokelž pak so wón zapowě sobupućowac, wrócihu so bjez njeho domoj. Duž jeho mjez tym měścanska straža na tachantstwje stražowaše. Tachant pak po radže jeneho mnicha čekny a přińdže do Regensburga; tam běše runje khěžorstwowy sejm (Reichstag) zhromadženy, před kotrymž chcyše Saudrius pomoc pytać. Dokelž pak běchu tam jeho přećiwnicy prjedy njeho, njedosta žaneje přiležnosće k zakitowanju, ale bu tež tu do jastwa sadženy. Wón pak zasy čekny a přińdže k Sakschemu wjeřchej do Drježdžan. Tola tež tu wočakowaneje pomocy njenamaka, ale bu do Prahi wotwjeđzeny a na tamnišej staroměścanskej radnicy do jastwa sadženy. — Jeho zastojnstwo w Budyšinje zastawaše mjez tym 5 lět dołho Bernhard ze Schrottenbacha, předstejeř klóštra Noweje Cale (Neuzelle). — W Prazy nětko skónčnje wěc přepytowachu a Saudria njewinowateho namakachu. Tola prjedy hač so wón zasy do swojeje dijecezy wróci, wumřě po 8lětnym zajeću w Prazy nahleje smjerće.

Dalšich tachantow, za kotrychž časy so ničo za Serbow wažne njesta, tu jenož dospołnosće dla mjenujemy. (Tołstoćišćane mjena woznamjenjeja Serbow). Tući tachantowje su:

8. Khrystov Reinolt Reichenawski (1660—1665), kotryž z wulkej krutosću přećiwo Lutherskim wustupowaše;

9. Pětr Franc Langa z Küfenberga (1665—1676) z Čech;

10. Měrcin Ferdinand Brückner z Brückensteina (1676—1704), Serb z Noweje Wsy pola Kulowa. Za jeho časy (1686) wotpali so Serbska cyrkej w Budyšinje zasy. — Tehdom běše tež (w Prazy) jezuita Jakub Ticin (Tica?) z Kulowa žiwy, kiž Łačonske stawizny Różanta a Serbsku rěčnicu spisa a Kanizijowy katechismus do Serbskeje rěče přeloži (1680). — Hdyž so lěta 1700 w Romje jubilejski wotpusk dobyć hodžeše, pućowachu wěriwi ze wšelakich krajow do swjateho města. Tež ze Serbow jědzěchu tam Kulowski měsćanski kapłan Ławrjenc Dubjeńka z 15 druhimi Serbami, kotrymž so (Budyšskaj?) tachantskaj knjezaj přitowařišťaj. Druzy pućowarjo wróćichu so samsne lěto zasy domoj, Dubjeńka pak wosta 6 lět w Romje a přiwjeze potom čělo swjateho martrarja Bonifaca († 307) sobu do Kulowa.

11. Matej Jan Vicki z Vižentala (1704—1713), Serb z Kulowa a jara wučeny muž. Wón spisa Łačonsku khróniku (wosebje stawizny Budyšskich tachantow), kotraž so w rukopisu w tachantskej knihowni khowa. Bórzy po nastupjenju jeho zastojnstwa (1704) přiwjedzěchu Póz-njanskeho arcbiskopa Surjećickeho jateho do Budyšina, dokelž běše wón Stanisława Leščinskeho za Pólskeho krala wuwołał.

12. Měrcin Bernard Just z Friedenfelsa (1714—1721), Serb z Kukowa.

13. Jan Józef Ignac Freischlag ze Schmiedenthala (1721—1743). Dokelž běše z Khrósćic „kowarjec“, Khrósćanska kowarńja pak w dole leži, přiwza zemjanske přimjeno: ze „Schmiedenthala“. Za njeho (1723) postajichu w Budyšskej tachantskej cyrkwi nowy marmorowy wulki wołtař ze swjećećom Italskeho wumjełca Pellegri-nija, kak Khrystus Pětrej njebieske kluče přepodawa, — W Freischlagowym času (1729) wumřě tež sławny Serb Jurij Hawštyn Swótlík (Swětlik) z Kulowa, najprjedy farař w Radworju, potom tachantski senior w Budyšinje.

Wón přeloži „~~Nowy zakon~~“ do Serbšćiny, zestaja wšelake druge Serbske knihy a kěrlušy a wuda 1721 Łačonsko-Serbski słownik.

30. Cyrkwinske wobstejnosće w Budyšinje.

Wot lěta 1543 sem wotměwachu katolikowje a Lutherscy w zhromadnej tachantskej cyrkwi swoje Bože služby po rjadu. Dokelž pak z tym přecy zasy wšelake zwady nastawachu, wujedna skónčnje tachant Leisentrutt lěta 1582 z měšćanskej radu, zo katolikowje cyrkwinske kluče, horni džěl cyrkwje z wulkim wołtarjom a z klětku zdžerža a nowy khór za pišće (nad nětčišej katolskej kapalu) dóstanu, Lutherskim pak so wjetši džěl cyrkwje z dotalnymi pišćelemi přewostaji a dowolnosć da, zo smědža sebi w tutej počojcy nowy wołtar a nowu klětku stajić. Mjez woboj džělej natwarichu wysoki drjewjany plót. Wěžu ze zwonami připokazachu Lutherskim; jenož mały zwón, kotryž wo skhód niže wisaše, hač druge zwony, zdžeržachu katolikowje. Zdobom bu wučinjene, zo do cyrkwje swjateho Mikławša zafarowanych Serbow, kotřiž maja tam swojeho samsneho dušowpastyrja, nje-smědža nuzować, zo dyrbjaju so w tachantskej cyrkwi po Lutherskim wašnjem woprawjeć dać. Jako čas za Bože služby postajichu Lutherskim hodžiny wot 7—9 a wot 11—2; wšón druhi čas słušeše katolikam.

Měrnje zmysleny tachant Blebel dowoli Lutherskim tež, zo smědža w jich džělu dotal hišće stejace katolske wołtarje „njedosahaceho městna“ dla, kaž prajachu, zwottorhać. We nich skhowane powostanki swjatych buchu do katolskeho džěla přenesene. Jako za tachanta Widerina piwowa zwada nastaj, wužichu měšćenjo tutu za nabožny zběžk a wuhnachu lěta 1619 katolikow cyle z tachantskeje cyrkwje, tak zo dyrbjachu swoje Bože služby přez 2 lěće dołho na Mikławšku wotměwać. (Hakle hody 1622 dóstachu swój džěl tachantskeje cyrkwje zasy.)

Tež Michałsku cyrkej samsne lěto 1619 katolikam wzachu a přepodachu ju Lutherskim Serbam. Archidia-kon (wyšši kapłan) Gomer měješe 1. septembra 1619 we nej přenje Serbske Lutherske předowanjo. Powěda so, zo někajka žona Serbskich burow narěča, zo budža po kemšach dyrbjeć dary za cyrkwinski twar składować.

Duž khwatachu wšitcy srjedź předowanja z cyrkwe. — To je wězo bajka; přetož kak dyrbjala žona na předowanju ławku wot ławki khodźić a kemšerjow na spomnjene wašnje narěčeć móc, njehodži so zrozemić. Bajku su wjele bóle přiwisowarjo Lutherskeje wěry wunamakali, zo bychu z tym jim njelube nazhonjenjo zawodźeli, zo Serbja ničo wo nowej wěrje wjedžeć njechachu a zo tohodla počachu z cyrkwe wotkhadžeć, hdyž do toho přińdžechu, zo předať w Lutherowym duchu rěči. Nje-dźiwajo na to pak Pětra Brojerja (Bräuer) jako přenjeho Lutherskeho předarja při Michałskej cyrkwi postajichu, kotryž tam na swjateho Michała 1619 přeni raz po Luther-skim wašnju předowaše.

Tachant Kattmann so z druhowěriwymi zasy wujedna a tak so jemu lěta 1622 radži, zhubjeny katolski džěl tachantskeje cyrkwe zasy dóstać. Tež Lutherske Bože služby w Michałskej cyrkwi buchu w samsnym lěće (1622) wšelakich „zadzěwkow“ dla na 6 lět „přetorhnjene“. A hakle w bórzy scěhowacych wójnskich časach (1628) poradži so nowotarjam, zo Salomona Mjelerja zasy za Lutherskeho Serbskeho fararja pola Michałskej cyrkwe postajichu. (Wón čekny lěta 1635 před morom ze swojeho městna, wumrě pak w Bórku na njón.)

14
Jako so lěta 1639 Mikławšk wotpali, wotměwachu Serbske kemše z Božej mšu a předowanjom na tachantstwe (w salu znapřeća kencle). Za tachanta Hašu přepołożichu pak tute Bože služby, dokelž Mikławšk wjacy natwarić njemóžachu, z tachantstwa do swjateje Marineje cyrkwe na słonych wikach (Salzmarkt), na předměšću, kotraž z toho časa „Serbska (katolska) cyrkej rěka. Měšćanska rada přećiweše drje so tutomu zarjadowanju a wobćežowaše so pola wolefskeho wjeřcha, wudawajo, zo tuta cyrkwička njeje za burow, ale za měšćanow založena, zo je wona za khowanja a pohrjebne předowanja trěbna, zo maja tam tež studenći předować wuknyć. Tola wobćežowarjo ničo njewučinichu. Jako pak so cyrkwička, kotraž běše dotal drjewjana była, lěta 1685 wotpali, nasta nowa zwada wo nju; rada njechaše mjenujcy nowu cyrkej kamjeńtnu twarić dać, dokelž by ju potom we wójnskich časach njepřećel přećiwo měšćej jako khowanku za swoje kanony wužić móhł. Tola tež tute wobćežowanjo wosta bjez wuspěcha. Cyrkej

bu tola skónčnje kamjeńtna natwarjena a lěta 1691 woswjećena, při čimž tachant Brückner přeni raz Serbski we njej předowaše.

Dokelž mjez kruće katolscy zmyslenym tachantom Reinoltom a Lutherskimi njeřećelstwo wobsteješe, zbudźichu tući lěta 1661 znowa zběžk, jako katolski zwónk na Lutherskim předowanju pohrjeba dla ze wšěmi zwonami zwonić poča. Wšitcy kemšerjo walachu so z cyrkwe, myslo, zo zwonjenjo woheń woznamjenja. Njelubych praktiskich scěhwkow pak wěc njeměješe. — Diakonaj (Lutherskaj kapłanaj) Pětrowskeje cyrkwe měještaj Serbow spowjedź słyšeć a w Serbskej rěči woprawjeć. Tohodla dyrbještaj Serbski móc. Tehdom (1767) mějachu potajkim Lutherscy hišće woprawdźitu spowjedź, kaž katolikowje! — Katolscy Serbja wotměwachu w tamnych časach (1767) jutrowničku w Lutherskim džělu Němskeje cyrkwe Serbski (katolski) něšpor. Dokelž Lutherscy potajkim tak dołho do swojeje cyrkwe njemóžachu, džěchu mjez tym na Hrodzišćo jeja kuleć. (Tute wašnje so hač do wójny lěta 1914 zděrža.)

31. Nabožne podawki we wjesnych wosadach.

Rozpad Kamjenskeho klóštra (Hlej č. 26) měješe njelube scěhwki za susodne Njebjelčicy, hdžež běchu dotal Kamjenscy klóštrscy duchowni Bože služby wostarali. Hdyž tele wobstaranje z přestaćom spomnjeneho klóštra wuwosta, załoži tam tachant Leisentritt samostatnu wosadu. Wićežne kubło bu kupjene a rozdžělene. Z njeho nastachu farske, Libšic, Ródlic a Šipšec kubło a „sandmłyn“. Přeni faraf běše Matij Lipič (1485), najskerje rodzeny Njebjelčan.

Tež we Khrósćicach nastachu wšelake zwady. Někotre wsy, wosebje Khanecy, Jělca a Wotrow, běchu noweje wěrje prihilene a dachu w Hodźiju křćić, so připowědać a wěrować. Tohodla žadaše Hodźijski faraf Handrij Manica, zo bychu so tute wsy do Hodźija prikazale. Dokelž pak Khrósćanski faraf Mikławš Glawš z tym na svojich dokhodach škodowaše a drje tola tež tohodla, dokelž bychu wobydlerjo tutych wsow po něčim wot katolskeje cyrkwe wotpadnyli, wobćežowaše so lěta 1589 pola duchowneje wyšnosće. Tuta žadanjo Hodźijskeho fararja wotpokaza z přispomnjenjom, zo su

tele wsy přecy do Khróscíc słušale. Při přepytowanju tuteje wěcy wupraji sudnik (notar) po wobswědčenju starych ludži tež, zo ze wsow Prawoćic, Baćonja, Čornec, Libonja, Pozdec, Lejna, Časec, Zejic a Žuric ženje njejsu w Hodžiju křćili, so wěrować abo pokhować dali. Tute wsy potajkim po zdaću swěru ke katolskej cyrkwi dzeržachu. Zo pak je jich hewak tež w Khróscánskej wosadže wjele k Lutherskej wěrje přestupiło, spóznawamy z toho, zo so lěta 1680 na jedyn raz 24 wosobow zasy do katolskeje cyrkwe wróci. Hišće bóle, hač z wustupom wšědných swójbow z katolskeje cyrkwe, škodowachu Khróscánsky duchowni z wotpadom zemjanow (knježich dworow), přećiwo čemuž farař Měrcin Sutor (Šewc?) a kapłan Pječik lěta 1673 pola klóštra skóržbu wjedžeštaj. Hišće pozdžišo (1740) wobarach so po přikładže zemjana Wobesera nad Worklecami wsy Worklecy, Nowa Wjeska a Sernjany do Khróscíc cyrkwinski dawk plaćić.

Wjele rozkory nasta tež w Kulowje. Tam farař Syman Majer wot cyrkwe wotpadny a do Bukec woteńdže (1564). Tež jeho nastupnik farař Filip Lěn, prjedy z kapłanom w Marijinej Hwězdže, běše Lutherscy zmysleny. Wón wumřě lěta 1586 na mór. Woprawdžitu zwadu pak přinjese 30lětna wójna. Lěta 1620 přepoda farař Matej Schaden, wot Lutherskich wojakow nuzowany, kluče cyrkwički swjateho křiža před Budyšskimi wrotami wojeřskemu wyškej Pětrej Helmsdorfej, zo bychu tam Lutherscy Bože služby wotměwać móhli. Hdyž pak tam Zdžarowski (Lutherski) duchowny přińdže, wuhnachu jeho měsćenjo z kamjenjemi daloko z města. Tohodla hóršachu so jeho přiwisowarjo pola woleřskeho wjeřcha Jana Jurja I. na Kulowčanow. Na jeho namołwjenjo postaji (Lutherske) knježeřstwo w Praze, zo maja katolickowje cyrkwičku swjateho křiža, hdžež jenož křižowny tydžeń a někotre druhe dny wob lěto Bože služby wotměwaja, Lutherskim wotstupić. Tući, něhdže 300 wosobow, zwjetša cuzy wojacy, wuzwolichu sebi nětko Wojerowskeho diakona (kapłana) Mateja za swojeho předarja. Dokelž pak běchu Kulowscy měsćenjo wšelake hroženja přećiwo njemu wuprajeli, njechaše wón do Kulowa hić. A hakle, hdyž běštaj jemu Łužiski bohota Adolf z Gersdorfa a ryćeřkubleř Rudolf Ponikowski nad Wojerjecami swój škit přilubiłoj, tam Matej přińdže. Na swojim přenim

prědowanju je pječa prajił: „Lětsa mamy mału, k lětu změjemy wulku cyrkej“. Hdyž pak Lutherscy zasy wo swoje knježstwo w Prazy přińdžechu a cuzy wojacy z Kulowa wotćežechu, mocowachu so katolikowje zasy cyrkwički. Tohodla poruči hnadna knjeni, zo maja zastupjerjo Lutherskeho wěrywuznaća do klóštra přińc a kluče křižneje cyrkwički sobu přinjesć. Jeli bychu kluče sobu njepřinjesli, bychu dyrbjeli 40 toleř khostanja płaćić; tohorunja kóždy, štóž by njepřišoł. Skazani přińdžechu, ale bjez klučow. Woni prošachu wo zdźerženjo cyrkwički za Lutherskich, buchu pak do jastwa sadženi.

Tohodla wobćežowachu so zasy pola wolefskeho wjeřcha. Katolikowje pak jeho wotmołwu njewočakachu, ale přičežechu k cyrkwičcy, měsćanski pisar a notar Jurij Ticin z Lerchensteina wotrazy durje ze sekeru a katolikowje wzachu sebi cyrkwičku, kotraž běše połdra lěta druhowěriwym słušała, zasy. Fararja Schadena pak wuhnachu z města, dokelž w ćežkich časach cyrkwinske prawa zmužiće zastupował njeběše. Schaden dósta pozdžišo faru w Čechach. Mjez tym (1621) přińdže wotmołwa wolefskeho wjeřcha, a to k lěpšemu katolikow. Po njej zdźeržachu tući cyrkwičku, Lutherscy pak dóstachu dowolnosć, zo smědža swoich swójbnych přez Lutherskeho duchowneho zastarać dać. Jako pozdžišo khěžor zasy doby a jeho wójnski wjednik Tilly do Sakskeje přičeže, poruči drje hnadna knjeni, zo maja so wšitecy Lutherscy hač do jutrow zasy do katolskeje cyrkwe wróćić abo swoje kubła předać. Tući pak so z dopjelnjenjom jeje poručnosće komdžachu; a hdyž nowotarjo mjez tym zasy w bitwje pola Lipska dobychu (1631), njewustupowaše klóštr wjacy přeciwo nim.

Wšudžom pak wěc za katolikow tak zbožownje njewotběža, kaž w Kulowje; wosebje nic wjacy, jako Lutherscy lěta 1563 wšelaku swobodu dóstachu. Tohodla buchu tam, hdžež ryćeřkublerjo hižo nowej wučbje přiwisowachu, katolscy duchowni wotehnaći a jich cyrkwe Lutherskim předarjam přepodate. Tola tež jim so kóždy raz hnydom po jich hłowje nječinjaše. — Tak nastachu dołhe jednanja w Huscy. Katolski farar Lukaš Jenč přeciwješe so połnomócnikam wolefskeko wjeřcha hižo lěta 1559 a zasy lěta 1575. Tež jeho nastupnik wosta katolski. Po smjerći tutoho pak nasta wótra zwada wo

Husčansku wosadu mjez khěžorom a woleńskim wjeřchom, kotraž wjacu lětdžesatkow traješe. Lěta 1608 da Budyšski tachant cyrkej zamknyć, zo Lutherski předař njeby do njeje mohł. Ale Stołpinjanski zastupjeř woleńskeho wjeřcha da druhi zamk k durjam powisnyć, zo tež katolski duchowny njeby mohł cyrkej wočinić. Nětko nje móžeše nichtón nutř. Katolski duchowny tohodla Božu mšu před cyrkwju po hołym njebjom čitaše. Hakle hdyž Lutherscy w Čechach knježstwo na so ztorhnychu, doby tež w Huscy nowa wěra. Přeni Lutherski předař běše tam Kaspar Arndt, kotryž lěta 1621 wumrě.

Nimo Huski přestupichu hišće scěhowace dotal katolske wosady k Lutherskej wěrje: 1600 Malešecy (přeni Lutherski duchowny: Jan Praetorius, kotryž lěta 1614 wumrě) — 1602—1603 Mały Budyšink, hdžež w tutymaj lětomaj cyrkwičku natwarichu a Jakuba Roša za přenjeho (Lutherskeho) fararja postajichu — 1614 Klukš (Handrij Kocor z Njezdašec pola Hodźija). Klukš (nic Malešecy, kaž móžemy tu abo tam zmylnje čitać) běše poslednja Serbska wosada, kotraž wot katolskej cyrkwe wotpadny.

32. Stolětne wojowanjo w Radworju.

Najwjeteše wojowanjo mjeze wšěmi Serbskimi wosadami dyrbješe Radwoř přetrać, kotryž měješe so runje sto lět (1575—1675) wo swoju wěru bėdžić. Hižo lěta 1575 spyta hrabja Hans z Plawnic w Radworju nowu wěru rozšěrić, tola khěžor Maximilian II. da jemu to zakazać. Hdyž pak bu na druhe lěto farske městno ze smjerću fararja Jurja Handrija wuprózdnjene, nastachu njewuspěšne jednanja mjez Budyšskim tachantom a Radwořskim knjezom dla wobsadženja fary. Bože služby wotměwachu tu mjez tym Budyšcy duchowni. Hrabja chcyše drje wosadže za jenu cyrkej katolskeho fararja přizwolić, žadaše pak sebi, zo by při druhej (křižnej?) směł Lutherskeho předarja postajić. Skónčnje postaji khěžor Rudolf II. (1577), zo matej so w Radworju wobej cyrkwi katolskemu duchownemu připokazać.

Nowy farař běše Bosćan Zacharias, kotryž drje móžeše wopředka w měrje skutkować. Tola bórzy dósta Radwořske ryćefkubło nowoho knjeza, Kaspara z Hawgwic, kotryž chcyše zasy Lutherskeho duchowneho posta-

jić, a to wosebje z časneho wužitka, zo by mjenujcy sudniske prawo na so ztorhnył, kotrež farań nad wsu Kamjenjej měješe. Tohodla jeho Hawgwic cyłe lěto krjudowaše a skónčnje wotehna. Nětko běše tu wot julija 1598 hač do augusta 1600 Lutherski duchowny. K wotměwanju katolskich Božich službow přikhadžeše mjez tym Budyšski duchowny, kotremuž pak Hawgwic pospochi zadžewki činješe. Na dnju 8. augusta 1600 poručí pak khěžor Rudolf II., zo ma Radwoń zasy katolskeho duchowneho dóstać. Tohodla pósła tam tachant dotalneho Budyšskeho kapłana Jurja Koklu za noweho fararja. Tola tutón hišće w samsnym lěće do Khrósćic za fararja wotendže. Nětko přikhadžachu za Bože služby zasy Budyšcy duchowni a zadžeranja wo wobsadženjo farskeho městna započinachu so znowa. Skónčnje bu lěta 1603 katolski Handrij Glawš za fararja pomjenowany, kotryž pak tu po zdaću dołho njewosta. Zasy postaji Hawgwic Lutherskeho předarja; ale zasy poručí tež khěžor, zo ma so Lutherski duchowny wotstronić a katolski na jeho městno pósłać.

Nowy farań běše Jan Młynk (Molitor), kotryž tu wot lěta 1605 hač do 1620 skutkowaše. Za jeho časy běše wopředka khwilu měr. Tola lěta 1606 kupi Radwoński knježi dwór Khrystof z Minkwic nad Běčicami, kotryž běše zasakły přećiwnik katolskeje cyrkwe a tutu tež w Radworju hnydom potłóčować poča. Wón žadaše sebi wot khěžora, zo by směł Lutherskeho duchowneho postajić a to při farskej cyrkwi, mjez tym, zo mohł we křižnej cyrkwičcy katolski duchowny wostać. Prjedy chychu so Lutherscy z małej cyrkwičku spokojić, Minkwic žadaše sebi nětko za nich hižo farsku cyrkej. Tola khěžorska wotmołwa jeho žadanjo wotpokaza. Jako pak po Pražskim zběžku (1618) w Čechach Lutherscy knježstwo na so ztorhnychu, přińdže wottam přikaznja, zo maja w Radworju katolskeho fararja wotsadzić a Lutherskeho předarja na jeho městno pomjenować. Tohodla Minkwic na spočatku lěta 1620 katolskeho fararja wotehna a Baltasara Měrcinka (Martini) jako Lutherskeho předarja postaji (1620—1622). Zdobom da wołtarje z cyrkwe zmjetać, katolsku cyrkwinsku pychu a cyrkwinske drasty zničić a swjate sudobja předać. Ławki a klětka buchu ponowjene a nowa dupa postajena. Wšitko, štož na katolske časy dopomnješe, měješe so zahubić. Dokelž

pak wosadni do cyrkwje njeńdžechu, hdyž tam Lutherski duchowny předowaše, skaza Minkwic hospodarjow (robočanow) do kemši na knježi dwór a da jich z małymi (džensa zamurjowanymi) wrótkami mjez knježim dworom a cyrkwju z křudami kemši honić. To pak hižo wobstejacu hidu přećiwo nowej wěrje jenož powjetši.

K tomu přitowařši so hišće spodziwny podawk. Tehdom běše wašnje, zo měješe Kamjenjanski bur, kotryž běše „rychtař“ we wsy, nowemu Radwońskemu fararjej rjaneho woła darić. Tak sebi tež nowy Lutherski předař po woła přińdže. Kamjeńčenjo pak so město woła z kamjenjemi do předarja dachu a čerjachu jeho ze wsy, přez Radwoń přecy dale k městu.* Předař Měrcink so po tajkim počesćenju wjacy do Radworja njewróci. Bórzy, w juliju 1622, přińdže pak tež zakonška poručnosć wot khěžora Ferdinanda II., zo ma Minkwic Lutherskeho předarja wotstronić, w cyrkwi wšitko zasy tak připrawić, kaž je to přjedy było, zebrane abo zničene cyrkwinske wěcy zarunać a zasy katolskeho fararja postajić. Minkwic namołwješe nětko najpřjedy přjedawšeho fararja Młynka, zo by zasy do Radworja přišoł, kotryž pak žadanjo wotpokaza. Duž pomjenowa dotalneho Khróšćanskeho kapłana Jana Wjacława Woleńka za noweho fararja (1623). Tutón pak je mało wjesela, za to pak wjele horjow a čerpenjow w swoim nowym zastojnstwje dožiwił. Hižo jutrowničku nasta křižeřskeho jěchanja dla rozkora, při kotrejž wosadni hospodarjo Minkwicej na jara zrozemliwe wašnje pokazachu, zo z jeho nowotařstwom spokojom njejsu. Duž Minkwic z přesčěhanjom pozasta; wosebje pak běše jeho syn Hendrich milišo zmysleny.

Ćim hórje pak zakhadžeše zasy Ehrenreich z Minkwic, kotryž bu lěta 1637 wobsedžeř Radwońskeho ryčeřkubła a kotryž chcyše ze wšej mocu katolsku wěru wukorjenić. Wón džělaše wosebje ze šćuwanjom a přisłodženjom přećiwo fararjej. Lěta 1649 wotsadži toho dla, so na wšelake přisłodžeřske wobskóržby powołajo, fararja Woleńka a pytaše pola tachanta Haše swój skutk wusprawnić. Woleńk wosta drje mjez tym w Radworju, Minkwic pak pytaše za nowym (Lutherscy zmyslenym) fararjom, štož wšak so jemu tak prawje radzić njechaše.

* Sächsischer Volkskalender 1885.

Najprjedy namoľwješe Kulowskeho kapłana Ticu (Tinicides), zo by do Radworja přišoľ a tu na pruhu Němski předowaľ. Tutón pak žadanjo wotpokaza, tola měješe tu nazymu na wjacym razow Bože služby. Tež Budyšscy duchowni „wotsadźeneho“ fararja zastupowachu. Hdyž tachant Saudrius jutry 1650 Budyšskeho duchowneho do Radworja pósła, zo by tu Bože služby wotměwaľ, da Minkwic před nim cyrkwinske durje zezamkać, za což pak jemu wyšše sudnistwo po tachantowej wobskóržbje porok wupraji.

Nalěto 1650 tachant fararja Woleńka do Budyšina wotwoľa. Z tym hakle bu Radwořske farske městno woprawdže wuprózdnjene. Minkwic namjetowaše nětko, zo bychu Bože služby w Radworju susodni duchowni porjadu wobstarali. To pak běše překlepany wupuć; přetož susodni duchowni běchu wšitcy druhowěriwi. Dokelž duchowna wyšnosć tohodla tute žadanjo wotpokaza, započinaše so zasy pytanjo za nowym fararjom. Minkwic namoľwješe najprjedy Budyšskeho kapłana Měrcína Šramu, zo by na pruhu předowaľ. Tutón pak njeběše k tomu zwólniwy. Na to poskići hrabja městno Njebjelčanskemu fararjej Jurjej Grósej, ale tež tón so zapowě. Mjez tym chcyše tachant Budyšskeho kapłana Jurja Loka za fararja pomjenować, ale Minkwic jemu z mocu wobaraše Bože služby swjećić. Swjatknownu sobotu wukonješe zasy Kulowski kapłan Tica cyrkwinske wobrjady. Dokelž pak běše tutón bjez tachantoweho powołanja, najskerje po Minkwicowym přeću, přišoľ, poručí jemu tachant, zo ma so zasy wotsalić. Duž Bože služby swjatki jenož z kěrlušow a čitaneho předowanja wobstejachu, štož wučer wobstara. Na Bože Čělo (1650) džěše wučer Hans Kassel do Budyšina kemši, bu pak za to wot Minkwica na jenu nóc do wjesneho jastwa sadženy.

W juliju (1650) pisaše Minkwic Kulowskemu kapłanej Bartromjej Michalcej, zo by so wo Radwořsku faru zamoľwiľ, ale tutón jeho přečo njedopjelni. Tohodla wobstejachu w Radworju Bože služby tež dale jenož z kěrlušow a čitaneho předowanja. W septembru pósła tachant zasy Budyšskeho kapłana Loka do Radworja, zo by tam khowanjo wotměľ; Minkwic pak zamkny cyrkej a bu tohodla wot tachanta wobskorženy. Bórzy po tym běše druhi pohrjeb, kotryž so bjez zadžěwka z Božej mšu a předowanjom wotmě. Jako pak duchowny přichodnu

njedzeli (15. nedzeli po swjatkach) zasy přinǎže, jemu Minkwic znova z mocu zadzěwaše, Bože služby wotměć. Nětko namoľwješe tutón najprjedy Khrósčanskeho, potom Budyšskeho (Měrcina Šramu) a naposledku zasy Kulowskeho kapłana Michalca, zo bychu so wo Radwořsku faru zamoľwjele, ale wšitcy žadanjo wotpokazachu. Nedzeli po Michale, kermušu, přinǎže tachant sam z Budyšskim kapłanom Lokom do Radwořja, kotryž tu nětko kermušne Bože služby swjećeše. Po kemšach pak žadaše a dósta tachant wot wučerja, kotryž běše zdobom zwónk, cyrkwinske kluče. Za to hrabja wučerja na někotre dny do jastwa tykny.

W oktobrje 1650 wobskorži nowy tachant Saudrius Minkwica pola woleřskeho wjeřcha Jana Jurja I., zo je w Radwořju katolskeho fararja wotsadził, žanoho druhého njepomjenuje, tomu pak, kotrehož je tam wón sam pósłať, ze zaraženjom hrozy. Mjez tym sćeše přecy Budyšskich duchownych k wotměwanju Božich službow do Radwořja. Tak plećeše so zwada dale; lěta 1651 postaji tachant, drje po wusudženju woleřskeho wjeřcha, hižo wjacy króc naspomnjeneho Budyšskeho kapłana Jurja Loka za noweho fararja. Minkwic činješe drje tež jemu wšelake zadzěwki a wubudžeše wšelake skóřžby přećiwo njemu, zo by jeho wotehnať, ale bjez wuspěcha. Duž skónčnje z přesčěhanjom přesta. Po fararja Lokowej smjerći (1675) pomjenowa tachant Langa Adama Hawštyna Hawša za noweho fararja. Hrabinka Hilžbjeta z Minkwic, wudowa wuwołaneho Ehrenreicha z Minkwic, drje so přećiwo tomu wobćežowaše, ale tež podarmo. Hdyž bu lěta 1675 hrabja Jurij z Minkwic z knjezom nađ Radwořjom, wróci so skónčnje tež do tuteje wosady doľho požadany měř zasy. Lutherska wěra běše drje tu z namócnym potľóčowanjom ze strony ryćeřkublerjow nahladnje přibyła; přetož lěta 1679 naličichu tu mjez 347 dorosćenymi wosadnymi 215 Lutherskich a jenož 132 katolikow; tola katolska cyrkej wosta w stolětnym wojowanju z dobyčerjom. Wšě druge wosady, kotrež katolske wostachu, stejachu pod zakitom Budyšskeho tachantstwa abo klóštrow Marijineje Hwězdy a Marijineho Doľa; Radwoř je jenička wosada w cyłej Sakskej, kotraž pod swětnymi knjezami (patronami) steješe a tola katolskej cyrkwi swěrna wosta.

33. Hnadowne městna.

(Přirunaj č. 16).

I. Radwof. Je to spodziwne wjedzenjo Bože, zo we samsnym času, w kotrymž křižna cyrkwička w Radworju poča swoju wažnosć jako hnadowne městno zhubjeć, nowa hnadowna swjatnica w tamnišej farskej (nětčišej „starej“) cyrkwi nasta. Sta so tam mjenujcy tónle spodziwny podawk: W cyrkwi w Njeswačidle steješe hnadowna postawa swjateje Marije. Z wotkel je wona tam přišla abo što je so w Njeswačidle samym spodziwneho z njej stało, njeje nam znate. Hdyž nětko tuta wosada lěta 1547 k Lutherskej wěrje wotpadny, bojachu so Radwofčenjo, zo tam česćowanu postavu z cyrkwe čisnu a wonječesća. Tohodla wzachu sebi ju do Radworja. Tola postawa běše rano zasy w Njeswačidle. Duž ju hišće jónu do Radworja přenjesechu. Postawa pak steješe tež tón raz nazajtra zasy na swoim městnje we Njeswačidskej cyrkwi. Nětko Radwofčenjo znova po nju džěchu a ju po něčejej radže we wulkotnym, swjatočnym procesionje třeci króc do Radworja donjesechu. A hlejće, nětko tu postawa wosta.

Zo je postawa wnprawdže „hnadowne“ swjećo bylo, spóznawany najlěpje ze zadžerženja Radwofskich katolikow. Hlyž susodny Minakał abo Klukš wot cyrkwe wotpadny, sebi nchtón na to njepomysli, zo by tamniše postawy swjatyh do Radworja znosyl. Hdyž pak so Radwofčenjo w Njeswačidle při wšem njewuspěchu z tajkej wutrajnosću prócowachu, zo bychu tamnišu postavu maćerje Bžeje do swojeje cyrkwe dóstali, je to dyrbjala wulcy wažna postawa, „hnadowne“ swjećo, być. A spodziwne podiwki při přenjesenju do Radworja to znova dopokazachu. Tohodla tež wěriwi z druhich wosadow, kotřiž běchu je w Njeswačidle wopytowali, runje tak do Radworja pikhadžachu, zo bychu tež tam pola maćerje Božeje w svojich nuzach pomoc pytali. A dokelž ju namakachu, přkhadžeše tam přecy wjacy a wjacy wěriwych. Tak bu Radwofska farska cyrkej hnadowne městno a je to hač lo našich časow wostała. „Lubjenja“ hišće džensa na to dopomnjeja. — Postawa je po rozsudže profesora Gulitta z Drježdžan „wurjadnje wumjelske“ džělo z časow 1300—1400; stejata, do drjewa wurězana swjata Marija je něhdže 150 cm wysoka a ma w prawej rucy scepář, na lěwej pak Jězudžěćatko. Zo wyso-

keje staroby dla njeby rozpadnyła, su ju z płaatom počahnyli a po nowšim wašnju pomolowali. Dokelž je postawa prjedy w Njeswačidle była, mjenuja ju hišće džensa „Njeswarsku“ swjatu Mariju.

II. Tuchof-Hodžij-Khrósćicy. Přenju powěsć wo hnadownym městnje w Tuchorju mamy z lěta 1523 (abo 1540?) hdžež skoržić počachu, zo so na puću ke kapałcy, kotraž hłuboko w lěsu steješe, rubježne nadpady stawaja. Wjele tutech rubježniskich stawiznow drje běchu sebi Lutherscy wumyslili abo z małych podawkow walke rubjeństwa wudžělali, zo bychu zběhnjenjo jim njeubeho hnadowneho městna docpěli. Wo njewěrnosći tutech powěsćow so njepřeswědčiwši wupraji tachantstwo hromadže z hižo Lutherscy zmyslenej Budyšskej měsćanskej radu, kotrejž lěs Tuchor słušeše, biskopej Jarej VIII. próstwu, zo by hnadownu kapałku zběhnył. Biskop, kotryž wězo njechaše, zo bychu puć na swjate městno za njekhmanstwa wužili, dopjelni tele žadanjo. Zawěsće pak běše tež wón wopak rozwučeny. Tola hnadowna postawa bu lěta 1540 do Wujezdžanskeje cyrkwe přinjesena, kapałka zwotorhana a na nowym pohrjebnišću w Budyšinje zasy postajena, kotrež po Tuchofskej cyrkwičcy mjeno „Tuchor“ dósta. — Pućowarjo, kotřiž běchu hnadowne swjećo w Tuchorju wopytowali, přiřhadžachu k njemu tež do Wujezda.

Ale tež tu wono dołheho měra njedočaka! přetož hižo za džesać lět (1550) poča so tež we Wuedže nowa wěra rozšěrjeć. A hdyž dotalny katolski farař lěta 1551 wumrě, postajichu tam Natuša Mjelerja z Kulowa za Lutherskeho předarja. Zo by so hnadowne swjećo njewonječesćilo, přenjese je tehdomniši hišće katolski Hodžijski farař do swojeje wosady a postaji je w Hodžiju w kapałcy wyše wsy. Črjódy pobožnych pućowarjow přiřdžechu, kaž prjedy z Tuchorja do Wujezda, tak nětko tež wottam do Hodžija. Tak bu Hodžij hnadowne městno. — Ale tež tu hnadowne swjećo dołho njewosta; přetož lěta 1559 přinuzowachu tež Hodžijej Luthersku wěru. Dokelž so tamniši farař Jan Temleř zapowě, nowu wěru přijec, bu wot hižo Lutherskeho knježeřstwa wotsaženy, a džěše za fararja do Khrósćic. (Přirunaj č. 27.) Při tym wza hnadowne swjećo sobu. Hdže pak je wono tam wostało, je njeznate. Džensa tam ničo wjacy wo nim njewjedža.

III. Jiřocy. Tež tute hnadowne městno nowa nastata Lutherska wěra zničī. Jako so wona w Budestecach rozšerjeć poča a farař Pawoł Bosak lěta 1526 ze swojej wosadu k njej přestupi, přestachu pućowanja na hnadowne městno w blizkich Jiřocach. Hnadowe swjećo přenjesechu do Budestečanskeje cyrkwe; pjenjezy pak, kotrež běchu so tam z darow a pobožnych wotkazanjow nahromadžije, tak rozdžělichu, zo połojcu Budestečanska cyrkej dósta, za druhu połojcu pak město dotalnych drjewjanych kamjeńtne mosty přez Šprowju natwarichu. Zwón Jiřočanskeje kapałki přińdže do wosadneje cyrkwe w Budestecach, hdžež mějachu dotal jenož jedyn zwón, kotryž na cyrkwinskej hornjej łubi wisaše a so w cyrkwi deleka zwonješe. Hnadowne swjećo z přiběranjom Lutherskeje wěry wo swoju nahladnosć přińdže a zhubi so skónčnje cyle. Wopušćena kapałka w Jiřocach pak rozpada, tak zo tam nětko lědma hišće městno znaja, na kotrymž je stała.

IV. Drježdžany. Tež pobožne pućowanja do Drježdžan w Lutherowym času přestachu. Hdyž lěta 1539 posledni katolski woleřski wjeřch Jurij Brodaty wumrě, přinuzowa jeho nastupnik Hendrich wšem wosadam z mocu Luthersku wěru. W křižnej cyrkwi w Drježdžanach da wołtarje zwottorhać a žadaše wot fararja Pětra Eisenberga, zo by po nowym (Lutherskim) wašnjju woprawjał. Tutón pak jeho žadanjo wotpokaza, zložī swoje zastojnstwo a woteńdže na Budyšske tachantstwo, hdžež hać do swojeje smjerće wosta. Zo by spodziwny křiž, kotryž katolikowje w Drježdžanskej křižnej cyrkwi česćowachu, nowotarjam do rukow njepřišoł, wza jón Eisenberg sobu do Budyšina. Jomu k česći natwarichu najskerje w tamnišej tachantskej cyrkwi „křižny wołtar“ z wulkej, jara wumjelskej Božej martru; wón zady wulkeho wołtarja steješe. Spodziwny křiž sam pak je so tam w njeměrných wójnskich časach zhubił.

V. Biskopicy. Runje tak běchu tež Biskopicy znate hnadowne městno, kotrež hižo lěta 1076 w starych lisćinach mjenuja. Bě tam nahladna hłowna cyrkej, maćeri Božej poswjećena, z džewječ rjanymi wołtarjami. Tohorunja běchu tam tři kapale, kotrež buchu runje tak kaž hłowna cyrkej wot pobožnych pućowarjow wopytowane. Horliwe nabožne žiwjenjo knježeše w Biskopicach, dóniž tam ze zawjedženjom reformacije 29. decembra 1558 so

wšitko njespowróca a potom lětstotki dołho so žanych katolskich Božich službow wjacy njeswjećeše. Posledni katolski farań Joachim dyrbyeše Biskopicy wopušćić, dokelž nowu wučbu přijec nochcyše.

34. Wšelake drobnosće z tutoho časa.

Předewšěm mamy někotre podawki z časow tachanta Jana Leisentritta naspomnić, kotrež pak z jeho knježenjom w žanym zwisku njesteja. — Tak postany lěta 1578 w Stołpinje Serbska (Lutherska) žona, kotraž svojim krajanam jich hrěšne žiwjenjo porokowaše a jim z blizkim Božim khostanjom hrožeše. Na 15 tysac Serbow khodžeše k nej do Stołpina a duchowna a swětna wyšnosć měještaj činić dosć, zo namučeny lud zasy změrowaštaj.

Wjele wažniši podawk, kotryž cyły křesćanski swět nastupaše, sta so lěta 1584. Tehdom počachu 1. januara po khěžorskej poručnosći nětčišu porjedženu protyku trjebać. Ličenjo časa běše po dotalnej trochu wopačnej protyky porno slóncej wo 10 dnjow wróco wostało; tohodla pisachu tehdom po 3 kralach město 7. hnydom 17. januara. Dokelž je tute porjedženjo bamž Gregor (Hrjehoń) XIII. wobličil, mjenujemy tutu nětko hišće trjebanu protyku „Gregorijansku“, mjez tym, zo prjedawša po svojim založerju Juliju (Cezaru) „Julijanska“ rěka. Dokelž běše nowu porjedženu protyku bamž wobdžělať, přećiwjachu so Lutherscy woprědka, ju přijec. Tak wobaraše so jeje pola nas městačko Kinsbórk, dyrbyeše pak za to 300 toleř khostanja płaćić a ju potom tola přiwzać; přetož swět njewjerćeše so po Kinsbórk, ale Kinsbórk dyrbyeše so po swěće zložować. — Rusowje njejsu, z hidy přećiwo bamžej, hišće hač do džensišeho dnja porjedženu Gregorijansku protyku přiwzali, ale liča přecy hišće po starej Julijanskej a su tohodla porno druhemu swětej wo 13 dnjow wróco. (Hdyž my mjez Božim Čěłom stejimy, swjeća woni hakle swjatki).

Lěta 1632 zakhadžeše we Łužicy zasy mór. W Kulowje wosta jenož 5 mandželstwow zdžeržanych. Mortwych pokhowachu tam zwonka města na městnje, kotrež hišće džensa „mórske hórki“ rěka. W susodnych Wojerjecach wumřě za 3^{1/2} měsaca 700 ludźi.

W 30lětnej wójnje běše Sakski woleřski wjeřch (Čěskemu) khěžorej přećiwo jeho njepřečelam pomhať.

Dokelž pak khěžor za to dołžny pjenjez zaplaćić njemóžeše, zastaji swojemu pomocnikej lěta 1636 Łužicu. Tak přindže Łužica k Sakskej, hdžež tehdom Jan Jurij I. knježeše. Tutoho přnjeho Sakskeho wjeřcha, kotryž běše zdom knjez nad Łužicu, předstaja pomnik na hornim torhošću (pola Němskeje cyrkwe) w Budyšinje. Zakit katolskeje cyrkwe we Łužicy pak sebi khěžor wobkhowa; wosebje so tež postaji, zo Sakske knježeřstwo Budyške tachantstwo a hišće wobstejacej klóštraj Marijinu Hwězdu a Marijiny Doł ženje zběhnyć njesmě.

W tutych časach wěrychu ludžo jara do kuzłarjow a khodojtow. To pokazuje so tež we Łužiskich cyrkwin-skich stawiznach. — Tak wumrě lěta 1562 w Kamjencu mnich Motc Rudolf, kotrehož mějachu Kamjenčenko za kuzłarja. Po jeho smjerći (prjedy drje sebi to z bojosću před nim wěрили njeběchu?) wobskoržichu jeho staru hospozu, wudowu Wornarjowu, a jeje syna Michała, zo staj z přinošowanjom zlych zelow při kuzłanju pomocnaj byłoj. Kamjenska rada da tohodla wobeju na čwilowadło wupinyć a tak dołho čwilować, doniž „haj“ njeprajištaj. Potom pak poručí woběmaj hłowu wotrubać. — Samsny dónt podeńdže něhdže 100 lět pozdžišo (1655) Kamjenskeho Lutherskeho duchowneho Kaspara Dulika, kotrehož winowachu, zo z djabołom w zwjazku steji. Kamjenska rada da tež tutoho wboheho čłowjeka tak dołho na čwilowadle krjudować, doniž „k tomu njesteješe“. Potom tež jeho najwyšši krajny sud w Lipsku k smjerći wotsudži a w Kamjencu z mječom wotprawić da.

We wójnach přećiwo Turkam nawjedowaše Sakski woleřski wjeřch August Sylny jako najwyšši rozkazowař khěžorske wójsko. Tu bu wón lěta 1695 jónu w bitwje nadobo wot Turkow wobdaty; tola wyšk Jan Šadowic z Agrama w Khorwatskej jeho ze swojimi jězdnyimi z Turkowskich rukow wuruba. Z džakownosće za tutu pomoc dari jemu woleřski wjeřch kubło we Wulkich Zdžarach, na kotrymž Šadowic wječor swojeho žiwjenja přećini. Wón 80 lět stary lěta 1704 wumrě a bu w Kulowje pokhowany. Ludžo wudžělachu z Khorwatskeho wyška, z Krowaty: Krabat a mějachu tež jeho za kuzłarja. — Powěda so, zo Krabat w Kulowje na farje horšć wowsa do kachlonka sypny a hnydom z njeho polk (regiment) wojakow wulěze a so na farskim dworje zestupa. Krabat je tež ze Zdžar w powětre k woleř-

14

skemu wjeřchej do Drježdźan k wobjedu jězdźiř. Jónu při tym z wozom za wěžiny (tórmowy) křižik Kamjenskeje cyrkwje wisajo wosta a jón zhibny. Po jeho smjerći mjetachu jeho kuzłařske knihi do řeki a woda šumješe a howrješe, jako by z řečnišća wulećeć chcyła. — To su wězo wšo bajki.

35. Šwejdowje w Serbach.

Z rozšěrjenjom Lutherskeje wěry roztorhny so wobydleřstwo Němskeje na dvě połojcy, mjez kotrymajž hubjenstwapořna třiceřilětna wójna wudyři (1618—1648). Tyšnosć so hišće powjetši, hdyž Šwejdski kral Gustav Adolf ze svojim wójskom do Němskeje přiřahny. Po jeho zažnej smjerći w bitwje pola Lützena jeho wójsko bórzy na wokořoćahate rubježne črjody rozpadny.

Tež do Łužicy Šwejdowje přiřdžechu. Najhórje zeřdže so městej Budyšinej. Nazymu 1639 (nic 1634) nawali so Šwejdski wyšk Jakub Wanka ze svojimi wojakami do Budyšina a wobsadži město. Ale hižo za 9 dnjow (27. okt.) přiřeže tam Dettlev z Wedelbuscha, wjednika Sakskeho wójska, kiž khěžorej pomhaše. Wón zahna Šwejdow na hród a zasydli so w měsće. Wanka pak pósła hłownemu Šwejdskemu wójskej, kotrež pola Pěrna steješe, powěsć wo swojej nuzy. Duž přiřdže druha Šwejdskachrjoda pod wjednistwom generala Hanssohna před Budyšin a wobstupi zasy w měsće stejacych Saksow.

Tak běše Budyšin dwójcy woblehnjeny: na hrodze Šwejdowje, w nutřkownym měsće Saksojo a na předměsćach zasy Šwejdowje. Při wojowanjach mjez tutymi třomi wójskami wudyři w měsće woheń, kotryž třechu a wěžu tachantskeje cyrkwje zniči. (Tuta wěža běše 107 metrow wysoka, potajkim wo 26 metrow wyšša hač nětčiša, kotraž jenož 81 metrow liči). Tež „Serbska“ cyrkej, w kotrejš so Šwejdowje přečiwo Sakskim kulam khowachu, a cyrkej swjatoho Mikławša so wotpalištej. (Z tutoho leta 1639 su nětčiše rozpadankina „Mikławšku“). — Mjez wobydleřstwom a wobstupjenymi Saksami nasta bórzy wulka nuza; wosebje bórzy žaneje muki wjacy njemějachu; přetož wšě młyny běchu na předměsćach a tohodla w Šwejdskich rukach. Duž da Wedelbusch rowowe křiže z cyrkwjow a pohrjebnišćow zebrać a z nich młynskich kamjenjow za wojakow nadželać; wobydlerjo pak sebi zorno ze wšědnymi kamjenjemi abo w mjerze-

rač na muku rozklepowachu. Skónčnje dyrbjachu so Saksowje podać. Wšo, štož běše z twarjenjow při wojowanju hišće stejo wostało, Šwejdowje nětko spalichu a potorhachu; tak so město po jich wotkhadže pustej hromadže kamjeni runaše.

Podobnje, kaž w Budyšinje, stawaše so tež na wsach Wosebje buchu Serbske wsy k wječoru a k pońocy wot Budyšina čězcy potrjehene. Tak ležachu Šwejdowje dlěši čas w krajinje wokoło Malešec a rubjachu a zapusćachu wsy w dalokej wokolinje. Runje tak přińdžechu do Radworja, hdžež na pohnuwanjo ryćeřkublerja Ehrenreicha z Minkwica fararja Jana Wjacława Woleńka ze „Šwejdskim napojom“ tak čwilowachu, zo swoje zastojustwo wjaczy zastać njemóžeše. (Při tutym wot Šwejdow wunamakany a po nich pomjenowanym „Šwejdskim napoju“ lijachu Šwejdowje čwilowanemu juču do huby, čisnychu jeho na zemju a teptachu tak dołho po nim wokoło, doniž juča zasy z huby njepřiběža). Tež w Khróšćicach Šwejdowje zakhadźachu. Tam wurubichu cyrkej, napadnychu fararja Jakuba Jana Lebzu, wotrězachu jemu wuši, zadžernychu jemu powjaz wokoło šije a powisnychu jeho na farje za wulki hózdź. Mjez tym pak poradzi so wjesnjanam, so na wěžu dobyć a tam ludźi hromadu zezwonić. Jako na to črjody wokolnych wobydlerjow na pomoc přiběžachu, wubichu Šwejdow ze wsy a wuswobodźichu fararja ze smjertneho stracha.

Rubježnicy nastajichu so nětko na puć do klóštra Marijineje Hwězdy. Knježny běchu z hnadnej knjenju Dorotu Šubertec hižo prjedy do Pólskeho klóštra Plešena čekle, hdžež běše tehdom Šerb, Cyprijan Jekl z Kulowa z klóštrskim duchownym. Šwejdowje wurubichu klóštr, spalichu cyrkwinSKU třechu a zapusćichu hospodařske twarjenja. — Wot klóštra wobročichu so k pońocy a přićežechu do Róžanta, wurubichu tež tamnišu hnadownu cyrkej a zmjetachu wšitke drohotnosće, mjez nimi tež hnadownu postawu, na swoje wójske wozy. Jako pak chcychu dale wotjěć, njemóžachu konje wóz z hnadownym swjećećom wučahnyć. Tohodla připřahachu wjaczy koni, ale wóz njehibny so z městna. Tu praji jedyn z jatych, Natuš Šimank ze susodneje Smjerdžaceje, Šwejdow, zo tohodla dale njemóža, dokelž maja hnadownu postawu na wozu. Dokelž běchu naposledku 16 koni do woza zapřahnyli a so tola tohodla ani koło njewobwjertny,

wzachu hnadownu postawu dele a hnydom móžeše wóz z lohkej prócu wujěć. Za dobru radu pušćichu Šwejdowje Šimanka a přepodachu jemu spodziwnu postawu, zo by ju Khrósčanskemu fararjej donjesł; přetož w Róženće tehdom hišće stajneho duchowneho njeběše.

Šwejdowje sami čehnjedu nětko přecy dale k połnocy a bližachu so (po wokołopuču) přez wjes Brěžki Kulowej. Wo njepřečelowym přikhadže zhoniwši zhromadźichu so wobydlerjo w farskej cyrkwi a prošachu mać Božu wo pomoc. Tu padny nadobo tołsta kurjawa, tak zo Šwejdowje městačko namakać njemóžachu, hačrunjež hižo při čornym mosće, 10 mjeńšinow (minutow) wot Kulowa, stejachu. Městno, hdžež so njepřečel zabłudzi, rěka hač do našich časow „slepe kefki“. Z džakownosće za spodziwnu pomoc při wzachu Kulowčenko swječo maćerje Božeje do měsćanskoho wopona, hdžež je hišće džensa namakamy. Njepřečel pak přińdže na zmylenym puću do Spalow a wotsali so wottam do Delneje Łužicy. Tež w pozdžišich lětach Šwejdowje hišće zasy Serbsku krajinu zapuscowachu. Tak ležeše na přikład lěta 1642 w Miłočicach 3500 Šwejdskich jězdnych, kotřiž ludžom wšo zebrachu. Šwejdowje spalichu tež wsy Warkast pola Miłkec (w Radwońskej wosadže) a Wjericy pola Biskopic, kotrejž po Husitskich wójnach (1460) hišće steještej. Warkast njebu wjacy natwarjeny a tam, hdžež běchu Wjericy byle, su džensa puste lada. — Tak zapuscichu Šwejdowje hišće někotružkuli wjes, kotraž so tehdom ze zemje zhubi, wo kotrejž pak stawizny ničo zapisale njejsu. Přez 16 lět běchu woni rubjo po našich krajach wokoło čahali. Tu skónčnje dawno požadany měr (1648) wójnske hrózbnosće skónči.

36. Serbinec knjez.

„Serbinec knjeza“ mjenuja Kulowscy Serbja hišće džensa tamnišeho fararja Jana Serbina, kotryž so 1635 w Koćinje narodži. Hižo z jeho džěćacych lět so powěda, zo jónu karančk droždži z Kulowa domoj njeseše. Ducey po puću so zakopny a droždžowy karančk rozrazy. Jako płačo při hromadcy črjopow steješe, bu karančk nadobo zasy cyły a droždže we nim. Pozdžišo Serbin w Čechach na duchownstwo studowaše; swoju přenju Božu mšu pak swjećeše w Kulowje, hdžež bu tež za kapłana postajeny. Wón běše zahorjeny měšnik a wulki česćowar swjateje

Marije. Tohodla khodžeše husto a rady do Róžanta. Za jeho časy mocowachu so Lutherscy tež w Kulowje wšelakich prawow (hl. č. 31.) Zo by přećiwo woleřskemu wjeřchej, kotryž zwjetša Lutherskim pomhaše, prawa swojeje katolskeje wosady zakitował, chcyše Serbin sam ke khěžorej Leopoldej do Wina pućować. Do swojeho wotkhada wopyta hišće swojeho khoreho wuja, młynka Bosćija Serbina w Salowje. So z khorym rozžohnuwo rjekny jemu, zo dyrbi so do Božeje wole podać, zo so na swěće wjacu widžeć njebudžetaj. Potom Serbin wotpućowa. Jako na tutym puću w Znajmje na Morawje přenocowaše, zjewi so jemu Salowski młynk a prošeše jeho, zo by so za njeho modlił. Kaž so pozdžišo wupokaza, běše wuj woprawdže samsnu hodžinu doma wumrěł.

Serbin přińdže do Wina ke khěžorej a zakitowaše před nim w 3 hodžinskej řeči z dobrym wuspěchom prawa swojeje wosady. Jeho řečniwosć a zahorjenosć so khěžorej tak derje lubješe, zo chcyše młodemu duchownemu na swojim khěžorskim dworje abo hewak něhdže we Čechach zastojnstwo wobstarać. Serbin pak wotmołwi, zo je jemu nizka služba w jeho domiznje lubša, hač biskopstwo w cuzbje. Na to da jemu khěžor 50 złotych. Z Wina so domoj wróćiwši skutkowaše kapłan Serbin z wulkim zahorjenjom; wosebje džělaše hromadže ze swojim fararjom Bosćijom Někelu přećiwo nowej Lutherskej wěrje. Wobaj khodžeštaj k ludžom na wsy a napominaštaj wotpadnjonych, zo bychu so zasy k starej wěrje wróćili. Serbin sam je pječa 40 Lutherskich k tutomu wróćenju do katolskeje cykrwje pohnuł. Wosebje so powěda, zo jónu w Němcach na smjerć khoreho Lutherskeho bura Handrija Hanča wopyta a jeho napominaše, zo by so za zpomoženjo swojeje duše starał. Hanč pak njechaše ničo wo tym słyšeć. Woteńdžo jemu kapłan Serbin tohodla rjekny: „Božemje, luby přećelo! mohł-li ze swojej smjerću twojej duši z wužitkom być, bych rady za tebe wumrěł.“ Spodžiwany wotmołwi khory: „Wy chcył za mnje wumrěć?“ — „Zawěрно, znapřećiwi duchowny, bych-li jenož twojej duši pomhać mohł.“ Potom woteńdže. W nocy pak pósła khory Hanč swojeho syna k Serbinej a da jeho prosyć, zo chcył přińć jeho po katolskim wašnjom domawobstarać. Serbin dóńdže hnydom do cyrkwje po Božeho syna. Hdyž z cyrkwje wustupi, steješe před nim spodžiwne zwěrisko, něhdže na

lawa podobne. Třepotajo džěše Serbin nimo; duch pak jemu ničo nječinješe. Tak přińdže zbožownje ke khoremu a wobstara jeho na puć do wěčnosće. — Bórzy po tym bu Serbin farań (w Kulowje) a pozdžišo kanonik we Budyšinje. Tola hižo lěta 1682 wón, hakle 47 lět stary, wumřě a bu w Kulowskej cyrkwi před wulkim wołtarjom pokhowany.

Podobnje zahorjeny měšnik, kaž Serbin, běše Měrćin Tryčk z Hrańcy, kotryž 34 lět w klóštrje Marijinej Hwězdze jako kapłan skutkowaše a w běhu tutoho časa 500 wotpadnjenych zasy do katolskeje cyrkwe přiřa (+ 1680). Z tuteje wulkeje ličby nakazanych spóznawamy, zo je jich tež w nětčišich katolskich Serbach w tutech zamučenych časach wjele wot cyrkwe wotpadnyło.

37. Stare wosady po třiceći-lětnej wójnje.

I. Radwoń a Zdžěf. Farska cyrkej w Radworju bu lěta 1589 na rańšim kóncu, hdžež wulki wołtań steji, powjetšena. (To je tón džěl, kotryž nětko, 1920, hišće steji). Sto lět pozdžišo (1680), zamurjowachu do tutoho džěla nad wulkim wołtarjom wjelbowany wjeřch; 1745 kupi Radwoń stary Kulowski wołtań za 10 toleń a postaji jón we swojej farskej cyrkwi. (Jeho jenotliwe postawy so hišće džensa jako drohotne starožitnosće we nětčišej starej cyrkwi khowaja). Za dobrych 100 lět (1816) bu cyrkej druhi raz, a to na wječornym kóncu, wo 20 lochći přitwarjena. Drjewjana třěšna wěžička (tórmik) a šindzelowa třěcha buštej zwottorhanej a cyły twar z cyhelom přikryty. — Lěta 1630 zapusći sylny wichor křižnu cyrkwičku tak jara, zo jenož murje stejo wostachu. Wona ležeše nětko 22 lět pusta. Hakle farań Alojz Jurij Lok da ju z nahromadženych pjenjez zasy natwarić.

Wokoło lěta 1630 předa Jurij z Loeben knježi dwór w Zdžěri Budyšskemu tachantstweju. Džesać lět pozdžišo bu Jurij Wendschuh, „ryćeń nad Zdžěrju“, abt w Hohenfurće (w Čechach). („Ryćeń nad Zdžěrju“ běše snadź čestne přimjeno Budyškeho kanonika, kotryž měješe sudniske prawa nad Zdžěrju wukonjeć?) Lěta 1718 natwari tachantstwo w Zdžěri nowy hród a za 3 lěta we nim tež kapałku, swjatemu Józefej poswjećenu. We nej zarjadowa Bože služby, kotrež hač do lěta 1862 Budyšcy duchowni dwójcy za měsac wotměwachu.

II. Khrósćicy. Tamniša cyrkej dósta (po wopisku jezuitskeho stawiznarja Ticina) za fararja Zyndu wokoło lěta 1680 nowu pychu. Dobročerjo dachu Šwajcařskemu wumjelcej Herschej swjećata japoštołow k wupyšenju wulkeho wołtarja zhotowić. Tež wjelb dósta nowe postawy swjatych Symana a Judy, Ławrjenca a Pankraca, patronow cyrkwy. Druhe postawy a napisma na wjelbje su starše. (Swjećata japoštołow su po zdaću zhubjene abo za „nowše“ předate!! Postawy ss. Symana a Judy, Ławrjenca a Pankraca su drje tamne, kotrež hač do poslednjeho přetwarjenja cyrkwy na wjelbikomaj pódla wulkeho wołtarja stejachu. Ze „staršich“ postawow so ničo zdžeržalo njeje. Škoda!) — Cyrkej měješe 2 wěži, wjetšu a mjeńšu (mjeńšu drje na třěše?); we wulkej běše 5 zwonow, jedyn z nich jara stary, lěta 1598 laty. Časnik na wěžu běštaj dariłoj bratraj Michał Kokla, abt na Wjelehrodže na Morawje, a Jurij Kokla, kanonik w Budyšinje. Slěborny woprawjenski keluch dari Jakub Bruska, křižownik (klóštrski duchowny) w Prahy. Stara fara běše lěta 1727 twarjena.

W lětach 1769—1772 natwarichu w Khrósćicach nowu, nětčišu, cyrkej, při kotrejž zasy hižo z pohanskich časow wobstejaca wěža stejo wosta. Při tutym twarje namakachu hišće wšelake powostanki z pohanskich časow, kotrež dopokazuja, zo je tam něhdy woprawdže pohanska swjatnica stała. Nowa cyrkej dósta 5 wołtarjow, nimo wulkeho wołtarja hižo prjedy naspomnjeny swjateje Marijiny wołtař, Bosćanski wołtař (na prawicy) a wołtarjej Jězusoweho přecelstwa a swjateho Pětra. Tutej poslednišej darištej Pětr Mar a jeho sotra Marija Marec z Lejna. — Na dnju 23. februara 1828 na dopołdnišich kemšach, na kotrychž mlody měšnik Michał Dučman přenju Božu mšu swjećeše, zarazy cuzy rubježnik z mjenom Wolf na Khrósćanskej šuli 78 lět staru mandželsku wučerja Józefa Jekla a rubi při tym 430 toleř pjenjez. Wolf wuzna so pozdžišo před sudom, zo je woprědka kubleřku Pjehowu w Libonju morić chcył, zo pak to činił njeje, dokelž běše jeho wona jara přecelnje přijala.

III. W Njebjelčicach wotpałi so cyrkej lěta 1740 a bu w scěhowacych lětach 1741—1743 na hórcy na rańšim kóncu wsy kamjeńtna znowa natwarjena a zasy swjatemu Měrcinej poswjećena. Tehdomniša wěža słušeše do najwyššich twarow cyłeje krajiny. Pozdžišo pak

oěše dodžeržala; tohodla lěta 1830 cyły jeje horni džel zwottorhachu. — IV. W klóštrje Marijinej Hwězdze bu lěta 1725 knježnjacy khór, kotryž prjedy přez cyłu wječornu stronu cyrkwje dosahaše, přiokrótšeny; tež wječorne swisle a hłowne durje buchu přetwarjene. Lěta 1757 wupyšichu cyrkej z nowym brunym marmorowym wulkim wołtarjom, kotryž 15 tysac toleř płáčeše a hišće džensa steji. Marmor přiwjездеchu z Tišnowic na Morawje.

V. Kulow a Sulšecy. Wulki woheń zniči lěta 1654 cyłe nutřkowe město hač do 6 domskich, tež wěžu ze zwonami, faru a susodnu wjes Kulowc. Cyrkej drje so sobu njespali, dyrbjachu pak ju tola wosebje znutřka po něčim ponowjeć. Tak stajichu tam hišće w samsnym lěće nowy wołtař swjateho Mikławša, kotryž klóštr ze zběhnjeneje Kamjenskeje cyrkwje dari, 1671 nowy swjateje Borboriny wołtař a 1681 nowy bratrski wołtař swjateho Bosćana. Tež rózowcowy (rózarijowy) wołtař z lěta 1520 bu dokładnje ponowjeny. Wupyšichu jón z drohotnym Italskim swjećećom kralowny swjateho rózowca a z poslěbornjenym kašćom swjateho Bonifaca z lěta 1706. Skónčnje dósta cyrkej 1722 rjany nowy wulki wołtař, dar Šlezkeho fararja Lukaša Ławrjenca Jochomeca, rodženeho z Kulowskeje wosady. Tež nowu dupu 1724 a nowu klětku 1728 Kulowej z Noweje Cale darichu. Lěta 1743 wotkaza Domaš Kosačk z Kulowa, farař na Mórawje, Kulowskej cyrkwi swoju tamnišu khěžu ze zahrodu k powjetšenju pohrjebnišća. Je to džel wot šule hač k cyrkwinskej hasy. — Bórzy po tym (1780) wotpalichu so 237 domskich, radnica, farska šula, kaplanstwo a cyrkej swjateho křiža a hižo za 19 lět (1799) wudyri zasy wulki woheń, kotryž Budyšske předměsćo, skoro cyłe nutřkowe město a tež faru zahubi. Farskeho twara dla nasta mjez klóštrom a wosadu 6 lět dołho trajaca zwada. W lětach 1806 a 1807 pak bu fara tola skónčnje kamjeńtna zasy natwarjena. Ale hižo 1823 potřechu nowy wulki woheń město Kulow. Wotpali so za 4 hodžiny 246 domskich a 311 hospodařskich twarjeni; w nutřkowym měsće wosta jenož 13 khěžow stejo. Tež cyrkwinska třecha a horni džel wěže, kaž tež měsćanska šula a farska hródž a bróžeń so sobu spalichu. Zwony na wěži same zazwonichu, jako bychu božemje zwonić chcyle (drje ze zatřasnjenjom padacych rjadow?); potom so rozškrěchu a běžachu w žahlych

žoľmach po murjach dele. Na dobre zhožo njepadny wupalena wěža na cyrkej, hdžež běše hewak wjelb přerazyła; tak pak wosta cyrkwinski wječh a z tym tež nutrkowne wuhotowanjo zdžeržane. Tehdomniši faraľ Jakub Nuk ležeše runje na smjerć khory; tohodla donjesechu jeho na łožu wosrjedź so palacych twarjeni na Salowski puć; nazajtra wón wumrě. Z pomocu mnohich dobroćerjow cyrkwinsku třechu a farske twarjenja hišće samsne lěto zasy natwarichu a lěta 1832 šulu, wěžu z 3 zwonami pak hakle 1846.

Kapaľka w Delnich Sulšecach nasta takle: Lěta 1716 chcyše naspomnjeny faraľ Jochomec w swojej narodnej wsy Němcach pola Kulowa 3 kamjeńtne mosty za swoje pjenjezy natwarić; burja trjebachu jenož trěbneho kalka z Koćebuza nawozyć. Tući pak poskićenu wulku dobrotu z přehnateje bojose wo swoje konje wotpokazachu. Duž da Jochomec wšě kamjenje zasy zwotwozyć a z nich w Hózku kamjeńtny móst a w Sulšecach kapaľku z wěžičku natwarić. — Hižo sto lět prjedy (1613) běchu tež w Kulowcu kapaľku natwarili.

38. Nowej wosadže Ralbicy a Wotrow.

I. W Ralbicach skónčnje lěta 1651 zasy cyrkej natwarichu, kotraž měješe 2 wěži, jenu wutwarjenu a druhu njedotwarjenu. Wona pak njeběše hišće žana samostatna cyrkej, ale słušeše do Khrósćic. Bože služby tohodla tež Khrósćanscy duchowni zastarowachu. Lěta 1716 pak zrěčeštaj so tachant Just z Friedenfelsa a klóštrska hnadna knjeni Kordula I. Sommerec, zo chcetaj w Ralbicach nowu samostatnu wosadu založiť. Tohodla chcyštaj tam faru natwarić, k tomu poľ lejna (= poľ kubla) za farske pola kupić a wobej wudawkaj ze zamoženja Róženčanskeje a stareje Ralbičanskeje cyrkwe zaplaćić. Hnadna knjeni pomjenowa tež hižo Hrjehorja Justa, dotal kapłana w Rumburgu a wuja tachanta Justa, za noweho Ralbičanskeho fararja. Natwarjenjo farskich twarjenjow a nakupjenjo trěbnych polow pak čehnješe so do doľhosće. Tohodla bu nowy Ralbičanski faraľ za fararja w Khrósćicach postajeny a Ralbičanska naležnosć zasy wusny.

Skónčnje pak natwarichu tam tola w lětach 1752—1754 nowu cyrkej. Hdyž běše twar dokónčeny, wotmyslištaj sebi tehdomny tachant a biskop Włóski a klóštrska

hnadna knjeni Jozefa Elgerca znowa založenjo wosebi-
teje samostatneje wosady w Ralbicach (1754), a to po
sčehowacych wučinjenjach: 1. za nowu wosadu maja so
wot Khróscic, do kotrychž 35 wsow słušeše, wotdzělic:
Ralbicy, Róžant, Smjerdžaca, Šunow, Łazk, Nowoslicy,
Sernjany, Pěskecy (kotrež buchu pozdžišo do Njebjelčic
přefarowane), a połojca Konjec. (Druha połojca Konjec
słušeše hač do lěta 1822 do Kulowa). 2. Klóštr ma poł
lejna polow kupić a je dvěmaj robočanskimaj buromaj
wobdzělać dać. Klóštr natwari tež nowu dwajposkho-
dowsku faru z hródzu, bróžnju a kólnju a zapołoži
1000 toleř pjeněz, kotrychž dań ma jako mzda nowemu
fararjej słušeć. 3. Nowy farar ma nimo toho lětnje dó-
stać: z Konjec 6 kórcow rožki a wowsa a z Ralbic tež
6 kórcow rožki a wowsa. Ralbicy pak maja pódlu toho
tež Khróscanskemu fararjej 6 kórcow rožki a wowsa
dale dawać, k dopomnjeću, zo su předy do jeho wosady
słušale. 4. Jako zarunanjo za wotstupjene wsy dóstanje
Khróscanski farar kapłanowy wotsypk, 3^{1/2} kórca kapłan-
skeho pola, kapłansku łuku a wšě pjenježne dokhody,
kotrež běše dotal kapłan dóstawal; přetož tutón nětko
wjacy trěbny njeběše, hdyž so Ralbicy wjacy sobu za-
starać njetrjebachu. 5. Za pomoc, kotruž je klóštr při
založowanju Ralbičanskeje wosady tachantej poskićował,
wotstupi jemu tachantstwo Róžant, kotryž běše dotal do
Khróscic a z tym pod Budyšskeho tachanta słušal. —
Tute postajenja buchu tež hnydom wuwjedžene a z tym
nowa wosada woprawdže založena. Přeni Ralbičanski
farar běše dotalny Khróscanski kapłan Jakub Deleńka,
kotryž nowej wosadze 1000 toleř k polěpšenju snadneje
farskeje mzdy wotkaza.

II. Wotrow. W mórskim lěće 1630 we Wotrowje
wjele swójbow zemře. Tež kubleř Glawš, rodzeny z Hłu-
pońcy, a jeho cyły dom wotemře, tak zo kubło žanoho
wobsedzerja wjacy njeměješe. Tu přińdže muž z mjenom
Pělc z Kinča a zasydli so na nikomu njesłušacym Glawšec
kuble. W sydom-lětněj wójnje so wono wotpali, po
někotrych powěsćach přez njepřecelskich wojakow, po
druhich z njekedźbnosću słužowneje dzowki, kotraž so
ze zaswěćenym wučlom horje na rańše hotować džěše
a při tym pódlu ležace džělo zapali. Dokelž tehdom-
niši wobsedzeř dwór z khudobu wjacy natwarić nje-
móžeše, wotkupi jón jemu biskop Włóski, kotryž chceše

we Wotrowje nowu wosadu załožiť. Dotal běchu wsy Wotrowskeje krajiny do dalokich Khrósćic słušale. Włoski měješe, kaž so powěda, woprědka wotpohlad, cyrkej w Žuricach twarić, njedósta pak tam žaneje ležownosće k tomu. Tohodla kupi Pělec wotpalene kubło za 535 toleř; wostaji pak při tym dotalnemu wobsedźerjej 5 kórcow pola „na kupcach“ a natwari jemu hospodářske twarjenja k tomu. Za kupjene kubło postaji biskop kublerja Mikławša Žura ze Swinařnje za hospodarja a započa hnydom z twarom farskeho dwora. Hdyž bu tute džěło lěta 1757 dokónčene, pomjenowa Khrósćanskeho młodeho knjeza Hrjehorja Běra za administratora (farskeho zastupnika) we Wotrowje. Dokelž pak tu hišće žaneje cyrkwe njeběše, wotměwachu so Bože služby na farje. Běr wosta we Wotrowje hač do lěta 1753. Jeho nastupnik běše Jan Kral z Hodźija, kotrehož staršej běštaj so wot Lutherskeje wěry zasy do katolskeje cyrkwe wróćiloj a kotremuž běše biskop k studowanju dopomhał. Administrator Kral wumřě lěta 1769 a bu w Khrósćicach pokhowany. Jeho scěbowaše Wjacław Kobalc z Kulowa (1769—1814). Tež wón swjećeše Bože služby woprědka hišće w kapali na farje.

Jako městno za twarjomnu cyrkej běše sebi biskop Bórkmanec zahrodu wupytał, kotraž pódla farskeho dwora ležeše; tola jeje tehdyši wobsedźeř Pětr Bórkman ju pod žanym wuměnjom njepředa. Tohodla dari wjes Wotrow biskopej tamne ladko, na kotrymž cyrkej nětko steji. Z twarom lěta 1768 započachu, dyrbjachu pak z nim bórzy na 2 lěće zastać, dokelž so Łužiske krajne stawy na twar noweje katolskeje cyrkwe hóršachu. Tola skónčnje do njeho zwolichu. Tak bu lěta 1771 zakładny kamjeń položeny a cyrkej 1773 dotwarjena. Wulki wołtař do njeje dari kubleř Pětr Wjacławk z Kašec, jedyn nabočny wołtařk pak Madlena Bórkmanowa z Wotrowa a druhi wjesny sudnik (rychtař) Michał Laras ze Žuric.

Prěni w nowej cyrkwi křćeny (1772) běše Jakub Pělc z Khanec, přenjeje wěrowanaj Jan Michalc a Madlena Zarjeńkec z Wotrowa a přeni na nowozaloženym pohrjebnišću pokhowany: Měrcin Jórš ze Žuric. — Fararja Kobalcowy nastupnik běše Handrij Anton Sommer z Kulowa (1814—1838). Za jeho časy natwarichu lěta 1815 nowe pišće, 1819 pod wjednistwom twarca Pětra

16

Bulanka z Pančic horni khór, 1822 křižowny puć (stacijony) na pohrjebnišću a 1835 přez ruku wustojneho wjesneho časnikarja Khislina z Khrósćic wěžiny časnik. — Lěta 1825 swjećeše wosada wopomnjećo polsta-lětneho wobstaća.

39. Dalše stawizny Róžanta, lubjenja a pobožne pućowanja.

Po njeměrach třiceći-lětneje wójny přikhadžeše tež do Róžanta zasy wjacy wopytowarjow tamnišeho hnadowneho městna. Duž poča dotalna, mjez tym nimo toho tež dodžeržana cyrkwička přemała być. Tohodla da klóštrska hnadna knjeni Klara Trautmanec w Róžeńće lěta 1778 nowu wulku cyrkej natwarić, kotruž propst Großmann z Marijineje Hwězdy k česći swjateje Marije a swjateho Prokopa poswjeći. Cyrkwička z lěta 1516 bu zwottorhana a hnadowne swjećo do noweje cyrkwe přenesene, hdžež džensa hišće steji. Z wěžinym twarom dyrbjachu tehdom (1778) přestać, dokelž dalších pjenjez njemějachu. Po starej podawiznje chcychu wěžu tak wysoku natwarić, kaž Khrósćanska; tola twarc wjacy njewědžeše, kak by dale twarił. Tohodla sebi wěc 3 dny a 3 nocy na susodnym polu rozmysleše a to pomhaše; přetož mjez tym přińdže zakaznja wot wyšnosće, zo wěžu njesmědža wyššu twarić, dokelž zakłady k tomu krute dosć njejsu. Tak wosta wěža tehdom njedotwarjena. Lěta 1818 stajichu na nju tež časnik.

Kaž hižo naspomnichmy, njeběše w Róžeńće woprědka porjadnych Božich službow, dokelž tam stajneho duchowneho njeběše. Trěbne kemše buchu z Khrósćic wobstarane. Tak přikhadžeše tam (wokoło lěta 1700) Khrósćanski farar Zynda kóždy štwórtk. Prócowanjam hnadneje knjenje Kordule Sommerec poradzi so skónčnje lěta 1727, zo tam stajneho duchowneho dósta, kotryž pak pod dohladom Khrósćanskeho fararja steješe a „Róženčanski“ kaplan rěkaše. Jenički tajkile swětny duchowny w Róžeńće běše Mikławš Pječ z Libonja; přetož po jeho smjerći (1737) postaji hnadna knjeni klóštrskeho duchowneho Bernarda Pječika z Kulowa a po jeho wotkhadže Florida Marka z Wudworja za dušowpastyrja w Róžeńće. Tomu pak přećiwješe so Budyški tachant, dokelž Róžant w duchownych naležnosćach do Ralbic-Khrósćic słušeše, a nic do klóštra. Wón wje-

džeše tohodla skórzbu pola bamžowskeho zapósłanca we Winje a da z klětkow wozjewić, zo jutrowne swjate woprawjenjo Ralbičansko-Khrósčanskich wosadnych we Róžeńće za dopjelnjenjo jutrowneje winowatosće njepláči. Tale zrudna rozkora so lěta 1754 zbožownje skónči. Při jednanju wo založenjo samostatneje wosady w Ralbicach wotstupi biskop Włóski za pomoc, kotruž běše jemu hnadna knjeni při tym poskićała, Różant klóštrej. Tohodla wobsadźowaše wot nětka klóštr Róženčanske duchowske městno z klóštrskimi duchownymi, kotřiž so administratorowje mjenowachu. Přeni tajkile wot tachanta připóznaty administrator běše prjedy naspomnjeny Bernard Pječik. — W samsnym lěće 1754 natwarichu w Róžeńće tež wobydlenjo za duchownych (faru). — Bórzy po tym dósta Różant tež kapłana, wězo tež klóštrského duchowneho z Marijineje Hwězdy. Za přenjeho kapłana přińdže tam Khryzostom Běr z Wotrowa.

Wustrowjenjo abo hewak spodźiwne wusłyšenjo swojich próstwow namakachu w 30 lětach wot 1660 hač do 1690 scěhowace wosoby. (Tele přikłady nas pódla tež tohodla zajimuju, dokelž tam hižo před 250 lětami mjena namakamy, kotrež w spomnjenych wsach hišće džensa wobsteja). Potajkim wusłyšenjo w Róžeńće namakachu: Farań Jurij Hawštyn Swótlík a Hańža Bušic z Radworja, Domaš Hergot a Wałpora Hergotowa z Kamjenjeje, Dorota Šewcowa z Měrkowa, Wałpora Kralowa z Přěćec, Ambrozij Rychtań ze Sulšec, Měrcin Swinański z Jaseńcy (abo z Pozdec?), Matej Čumpjelic z Nuknicy, Měrcin Matka a Jurij Zmij z Khrósćic, Marhata Pjetašowa z Hórkow, Borbora Bałcarjec ze Zejic, farań Jurij Młynk a Jan Kmječ z Kozaric, Jurij Wrobl a Wórša Pječcyna z Wudworja, Jan Słodeńk z Kukowa, syn Jakuba Klóska z Khanec, wučerški syn Jan Pjetaš a Hilžbjeta Koklina z Njebjelčic, Jurij Tawzynt z Łazka, Jakub Konjecht z Ralbic, Marhata Zarjeńkec z Konjec, farań Pětr Jan Serbin, Jan Šwjenk, Marija Křižankowa, Herta Jeklec, Herta Wojnańka, Wórša Někelic, Bartrom Nuk, Jěwa Francowa a Khata Debikec z Kulowa, Wałpora Kubicec z Kulowca, Jan Bala ze Salowa, Jurij Matkec z Lubhosća a Jadwiga Frenclka z Noweje Wsy pola Kulowa. — Za dary woprowachu wěriwi, kotřiž w Róžeńće pomoc pytachu, w starym času nimo pjenjez a swěčkow husto tež kury.

Wosebje dźiwne je wustrowjenjo Wórše Kupcyneje z Brěžkow. Tuta słužeše za swoje młode lěta pola Lutherskeho měsćana Župana w Kulowje. Jako tam jónu zeleny štwórtk hołbje pječeše, wusuny so železny róžeń a zakló so ji hłuboko do ruki. Tohodla dowjezechu ju do Kamjenca do khorownje, hdžež chcychu ranjenu ruku wotrězać. To zhoniwši čekny Kupcyna lěkarjam. Hdyž při tym z khorownje wustupi, sedžeše při durjach lubozny hólčec, kotryž ji radžeše, zo by do Róžanta šła a so tam w studničcy myła. To prajiwši so zhubi. Kupcyna pak po jeho słowach činješe a to pomhaše. Jako jich nan za njej přińdže, zo by ju za čeknjenjo nabił, widžeše ze spodźiwanjom, zo běše ruka hižo zažita.

Tola nic jenož katolikowje, ale tež druhowěriwi namakachu w Róžeńće wusłyšenjo, hdyž so tam dowěrnje maćeri Božej lubić dachu. Tak na přikład: Jurij Wjacslawk z Wujezda, Jan Hrabja z Čornjowa pola Kamjenca, wjesny pastyr Michał Elias z Nowoslic, Regina Faulhaberka, wosobna knjeni z Budyšina, kotrejž běše so pječa swjata Marija zjewiła a ju napominała, zo by w Róžeńće pomoc pytała. — Spomnjenja hódny je tež přikład mandželskeje Hodana (Adama) Młynka z Khanec pola Hodzija. Tuta wosta jónu po ćežkej khorosći tak słaba na stawy, zo wjacys sama khodźić njemóžeše. Duž da so skónčnje do Róžanta dowjezc, zo by sebi tam strowotu wuprosyła. Hdyž domoj přijědže, hanješe ju jeje muž prajo: „To chcu tola widžeć, hač je či „ta Marja“ pomhała“. A hlejće! hdyž khora z woza zlěze, móžeše nadobo sama nutř hić a za krótki čas bu cyle strowa.

Spodźiwnje pak so khorosć pola tych zasy wróci, kotřiž swoje lubjenjo njedžeržachu. Tak namaka Wórša Kralec z Hłupońcy w Róžeńće wusłyšenjo. Jako pak, wot swojeho (Lutherskeho) duchowneho (Wujezdžanskeho fararja?) namołwjana, lubjenjo wjacys njedžeržeše, so khorosć wróci a ju hakle zasy wopušci, hdyž znowa dopjelnješe, štož běše lubiła. — Hišće spodźiwniši je podawk z Kulowskim měsćanom z lěta 1690. Tutón měješe slepu džowku, z kotrejž do Róžanta přińdže, zo by ji tam widženjo wuprosył. Při tym přiwjedže kruwu sobu, kotruž chcyše maćeri Božej darić, jeli wusłyšenjo namaka. Jako so tu modleše, džowka nadobo widžeć poča. Do-

kelž pak běše jemu nětko kruwy škoda, wza sebi ju zasy sobu. Tola hdyž domoj přińdže, běše džěćo zasy slepe a hakle zasy widžeše, hdyž běše nan kruwu do Róžanta wróćo pósłał.

Cyle widźownje pak je Bóh tež husto hanjerjow swjateje Marije khostał. Ze scěhowacych 3 přikładow to wosebje derje spóznawamy. Hodan Někela z Křidowa pola Kamjenca husto najzbóžnišu knježnu w Róžeńće wusměšeše, zhubi pak jónu při tajkim hanjenju řeč a dósta ju hakle zasy, jako so sam w Róžeńće lubić da (1679). — Abo: jutrownu wutoru lěta 1645 činještej Rakečanskej žonje, z kotrejuž běše jena z Kulowa rodžena a Khrystina Pastyrjowa rěkaše, pobožne pućowanjo do Róžanta. Hdyž pak Rakečanski farań Hrjehoń Nowak wo tym zhoni, zakhadžeše přichodnu njedźelu na klětcy na tajku „podjansku přiwersu“ a přispomni: „Jeli naša Lutherska wěra prawa njeje, njech mje Bóh na městnje khosta“. Lědma pak běše to prajił, tu poča jemu ješć z horta wustupować a wołajo a žalosćo so hromadu zwjeze, tak zo dyrbjachu jeho z klětki dele njesć, a wumrě hišće samsny dzeń. Tak powědachu to nazajtra jeho kemšerjo w Kulowje na wikach, wosebje Jitkowčenjo a Jakub Hejduška z Komorowa, kotryž praješe: „Ta „bamžowska Marja“ je našeho popa zarazyła, tak zo je hišće samsny dzeń wumrěł“.* — Cyle podobnje Wóslinčanski** farań lěta 1671 swojim wosadnym porokowaše, zo přecy do Róžanta „běhaja“, ale tež wón bu nadobo z ćežkej khorosću khostany a wotkhorje hakle zasy, hdyž běše so sam w Róžeńće lubić dał. Wón běše hišće dołho žiwy, njeswarješe pak ženje wjacy na Róžant.

Nětko hišće słowčko wo pobožnych pućowanjach (procesijonach), kotrež wěriwi do Róžanta wotměwaja. Hdy su so wone spočale, njeje ze stawiznow znate. Najskerje su docyła po něčim nastale, tak zo so wo woprawdžitym započatku docyła řečeć njehodži.

* Ticin, str. 215. Tež po druhich stawizniskich spisach (n. př. Sächsische Kirchengalerie) je Rakečanski farań Gregor Neander (Nowak?) l. 1645 wumrěł. Mjeno a smjertne lěto so potajkim z hornjej powjesću runatej. Jenož wašnjo smjerće tući stawiznarjo zamjelčuja.

** Mjeno tuteje wosady Ticin njemjenuje, zo njeby popowemu synej, kotryž běše tehdom hišće žiwy, na česći škodźał.

Najstarše ze wšěch procesijonow su Radwoŕski, Khrósčanski, klóštrski a Njebjelčanski, kotrež tam najskerje hižo w 14. a 15. stolěće khodžachu. Jenož procesijon na swjedženju domapytanja swjateje Marije (2. julija) je z lěta 1683, hdžež Budyšski tachant Brückner z Brückensteinu poručí, zo maja wšitke susodne wosady do Róžanta pućować a so maćeri Božej za dobyćo křesćanskich wjeřchow nad Turkami pola Wina džakować. Radwoŕski, Khrósčanski, klóštrski, Njebjelčanski a, po załoženju tamnišeje wosady, tež Ralbičanski procesijon so w prjedawšich časach pola kamjeńtneho swjećatka na hórce před Róžantom zjenoćachu a tutech zjenoćenych pućowarjow potom jedyn z Khrósčanskich duchownych, kotřiž mějachu Róžant zastarać, swjatočnje do kapałki wodžeše.

Kulowski procesijon běše woprědka jara słaby, tak zo druhdy ani 100 wosobow njeličeše, dokelž běše po něčim wašnje nastalo, zo kóždy, štož někak móžeše, jědžeše abo jěchaše. Hdyž pak lěta 1680 w Kamjencu mór wudyri a so strašnje po kraju rozšěrješe, napominaše faraŕ Serbin swoich wosadnych, zo bychu přeciwo strašnej khorosći pola maćerje Božej pomoc pytali. Tehdom zeńdže so přez 1000 wosobow sylny procesijon, při kotrymž přeni raz družki rjanu nowu postawu swjateje Marije njesechu. Najrjeńši procesijon z Kulowa do Róžanta pak přińdže 2. julija 1689 k wuprošenju dobyća křesćanskich wójskow nad Turkami. Přědku džěchu khorhoje ze swjatym křižom, potom šulske džěći ze swojimaj wučerjomaj a hercy; fararja Hawša přewodžeštaj měsćanosta a radny knjez; jich scěhowachu po dvěmaj mužowje ze swěčkami w rukach; za nimi kročeštaj khorhojnikaj z nowymaj židžanymaj khorhojomaj, potom 40 družkow z postawu swjateje Marije a skónčnje žony, zasy po dvěmaj a ze swěčkami. W Róžeńće tachant Brückner (rodženy z Kulowa) procesijon powita a do cyrkwy wjedžeše.

Budyšski procesijon přiřhadža wot lěta 1683, hdžež runje naspomnjeny tachant tute pućowanjo poručí. Dokelž pak wjedžeše, zo dobry přiřklad wjacu pomha, hač najlěpše napominanjo, zarjadowa lěta 1683 wosebje swjatočny procesijon wobeju Budyšskej wosadow, Němskej a Serbskej, kotryž sam w poľnej biskopskej pyše na hnadowne městno wjedžeše. Duce po puću pućo-

warjo litanije a kěrlušě spěwachu, k čomuž z |trompej-
tami piskachu a pawki bijachu. W Róžeńće měješe ta-
chant swjatočnu Božu mšu a po njej Němske předowanjo,
kotrež Kulowski farań sadu po sadze na Serbski přelo-
žowaše. — Druhi króc přiwjedže tachant Brückner Budyš-
ski procesijon, tón raz pak jenož Serbsku wosadu, lěta
1689 do Róžanta, zo by khěžorej Leopoldej I. a z nim
zjenočenemu Sakskemu woleńskemu wjerchej Janej Jurjej
dobyčo přećiwo Francózam wuprosyl. — Tak so wěc
wospjetowaše hač do lěta 1813, hdžež Budyški proce-
sijón w Napoleonskich wójnach khodzić přesta. — Wotrow-
ski procesijón ze załoženjom tamnišeje wosady nasta.

40. Serbski seminar w Prazy.

Zastaranjo našich wosadow ze Serbskimi duchow-
nymi běše w zastarsku jara hubjene. W kraju žaneje
katolskeje wysokeje šule njeběše. Tohodla dyrbjachu
Serbscy młodźencowje we wukraju rozwučenjo pytać.
Najbóle studowachu w Čechach, w Šlezskej abo nad
Rheinom, někotři tež w Romje. W Romje staj na při-
klad studowaloj Jakub Mecnań z Kulowa (wumrě 1776
jako kanonik w Budyšinje) a Jan Mar z Njebjelčic (wumrě
1848 jako propst w Lubanju w Šlezskej). Hdyž tajkichle
we wukraju studowanych Serbow njeběše, dyrbjachu
Němcow brać. Woboje běše jara wobćežna wěc; nimo
toho Němscy duchowni zwjetša tež Serbski njemóžachu.
Duž mějachu w Serbach jara mało a husto cyle njepři-
hódnych duchownych.

Tohodla rozsudžištaj so wulcy zaslužbnaj mužej, zo
dčetaj tutomu hubjenstwu wotpomhać. Běštaj to bratraj
Měrcin a Jurij Šiman z Čemjeric pola Budyšina, ze
zemjanskim přimjenom: z Willenberga. Měrcin Šiman
běše tachantski senior w Budyšinje, jeho bratr Jurij
Šiman pak kapłan w Karmelitskim klóštrje w Prazy.
Wonaj wotmyslištaj sebi w Prazy wustaw załožić, w ko-
trymž bychu so někotři Serbscy młodźency na duchown-
stwo přihotować móhli. Tola njeličomne zadžěwki tomu
napřečo stupachu, kotrež wěc tak haćachu, zo Měrcin
Šiman mjez tym wumrě. Wón pak wotkaza swoje cyle
zamoženjo swojemu bratřej k załoženju spomnjeneho
seminara. Tutomu radži so skónčnje, zo jemu hrabja
Thun kruch zahrody předa a wyšnosć kupjenu ležownosć
na mjeno Budyškeho tachantstwa do krajnych kupnych

knihi zapisa. Bórzy pozběhowaše so tam nowy twar a bórzy buchu tež někotři Serbscy młodžency přijeci. Dokelž pak běše dom nimo měry mały, wotstupi hrabja Thun Šimanej hišće susodny kruch zahrody. Tón raz pak dyrbješe kupc dla zwady mjez Českim krajnym knježeřstwom a Budyšskim tachantstwom na kupny zapisk do sudniskich pismow 8 lět čakać. Tak hodžeše so z nowotwarom hakle lěta 1724 započec.

Štož pjenježne prašenjo nastupa, měješe Šiman 14000 toleř, z kotrychž dcyše 1300 na twar, zbytknych 12700 pak za hospodowanjo a zastaranjo 12 studentow nałožić. Tola twar noweho seminara njeplaćeše 1300, ale 8000 toleř. W tutej nuzy přińdže Šimanej Jurij Bažant z Khróscic, kralowski komornik w Prazy, na pomoc. Tutón běše hižo wote wšoho započatka sem Šimana z radu a z pjenjezami podpjerał. Wón tež nětko při dokónčenju twara hišće pobrachowacych 700 toleř doplaći. Jemu załožeř zarjadnistwo cyłego seminarskeho zamoženja přepoda. Bažant ze zlutniwosću a dobrym zarjadowanjom bórzy wjacys tysac toleř wuzbytkowa. Tež družys dobroćerjo seminarej nahladne dary wotkazachu; tak: Anton Nuk z Kulowa, duchowny radzićel we Pasowje, 5000 toleř k zastaranju 3 Kulowskich studentow. (Dokelž je hódność pjenjez mjez tym jara spadnyła a zežiwjenjo wučomcow so wo wjele podróžiło, seminar džensa jenož hišće 1 Kulowskeho studenta přijimuje). Dale wotkazachu Pražskemu wustawej: duchowny Jurij Kral (z wotkel?) 700 toleř; Hrjehoř Jozef Just, faraň w Khróscicach, 1100 toleř; Jakub Čěski z Radworja, kano-
nik w Budyšinje, 2400 toleř; Jurij Ferdinand Lisak, faraň w Radworju, 900 toleř. Tež někotři Čěscy knježa podpjerachu nowy wustaw z pjenjezami. — Tak mějach tu skónčnje wulki nowy twar a 25000 toleř zamoženja, kotrychž dań na wukublanjo 28 studentow dosahaše. — Duž běše seminar derje zastarany a wobsteješe 60 lět w měrje.

Tu přińdže nowy strach. Khěžor Jozef II. lzezběha (wokoło lěta 1780) wjele klóštrow a seminarow, zo by duchownych po svojich žadanjach w swětnych wustawach wuwučować dał. Duž dcychu tež Serbski seminar w Prazy zběhnyć. Hižo přińdže khěžorska komisija, kotraž cyłe wobsedžeństwo zapisa a twarjenjo wottaxěrować da. Tohodla pósla tehdomniši biskop a Budyšski

tachant Jozef Schüler z Ehrenthala khěžorej Jozefej II. próstwu, zo by Serbski seminar přelutowaŕ. Tutón přečo dopjelni, dokelž seminar duchownych za Čechi njewuwučuje, ale za „druhe kraje“. — Tak běše přěni strach zbožownje nimo. Ale hižo za lědma 20 lět přińdže nowe hubjenstwo, zasy pjenježna nuza, z kotrejž wustaw při samym rozpadny. W Čechach wudachu nowy pjenježny zakon (Finanzpatent), kotryž hódność pjenjez a zdobom dań poniži. Z tym so tež seminarske zamoženjo wo wjele pomjeńši a te, kotrež wosta, jenož nizku dań nješe. Z tuteje nuzy seminarej tehdomniši biskop a Budyšski tachant Lok wupomha. Wón da kóžde lěto mjez duchownymi za Prahu hromadzić a napominaše Budyšskich kanonikow, zo bychu w svojich wotkazanjach wjetše pjenjezy seminarej přiwobročeli. Tak wotkaza jemu wosebje tachantski senior Mikławš Jakub Fulk 2500 toleř. Biskop Lok tež tehdomnišeho Sakskeho krala Augusta pohnu, zo Pražskemu domej kóždolětnje 400 toleř krajneje podpěry zawěsći. Z tym seminar zasy nic jenož z pjenježneje nuzy wutorhnychu, ale jeho wjednikej bu tež móžno, twarjenjo wuporjedžeć a cyłe hospodařstwo znowa derje zarjadować.

To pak běše tež čím nuzniša wěc, dokelž tehdom katolikowje w Sakskej rune prawo z Lutherskimi dóstachu. Z tym pak poča so katolska cyrkej wosebje tež w Drježdžanskej krajinje bóle rozšěrjeć a trjebaše wjacy duchownych, kotrychž měješe Pražski seminar sobu wobstarać. — Seminarowj wjednicy (prezesowje) běchu: 1. Załožeř Jurij Šiman z Čemjeric, 2. Syman Vicki z Kulowa, 3. Jurij Róžant z Khonjec, 4. Jan Panach z Malećic (pola Lubija), 5. Jakub Lebza z Ralbic, 6. Jan Pjaca z Kulowa, potom 3 Češa, 10. Jozef Palman z Wostrowca, 11. Jurij Łuščanski z Wotrowa, 12. Filip Rězak z Bělčec a nětko Anselm Rotzinger z Drježdžan. — Lěta 1846 załožichu sebi tam studenći Serbske towařstwo „Serbowku“. Załožeřjo su: Jakub Buk ze Zejic (pozdžišo dwórski kapłan w Drježdžanach), Mikławš Wjacławk z Nowoslic (kapłan w Njebjelčicach), Jakub Wornař z Dubrjeńka (farař w Khróśćicach), Jakub Wjels z Hrubjelčic (farař we Wotrowje), Mikławš Cyž z Bóšic (Němski kapłan w Budyšinje) a Michał Haška z Kulowa (naposledku Čěski cłonik).

41. Cyrkwinske žiwjenjo w 17. a 18. stolěće.

Cyrkwinske žiwjenjo běše z dołhej 30-lětnej wójni jara woliwknjó, haj, wodžiwiło. Tak skorži lěta 1651 Łužiski bohót Kalenberg: „Mjez Němcami a Serbami widžimy hordeho ducha, zloby, bohahanjenjo, klečo, wopačne přisahi, jebanstwo a wopisťstwo“. Wón poručí tohodla, zo maja wšudžom na pohrjebniščach abo wjesnych torhoščach abo korčmařskich dworach stołp postajić, ke kotremuž dyrbja runje mjenowanych hrěšnikow na njedželach, hdyž ludžo kemši abo wotemše du, 1—2 hodžinje přiwjazować. Štóž so z tym njepolěpši, tón měješe puki dóstać abo pjenježnu pokutu płaćić. Wurjadnje ćežcy pak tehdom zapalerjow khostachu. Jich zwjetša tež zasy spalichu. Tak běše na přikład Jurij Šimjelka z Kulowca lěta 1712 w Dubrjeńku pola Modžinec woheń zatyknył, kotryž 5 kubłow zniči. Šimjelka čekny, pućowaše do Roma a spowjedaše so w wšelakich městach, ale wšitcy spowjednicy sebi žadachu, zo swój hrěch swětnej wyšnosći wozjewi. Duž za 3 lěta zasy domoj přińdže a so swojeho njeskutka wuzna. Za to jeho k smjerći wotsudžichu a w Kulowje na torhošću na šćěpowcu spalichu. Samsnu smjerć něšto pozdžišo na šibjeńcy pola Khróscic žiwnosćeř Pawluša z Baćonja počerpi, na kotrehož so hrěšachu, zo běše we Wudworju zapalił. Kaž so powěda, je wón při palenju tak bjez hłosa wołał, zo je njewinowaty, zo běše to w Khróscicach deleka slyšeć. — Tohodla pječa po nim nikoho wjacy palili njejsu.

Zo by wodžiwjenju wašnjow wotpomhała, poručí duchowna wyšnosć lěta 1677 měšnikam, zo maja na njedželskich něšporach katechismowe předowanja wotměwać a w posće na wsach džěći ke křescanskej wučbje zhromadžować. Něšto lět pozdžišo (1689) zarjadowa samsna duchowna wyšnosć po cyłej Łužicy modleřske hodžiny k wuprošenju dobyća nad Turkami. Tež wěriwi sami w swojich čělnych nuzach wšelake dobre skutki lubjachu. Ten lěta 1697 wokoło Kulowa skótny mór zakhadžeše. Tohodla w wšelakich wsach, tež w Lutherskich, slubichu, k česći maćerje Božeje „swjate popołdnjo“ swjećić, to rěka, zo wot Jana hač do Michała na sobotach wot připołdnja (abo tu a tam popołdnju wot 4 hodžin, hdyž běše stražnik wottrubił) ničo wjacy na polach džělać njechaja. Štóž slub přestupi, dyrbješe małe khostanjo do gmejnskeje pokladnicy zapłaćić.

Zo bychu so spomnjene hrube wašnja polěpšile a so zdobom dalšemu rozšěrjenju Lutherskeje wěry wobarało, załožištaj farań Bosćan Někela a kapłan Serbin w Kulowje (1671) bratrstwo swjateho rózowca. — Hdyž w Khróscicach lěta 1680 mór surowješe a wjele ludži na njón wumrě, wobnowichu tam bratrstwo swjateho Bosćana, (hižo lěta 1491 załožene). K widžomnemu dopomnjeću postajichu „na horje“, to je: na městnje před pohrjebnišćom, wulkú postawu swjateho Bosćana, kotraž hišće džensa steji. Štóž dcyše do bratrstwa zastupić, dyrbyeše jemu punt wóska (pozdžišo 8 krošow) darić a 1 kroš za zapisk plaćić. Sobustawam běše poručene, zo maja mjez sobu w měrje žiwe być; štóž so tola z někim zwadži abo jeho nabi, měješe 6 krošow khostanja do bratrskeje pokładnicy plaćić. Hdyž něchtón z bratrskich wumrě, dyrbyeše najmlódši sobustaw druhim na přewodzenjo kazać. Při khowanju khodžachu zemrětemu z čornymaj khorhojomaj napřečo, kotrejž mužej w čornym plašću nošeštaj. Tež swjateho Bosćanskej bratrstwje w Kulowje a w Njebjelčicach, kotrež hižo lěta 1679 wobsteješe, buštej tehdom wobnowjenej. W Radworju załoži farań Wałda lěta 1768 bratrstwo smjertneje stysknosće Jězusoweje na křižu a wuda 2 lěće pozdžišo wosebitu bratrsku modleńsku knihu. — Lěta 1772 dósta klóštr Marijina Hwězda wotpusk Porcijunkula. — W samsnym času (1770) přestachu w Kulowje po swjatym woprawjenju njepřežohnowane wino k piću dawać. (Hlej č. 29).

Tež wšelake swětne podawki so w tutych časach z wulkimi, husto spodziwnymi cyrkwinskimi swjatočnosćemi swječachu. Tak přikhadžachu nowowuzwolene klóštrske hnadne knjenje do Kulowa, zo bychu so tam powitać dałe. Tajke witanjo nam z lěta 1746 wopisuja. Nowa hnadna knjeni přijědže z wozom ze 4 konjemi; klóštrske knježny, propst a klóštrski bohót ju na dalšich wozach přewodžachu. Rano wokoło 9 hodžin přijědže hnadna do Kulowa. Na Budyšskim předměsću postrowichu ju Serbscy hercy z huslemi, tarakawami a kózłami. (Tarakawa a kózło stej zastarskej Serbskej piskadle). Pola křižneje cyrkwički pak powitachu ju měsćanska rada a Němscy „muzikantowje“. Hnadna jědžeše hač k farje a džěše wottam do cyrkwe. Tu běše najprjedy Boža mša. Potom pak zestorkachu ławki na stronu a stajichu wulke z rubom přikryte blido na jich městno.

a stólčki wokoło njeho. Hnadna sydny so na čestne městno za blido a jeje přewodnicy wokoło njeje. Před blidom powita ju měsćanski pisar Anton Perod. Potom rada a měsćenjo přisahachu a dachu hnadnej, propstěj a bohotej ruku. (Wšitcy měsćenjo! to je dołhe witanjo być dyrbjało!). Mjez tym třělachu młodzi mužowje před cyrkwju z třělami a małymi kanónami. Po tutej cyrkwinskej swjatočnosći běše na radnicy wobjed; po nim postrowichu z kóždeho rjemjezła 3 mištrja hnadnu a poskićichu ji w zastarskich cynowych kanach Rheinske a Wuheřske wino, z kóždeje dyrbješe hnadna wotpić. (To je dyrbjała kruty žołdk sobu měć!) Nazajtra wona hišće hajńkownju a klóštrske ležownosće w Nowej Wsy wopyta. Potom wróci so zasy do klóštra domoj. — Nimo tuteje porědkeje jězby mějachu klóštrske knježny w prjedawšich časach (drje něhdže hač do lěta 1850?) kóžde lěto wulět do Khrósćic abo druheje susodneje wosady.

Wosebitosć katolskich Serbow su jutrowne křižerske jěchanja. Hdy je tute wašnje nastalo, njeje ze stawiznow znate. Po słowje „křižerjo“ zda so, zo su to powostanki z křižnych wójnow, jeli nic z přěnich přeciwo Turkam w swjatym kraju, dha tola z tamnych přeciwo pohanskim Serbam a Polakam w rańšej Pruskej abo přeciwo Husitam w Čechach. Tak su procesijony, kaž so wone džensa wotměwaja, po něčim nastale. Přěnju woprawdžitu powěsć wo křižerskim jěchanju mamy z lěta 1541, hdžež so powěda, zo Ralbičenjo a Kulowčenjo tehdom hižo jěchachu. — Podobnu, ale trochu pozdžišu podawiznu mamy z Radworja. Tam chcyše ryćer-kubleř Khrystof z Minkwic z mocu wosadže Luthersku wěru přinuzować a zakaza tohodla nimo druhich Božich službow lěta 1623 tež jutrowne jěchanjo. Jako pak křižerjo tola přijěchachu, chcychu jim Minkwicowi pomocnicy z mocu zadžěwać. Křižerjo pak so zmužiće wobaraču. Tak nasta woprawdžita bitwa, w kotrejž knjezowi wotročcy křižerskeho konja Dučmanec z Bozankec zaklóchu. Dokelž so w tajkich njeměrach dale jěchać njehodžeše, so Radwořski procesijon tehdom přesta. — Druhe drje pak dale jěchachu.

Tójšto pozdžišo, snadž wokoło lěta 1780, nasta w Khrósćicach jěchanja dla zwada. Tehdomniši farař (Cyž abo Just?) wozjewi z klětki, zo křižerjo wjacy jěchać njebudža. Kubleř Ryćerja z Nuknicy, kotryž běše tehdom

kantor, zawoła na to ze šulskeho khora do ludži dele: „Jěchane budže“. A woprawdže jutrowničku wulka črjóda křižerjow hromadu přijěcha. Dokelž so burja mjelčo bojachu, zo wot fararja khorhoje njedóstanu, běchu sebi sami nowe khorhoje kupili a jěchachu, jako jim faraf woprawdže dotalne khorhoje zapowě, z nowymi, kotrež „wićežne“ khorhoje pomjenowachu. Hdyž křižerjo pozdžišo cyrkwinske khorhoje zasy dóstachu, zdžeržachu swoje wićežne pódlu prjedawšich. Tak jěchaja Khrósčanscy křižerjo z dwojimi khorhojemi.

42. Hospodafske wobstejnosće cyrkwjow a duchownych w tutym času.

Hospodafske wobstejnosće cyrkwjow a duchownych běchu w 16.—18. stolěće tójšto hinajše, hač džensa. Tohodla podawamy tu někotre přikłady z jenotliwych krajinow; wobstejnosće w druhich wosadach běchu wězo cyle podobne. — Tak dósta Khrósčanski faraf k polěpšenju swojeje hubjeneje mzdy dowolnosć, w Swinařni, Khanecach, Jaworje, Wěteńcy, Smječkecach a Wudworju jeja hromadzić. Wón měješe tež prawo piwo warić a předawać. Tele prawo Nowocalski abt jako zastupjeř klóštra lěta 1660 fararjej Šewcej wza. Hač je so při předawanju woprawdže někajki pohóršk dawał abo hač je zakaznja jenož ze sebičnosće wušta, dokelž snadž klóštrska piwařnja z tym škodowaše, njechamy rozsudzić. K polěpšenju svojich dokhodow faraf Cyž tute prawo lěta 1777 zasy dósta. Ale tež přećiwo njemu pozběhny přećiwnik (klóštr?) skóržbu, zo piwo, kotrež předawa, doma abo w klóštrje (!) njewari, ale w Dučmanec piwařni we Wudworju. — Nimo fararja běše w Khrósćicach (wokoło lěta 1583) tež kapłan. Jeho hłowne džěło běše tele: wón měješe kóždy dzeń něšpor a „Salve Regina“ (to je: pobožnosć k česći swjateje Marije) wotměwać, a to na někotrych dnach w Khrósćicach, na druhich w Ralbicach abo Róžeńće, kotrež tehdom hišće do Khrósćic słušeštej. Nimo toho dyrbješe khorych domawobstarać a wulke swjate dny w Róžeńće přédować, runje tak tež w Khrósćicach, tak husto hač sebi faraf to žadaše. Za mzdu dóstawaše 26 markow slěbra (= něhdže 975 nětčišich hriwnow) a brěmjo rožki (žita) a wowsa; dale plaćiznu za křćenja, wěrowanja a khowanja z Ralbica a z Róžanta, jeli běše při tym Boža mša abo přédowanjo.

Za wěrowanja z druhich wosadow dóstawaše cyłu pła-
ćiznu sam; hdyž pak Khrósčanskich wosadnych w Ralbi-
cach wěrowaše, jenož 3 gróše a farař 9 pjenježkow
(feńkow). Za křćenja z druhich wosadow smědžeše sebi
zarunanjo žadać, za křćenja z Ralbic abo z Róžanta pak
jenož 9 pjenježkow.

Kaž w druhich wosadach dyrbyeše farař kapłanej
tež konja k jěchanju (rajtowanju) požčować. Tehdom
wobsteješe mjenujcy wašnje, zo duchowni daloce puće
z wozom njejězdźachu, ale jěchachu. Město požčowanja
konja móžeše farař kapłanej tež łuku, polo a dwajkonjacy
wóz syna dać, za čož dyrbyeše sebi kapłan potom konja
sam dźeržeć. Dale dyrbyeše farař kapłanej dowolić, zo
smě dvě kruwje sobu na fararjec polach a łukach pasć
dać, jenu darmo, druhu za 9 pjenježkow, kotrež měješe
kapłan fararjej za to płaćić. — Zwónk dóstawaše nimo
kruteje mzdy, kotruž jemu cyrkej płaćeše, tež wot ludźi
zarunanjo za jenotliwe služby; tak za jednore khowanjo
1 gróš, za khowanjo ze spěwanej Božej mšu 2 gróšej a
6 pjenježkow, při domawobstaranju khoreho 1 gróš, hdyž
so tež poslednje wolijowanjo wudželeše, 2 gróšej; za
wěrowanjo 6 pjenježkow; při křćenjach wot kóždeho
kmóta abo kmótry 3 pjenježki. Tola jara porědko wón
woprawdže něšto dósta.

Hodźijski (Lutherski) farař měješe 3 konje a 12
kruwow, kapłan pak 2 konjej a 5 kruwow. Farař běše
zdom kněz nad džělom wsy, kotryž wosebitu gmejnu
tworješe. Jeje sobustawy mějadu fararjej dawki płaćić,
roboćić a při kupach a wotkazanjach postajeny pjenjez
płaćić. — Podobne prawa měješe Radwoński farař
jako „sudniski kněz (Gerichtsherr) nad Kamjenjej“
w tutej wsy. Wosebje droha česć běše w Kamjenjej
wjesne „rychtařstwo“; přetož kóždy nowy farař měješe
prawo, sebi z hródze toho bura, kotryž běše tehdom
rychtař, najrjeńšeho woła jako dar wubrać. — W Nje-
bjelčicach wobsteješe tele wašnje: za wolij do wěčneje
lapy hromadžeše zwónk w Njebjelčicach, Pazlicach a
susodnych wsach Khrósčanskeje wosady lane symjo
a dóstawaše za to 4 gróše; kěbětarej měještaj je we
woleńcy bić, mocowaštaj pak so za to lanych wosuchow.
Kóždy farař dyrbyeše (wokoło lěta 1680) při přepodaću
farskeho kubła swojemu nastupnikej 4 woły a 40 toleř
pjenjez přewostajić. Farska hospoza měješe tehdom.

3 tolerje mzdy na lěto (a nalutowa sebi při tym hišće něšto!). Njebjelčanski farar měješe prawo piwo warić. Nimo žitneho džesatka (wotsypka) dyrbjachu někotři burja fararjej kóžde lěto wotedawać: kopu jeji, 4 kury a masku konopeje a maku. K swjedženjej swjateho Měrcina woprowachu wosadni fararjej wjele pjeriny; kóždy přinjese husycu abo młodžičku, tak zo běše farski dwór poľny pjerjoweho skotu; klóštr pak pósła wowcu a 2 swinjeći.

W Kulowje mějachu džesatk wot rožki, wowsa, hejduški a kurjacych jeji dawać nic jenož burja na wsach, ale tež 95 měšćanow. Měšćenjo, kotřiž mějachu ratafstwo a při tym khěžu na torhosću abo na Wojerjowskej, kamjeńtnej abo Budyšskej drozy a z njej prawo piwo-warjenja, runachu so buram na wsach a mějachu džesatk wotsypować a při cyrkwinskih twarach jězdnu službu z konjomaj abo z wołomaj činić. Mjeńši wobsedžerjo trjebachu jenož z ručnym džěłom pomhać a njetrjebachu tež wotsypka dawać. Hač do lěta 1630 sypachu 95 Kulowscy měšćenjo fararjej 50 farskich běrtlow rožki a 5 běrtlow wowsa a płaćachu k tomu 7 toleř hotowych pjenjenz. Farar měješe tež prawo piwo warić; dokelž pak piwa předawać njesmědžeše, jemu prawo ničo nje-pomhaše.

43. Šule.

W 17. stolěće namakamy přenje powěsće wo šulach w nětčišich katolskich wosadach. Najprěńšu tajku drob-nosć mamy z Radworja, hdžež wosadne cyrkwinske stawizny lěta 1650 Hansa Kassela jako wučerja mjenuja. Šula steješe tehdom srjedz stareje cyrkwe a fary, zdžěla znutřka murje nětčišeje cyrkwinskeje zahrody, zdžěla zwonka njeje, na puću. — Nimale w samsnym času bu služowna Khrósčanskeho wučerja w Róžeńće wustrowjena.* Wučerjowe mjeno njeje nam znate. Šula běše wokoło 1690 „někotre kročele wot wěže“ (tórma) zdalena. Běše drje to prjedawši „pjekarjec“ abo Bělic statok, na kotrejuž městnje nětko Zarjeńkec (Hórnikec) dom steji. Město njeje natwarichu lěta 1820, po druhich powěsćach 1837, nětčišu „staru“ šulu. — W Njebjelčicach běše lěta 1680 Jan Pjetaš wučer. Kaž so zda, pak

* Hl. knižku: Rosa redens salutem. Prag 1695. (drje wot Ticina?).

tam wučerjo džěci w swojim domje rozwučowachu; přetož hakle wot lěta 1764 běše tam wosebita (drjewjana) šula. — Hdy su w Kulowje přenju šulu zažožili, njewěmy. Lěta 1692 wučese tam Ferdinand Mildner; w lěće 1747 pak staj tam hižo 2 wučerjej, rektor a kantor; přetož tehdom wotkaza Bosćan Nuk z Kulowa, farań w Čechach, Kulowskej cyrkwi 5000 šěsnakow, za kotrychž dań měještaj wučerjej 6 Kulowskich hólcow wo šulskich wědomosćach a wo piskanju rozwučować. Zakońske nuzowanjo k šuli tehdom hišće njeznajachu. Lěta 1781 natwarichu pódla křižneje cyrkwe Jakubecowy „špital“; tón pak hižo za 7 lět (1788) do šule přetwarichu, kotruž „stifćansku“ šulu mjenowachu. Tak měješe Kulow nětko hižo dvě šuli. Dotalnej při farskej cyrkwi rěkadu wot toho časa farska abo měsćanska šula. Wona so lěta 1780 přeni raz a 1823 druhi króć sobu wotpali. Po poslednim wohnju ju kamjeńtnu zasy natwarichu. — W Róžeńće běše šula woprědka (wokoło 1700?) w Khašporjec khěžcy. Wučenjo pak bu jara zanjerodźene. Dokelž tam pruhowaneho wučerja njemějachu, běše šula zwjetša na duchowneho pokazana, kotryž tež w swětnych wědomosćach rozwučowaše. Pozdžišo přepožichu šulu do „klamarjec“ (Glawšec) domu a lěta 1777 natwarichu skónčnje, dokelž běše hišće wjele kamjeni wot cyrkwinškeho twara wyše, wosebitu šulu. Twarski pjenjez zapłaći Michał Mróz (z Róžanta?).

W klóštrje nimamy wo zažoženu přenjeje šule žanych powjesćow. W Kukowje wobsteješe woprědka zhromadna šula za hólcow a holcy, pozdžišo pak, hdyž w klóštrje holču šulu zažožichu, wosta Kukowska jenož za hólcow. Lěta 1820 zarjadowachu w klóštrje wustaw (hospodu) za wosobniše holčata a wutworichu za nje lěta 1826 tež wyššu holču šulu. — We Wotrowje běše při zažoženu tamnišeje wosady Měrcin Pjetaš z Njebjelcic wučef a zwónk, kotryž 50 lět tutu dwoju službu zasta waše. Dokelž tam woprědka šule njeběše, bydleše a wučese wón w Mrózkec khěžcy. Hdy su tu přenju woprawdžitu šulu natwarili abo snadź něčeji statok za šulu kupili, je nam zasy njeznate. Tež we njej wučef woprědka hišće w swojim wobydlenju wučese. Hakle lěta 1820 bu dom cyle přetwarjeny a we nim wosebita šulska jstwa připrawjena. — Tež z Ralbic najstaršich powěsćow pobrachuje. Wěmy jenož, zo běše stara drjewjana šula,

w kotrejž wučer tohorunja w swojim wobydlenju rozwučowaše, jara stara. Wona bu lěta 1893 zwottorhana a na Wettinskej wustajeńcy w Drježdžanach zasy natarjena. Model (pokazka) tuteje šule steji w Serbskim muzeju w Budyšinje.

Tež džěło a dokhody wučerjow běchu w zastarsku tójšto hinaše, hač džensa. Tak dyrbyeše na přikład Khróscanski wučer nimo wučenja pišćele hrać, cyrkwinske zličbowanja džělać, zapiski do cyrkwinskih knihi wobstarać a woblatka pjec. Za tute džěla dóstawaše nimo woprawdźiteje wučerškeje mzdy: za khowanjo (pohrjeb) 2 gróšej a 10 polakow, za khowanjo ze spěwanaj Božej mšu 8 gróšow, za spěwanu Božu mšu 3 gróše, za zapis křćenja do cyrkwinskih knihi 1 gróš, za zapis wěrowanja 2 gróšej; dale (město danje za wupožčene cyrkwinske pjenjezy): z Worklec 4 snopy (rožki) a 5 nowych gróšow, z Lejna 1½ khlěba, 1½ snopa a 1 gróš a 3 polaki za warjenja. Wokoło lěta 1720 dyrbyeše w Khróscicach kóžde džěčo kóžde suche dny 1 gróš a 3 pjenježki šulskeho pjenjeza a nazymu 4 gróše za drjewo (k tepjenju šulskeje jstwy) plaćić. Nimo toho dóstawaše wučer płody małego pólka a małeje lučki, kaž tež trawu z pohrjebnišća. — Ryceřkubła plaćachu za wučeršku mzdu hotowe pjenjezy, burja pak žito a khlěb, štož pak woni husto jara njeporjadnje wotedawachu. Tež wašnjo, zo wučer kóždu njedželu a swjaty džen, mjez Božim čělom a martrowny tydžen na farje jědzeše a piješe, so po něčim zhubi.

44. Tecelin Mět.

Wón narodži so lěta 1759 w Kukowje na statoku, kotryž hišće džensa „pólnych“ Młynkec mjenuja. Gymnazijalne studije dokonja w klóštrje Nowej Cali pola Gubina; potom přesydlili so do Serbskeho seminara w Praze, hdžež duchowne wědomosće studowaše. Po dokónčenych studijach pak zastupi zasy w Nowej Cali do cistercijenziskeho rjadu a bu wot biskopa Schülera w Budyšinje na měšnika wuswječeny. Běše najprjedy z kapłanom w Nowej Cali, potom w Marijinej Hwězdze a wot lěta 1793 w Róžeńće, a to tež najprjedy kapłan, potom administrator. Tute zastojnstwo pak hižo za 5 lět zasy zložil, zo by čim wjacym časa za pisanjo knihi měł; přetož běše njedostatk nabožnych (duchownych) Serbskich knihi spóznał. Tohodla chcyše wšón swój čas

na wobdžělanjo tajkich spisow nałožić. Wón wuda: lěta 1809 katechismaj, jedyn za mjeńše, druhi za wjetše džěci; 1814 hižo třecu knihu (600 stron): Nowy Zakoń; 1816: Pobožnosć na swjatym skhodže w Krupcy; 1818: dvě předowani; 1819: Kroćenjo za Khrystusom; 1829: Jadro křescanskeje wučby w Serbskej, Němskej a Łačonskej rěči a k tomu přidawk Serbskich kěrlušow. Z tutoho časa je tež nječišćana kniha předowanjow w Róženčanskej knihowni. Jeho poslednje džělo je (1834) kniha: Česćowanjo swjatych, wosebje swjateje Marije. — Nětko dyrbješe khorowatosće dla pjero złožić. Džesać Serbskich knihi z hromadže 2000 čišćanych, to je: 4—5000 pisanych stron je Tecelin wudał. We nich naložowaše nowy, porjedzeny prawopis, z kotrehož nětčiše stare katolske pismo nasto. Zo bychu Němscy pismikistajerjo w čišćečni jeho pismo lěpje čitać móhli, pisaše wšitko z čišćanymi (frakturnymi) pismikami. Při tym plaćeše wšě wudawki ze swojimi pjenjzami. Ze zběhnjeneho klóštra Noweje Cale dóstawaše 200 toleř wumjeńka, kotryž nimale cyły na wudawanjo Serbskich knihi nałoži.

Za tute swoje zaslužby wo Serbske pismowstwo dósta wot knježerstwa wjacore wuznamjenjenja. K 50-lětnemu měšnikemu jubilejej lěta 1835 dari jemu kral Anton złotu tyzku. Biskop Mauermann z Budyšskimaj kanonikomaj Smołu a Hašku a hnadna knjeni z 12 klóštrskimi knježnami běchu na swjedženju přítomni. Při swjatočnej powitanskej rěči (za wobjedom) přeprasy wšěch na swój — pohrjeb. A hlejće! swjedžeń běše w meji a w juliju (1835) Tecelin wumrě. Swój kašć běše hižo dlěši čas hotowy měł. Jeho čělo bu w Róženčanskej cyrkwi, njedaloko klětki, pokhowane. — K 50-lětnemu smjertnemu dneju (1885) stajichu jemu na jeho staršinskej zahrodže w Kukowje čestny pomnik, kotryž pak by wězo wjele wjacjacy ludźi widžało, hdyž by w Róženčance stał.

45. Biskop Włóski a jeho nastupnicy.

Do najslawnišich a najzaslužbnišich Budyšskich tachantow słuša 14. biskop Włóski z Bärenstamma (1743—1771). Jan Jakub Włóski wukhadžeše z Włóskec kubła w Khróšćicach a běše přeni Budyšski tachant, kotryž tež biskopsku swjećiznu dósta; dostojnosć, kotruž po nim nimale wšitcy tachantowje docpěchu. Włóski přítwari na Budyš-

skim tachantstwje (1753—1755) přitwaraj k poŕdnju a k wječoru z rjanymi wrotami; lěta 1768 natwari seniorat (seniorowe wobydlenjo) w zahrodže pódla tachantstwa. Wón pak staraše so tež za Serbske wosady. Tak zřadowa zašmjatane wobstejnosće w Róžeńće a Ralbicach, hdžež tamniša wosada zasy nasta. Runje tak załoži nowu wosadu we Wotrowje a poswjeći nowej cyrkwi w Khrósćicach a w Šerachowje, hdžež běše tachantstwo hižo lěta 1736 wot Čěskeho wjeřcha Lichtensteina tamniši knježi dwór za 37 tysac šěsnakow kupiło. — Serbske pismowstwo biskop Włóski nic jenož podpjeraše, ale tež sam Serbske knihi wudawaše; na přikład: njeđzelske sćenja, katechismus a bibliske stawizny. — Włóski wobdžěli so tež při poswjećenju noweje kralowskeje cyrkwe w Drježdžanach; cyrkej samu swjećeše Winski bamžowski zapóslanc, Włóski pak mjez tym 8 nabočnych wołtařkow. Za to dósta wot Sakskeho woleřskeho wjeřcha a Pólskeho krala Bjedricha Augusta II. wołtař z wulkimaj postavomaj swjateju Hawštyna a Hijeronyma, kotrejž běše wumjełc Permoser zhotowił. Biskop Włóski da wołtař w Budyšskej tachantskej cyrkwi postajić, hdžež wón mjeno „Drježdžanski“ wołtař dósta. (Wón bu při přetwarjenju cyrkwe lěta 1886 zwottorhany a nowy na jeho městno stajeny. Spomnjenej postavje, kotrejž jón pyšeštej, widźimy džensa w Budyšskim měścanskim muzeju).

Za časy biskopa Włóskeho běše tež žiwy: Měrcin Bałcař z Baćonja, farař w Grunowje pola Žitawy. Wón wotkaza cyrkwjam w Radworju, Ralbicach a Njebjelčicach, kóždej po tysac tolerjach za kapłansku mzdu, tak zo móžachu tehdom w tutych třoch wosadach kapłanstwo załožić. Lěta 1759 wumřě runje tak zahorjeny Serb: Budyšski farař Měrcin Golijan z Wotrowa. Wón spisa wšelake modleřske a powučne Serbske knihi a wotkaza 1000 toleř za čišć dalšich Serbskich pismow.

Nastupnicy biskopa Włóskeho jako Budyšcy tachantowje su tući mužowje (mjena Serbow su tołste čišćane): 15. biskop Korla Ławrjenc Kardona z Budyšina (1772—1773), 16. biskop Měrcin Nuk z Lichtenhofa, rodzeny z Kulowa (1774—1780) a 17. biskop Jan Jozef Schüler z Ehrenthala, z Wostrowca (1780—1794). Za jeho časy (1783) wotstupi Pražski arcibiskop dotal jemu słušace 4 katolske wosady pola Žitawy (Wostrowc, Grunow,

Königshain a Seitendorf) Budyšskemu tachantstwej, a z tym Lužiskej dijecezy. Schüler běše posledni biskop, kotryž wot wolefskeho wjeřcha zemjanske přimjeno dósta. — Nimale w samsnym času skutkowaše tež Michał Wałda z Čornjec, farař w Radworju. Wón zestaja wjele Serbskich kěrlušow, za kotrež zwjetša tež sam nowe hłosy wudžěła; z dobom wuda dotalne spěwařske, Jezusowu winicu, znowa. Hdyž jako kanonik w Budyšinje wumrě, bu do Radworja pokhowany, kaž běše sebi to za žiwjenje přať. Jeho rowny pomnik tam hišće steji.

Dalšej tachantaj běštaj: 18. biskop Wjacław Kobalc (1795—1796) a 19. biskop Franc Jurij Lok (1796—1831), wobaj z Kulowa. W tutym času w Budyšinje wšelake twary wuwjedžechu. Tak bu lěta 1799 pohrjebnišćo wokoło tachantskeje cyrkwe zběhnjene, městnosć z kamjenjemi posadźana a wažniše pomniki k muri zestajane. Něšto pozdžišo (1806) natwarichu pódla Serbskeje cyrkwe wulku faru (nětčiše cyrkwinske khěže). Za dźesać lět bu tachantska cyrkej znutřka ponowjena. — Hižo 1810 zezběha Pruski kral Bjedrich Wylem III. w swojim kraju wšě klóštry a tachantstwa; za to da židam rune prawo z křesćanami. Lěta 1821 wunuzowa sebi Kulow. Tutu wosadu běše we Winskim měrje (1815) Pruska dóstała; cyrkwinsky pak wosta wona tehdom tohodla dale pod Budyšskim tachantom. Bjedrich Wylem III. docpě, zo Rom z wosebitym pismom (bula mjenowanym) Kulow wot Budyšina wotdžěli a z Wrócsławskej dijecezu zjenoći. Při tym bu druha połojca Konjec, kotraž běše dotal do Kulowa słušała, Raľbicam připokazana. (Prěnju połojcu běchu hromadže z druhimi wsami při založenju Raľbičanskeje wosady wot Khrósćic wotdžělili). Při tutym přepožoenju Kulowskeje wosady do Wrócsławja njebu ani Budyšski tachant ani Kulowski farař prašany, ale Pruska jednaše cyle samomócnje a jenostronscy z Romom. Hač snadź je tehdomniši Wrócsławski wjeřchbiskop za khrijetom Budyšskeho tachanta z Pruskim knježeřstwom přezjene był, njemóžemy rozsudzić. Na kóždy pad běše tute džělenjo za Kulow z wulkej duchownej škodu; přetož Kulowska wosada wobsteji z něhdže 3000 Serbow a 1000 Němcow a trjeba tohodla duchownych a wučerjow, kotřiž wobej řeči znaja. Tajkiž muži ze Šlezskeje dóstać pak je cyle njemóžna wěc. Tak je Kulow džensiši džěň cyle na sebje samoho pokazany a při tym Pruske

knježerstwo tež studowanjo tamnišich młodźencow w Prazy počezuje; wšo je derje překładzene potłóčowanjo Serbow.

46. Wójske časy.

Sydomlětna wójna mjez Pruskim kralom Bjedrichom II. a Awstriskej khěžorku Mariju Tereziju, wot lěta 1756 hač do 1763, přinjese tež Łužicy wjele hubjenstwa. Hdyž drje hłowne bitwy we Łužicy njebijachu, ćěrpješe wona tola wosebje z tym, zo mějachu tam Pruscy wojacy husto swoje zymske lěhwa. — Hnydom w přěnim wójskim lěće (1757) rozloži Bjedrich II. swoje stany pola Ratarjec; dokelž pak bu wězo bórzy wšě žito cyłeje krajiny zebrane a přetrjebane, přećeže so do krajiny mjez Bartom a Wósporkom. Hdyž chcychu tam Awstričenjo za nim přińć, zbi jich 28. augusta w bitwičcy pola Džežnikec a Debsec. (Wšě tele wsy leža wokoło Budyšina). Na dnju 28. novembra (po bitwje pola Rossbacha) přińdže Bjedrichowe wójsko zasy přez Budyšin a pozasta w krajiny wokoło klóštra Marijineje Hwězdy. Jako tu Bjedrich jónu swoich wojakow wopyta, sydny so popołdnju na klóštrskim dworje před propstownju na hawzu nizkeje krušwiny (po druhich powěsćach: lipy) a piskaše tam na pišćačku. Potom pósła swojeho adjutanta k hnadnej knjeni a da ji prajić: hdyž je koncert słyšała, dyrbi tež připosłuchanski pjenjez plaćić, a žadaše sebi 4000 toleř. Wšitke knježny dyrbjachu cyłu nóc móšnje šić, zo bychu rano požadane pjenjezy wotedać móhli.

Hdyž Bjedrich II. lěta 1758 ze svojim wójskom zasy we Łužicy steješe, a to pola Bukec, nadpadnychu jeho 14. oktobra w nocy Awstričenjo, wot generala Dauna nawjedowani, a zbichu jeho tak jara, zo chcyše sebi zadwělujo žiwjenjo wzać. — W lěće 1760 přiňachu so Bjedrichowi wojacy znowa do Łužicy. Na dnju 7. julija běše jězdna bitwa mjez Hodźijom, Čemjericami a Wjelkowom. Lědma měsac pozdžišo (3. augusta) přińdže Pruske wójsko přez Dobrošicy a Njeswačidło. W Njeswačidle njemějachu hišće mosta, ale ludžo jězdžachu přez rěku. Rěčnišćo pak běše tak džěrawe a z pěskom zanesene, zo Prusowje ze svojimi kanonami lědma přez nje přińdžechu. Nalěto 1761 (6. meje) přećeže Bjedrich druhi raz přez klóštr Marijinu Hwězdu a 26. oktobra samsneho lěta jeho general Schmettau do Budyšina a

rozloží pola Čichońc swoje lěhwo, wotsali pak so bórzy do Pruskeje. — Lěto 1763 přinjese skónčnje měř.

Bjedrich II. běše tež w Radworju z přičinu spodziwaneje bitwy. Dokelž tutón kral wulkich wojakow jara lubowaše, hladachu jeho wojeřscy přistajerjo (nuzowaneje wojeřskeje služby tehdom hišće njeběše), zo wšěch wulkich muži z lesću abo z mocu do wojakow dóstachu. Tak chcychu tež burskeho syna Wornača z Dalic jónu njeđzělu po kemšach w Radworju popadnyć. Wornač čekny před nimi do cyrkwe, ale přistajerjo za nim. Tola wosadni přińdžechu Wornačej na pomoc. Dokelž so přistajerjo z mječemi wobarach, zwottorhachu kemšerjo křiže z rowow wokoło cyrkwe, pjerjechu z nimi do přistajerjow a wubichu jich w tutej „křižnej“ bitwje ze wsy.

Podobne hubjenstwo, kaž sydomlětna wójna, přinjesechu tež Napoleonske wójny na Łužicu. Tež tu njechamy cyłe wójny wopisować, ale zasy jenož jenotliwe drobnosće, kotrež so w našej domiznje stachu. — Hdyž Francózske wójsko lěta 1812 w Ruskej zmjertzny a z hłodom wumrě, wopušći Napoleon 5. decembra we Wilnje jeho powostanki a khwataše domoj. Na dnju 13. decembra při połdnju přijědže cyły do kožucha zawaleny, na sanjach do Zolerca; pozasta pak tam jenož $\frac{1}{4}$ hodžiny, zo bychu druhe konje do sani přepřahnyli. Wječor při hna přez Budyšin, ale njezastawši jědžeše hišće hač do Drježdžan dale. Tola w nalěcu 1813 připowědžištaj jemu Pruski kral a Ruski khěžor znowa wójnu a hižo w měrcu přičeže Prusko-Ruske wójsko přez Łužicu. (Sakska a z nej zjenoćena Łužica běše za nje nje přecelski kraj, dokelž Sakski kral na Napoleonowej stronje wojowaše). Na dnju 12. měrcu nawalichu so kozakowje do Budyšina a čehnjechu wottam zdžěla přez klóštr Marijinu Hwězdu do Kamjenca, zdžěla přez Radwořsku krajinu do Rakec. Zahrody při dróžnych wsow běchu husto poľne Ruskich koni. Jako běchu kozakowje zasy jónu wotčahnyli, chcychu w Stróžišću (pola Radworja) khětře khlěba napjec; tola přjedy hač mějachu khlěb z pjecy, běchu tu hižo zasy druzy njeprošeni hosćo. Tola kozakski wyšk widžeše, zo ludžo tola tež bjez jědže być njemóža, a postaji, zo budža so do mjedkeho khlěba džělic; položcu dóstanu jeho wojacy, druhu položcu pak njech sebi burja zdžerža. Hewak jědžachu kozakowje

najradšo kisały kał, z łojowymi swěčkami začinjeny, a wutku (palenc) k tomu.

Nimale w samsnym času, 15. a 16. apryla, přičežechu tež do Kulowa pod wjednistwom swojeho wyška hrabje Orlowa kozakowje, kěrlušě spěwajo, při tym pak pokradnywši, štož móžachu lepić. Popołdnju 12. meje přičeže druhich 14000 kozakow pod generalom Lanskom přez Kulow, kotřiž sebi k połdnju wot města, na polach a łukach wokoło Pišćakec bróžnje, swoje lěhwo zestajachu a tam 4 dny wostachu. — Samsny dzeń spalichu a wurubichu Francózowje Biskopicy, kotrymž pak Napoleon pozdžišo 25000 toleř k zasynatwarjenju města dari. Tři dny pozdžišo zbi Ruski general Barklay Francózow pod wjednikom Lauristonom pola Wysokeje zady Rakec a wza jim 14 kanonow a 2000 jatych. Barklayjowe wójsko čehnješe k ranju a přińdže pola Zdžěrje na Mužakowsku drohu. Wottam postupowaše k Budyšinej, hdžež wulku bitwu přihotowachu. Hižo 23. apryla běštaj Pruski kral a Ruski khěžor w Budyšinje pobyłoj. Na dnju 19. meje přińdže tam Napoleon. Popołdnju steješe na hórce pola Boršće njedaloko kozakskeje straže. Před wječorom jěchaše, sebi krajinu wobhladujo, hišće dale k wječoru, hač na wětrnikowu hórku pola Hory. Dokelž běše tam hižo hrimot kanónow z Rakečanskeje krajiny słyšeć, nastaji so wottam na puć do Małego Wjelkowa, hdžež wječor we 8 hodžinach dołho na Dučmanec zahrodže sedžo kharty studowaše. Na to so wróciwši dawaše hač do połnocy w Kětanec domje w Boršći rozkazy za blizku bitwu. Kětanec nan njesmědžeše mjez tym z kachloweje ławki stanyć, (zo njeby ničo Prusam přeradzić mohł). Nazajtra připołdnju započa so bitwa pola Budyšina z tym, zo Francózska artilerija z Boršćanskeje hórki na Pruske baterije pola Libuchowa třeleć poča. Napoleon drje na druhí dzeń, 21. meje, krawnu bitwu doby, zhubi pak we njej telko ludži, zo dobyćo porno tomu ničo hódne njeběše. Na tachantskej cyrkwi běše wozjewjenjo přibite, zo budže kóždy, kiž by so zwažil, na wěžu horje hić, ze smjerću khostany. Cyłu tachantsku cyrkej wužiwachu wójska za lazaret. Tohodla mějachu tehdom něšto časa tež Němscy katolikowje, haj, samo Lutherscy, swoje Bože služby w Serbskej katolskej cyrkwi. W bitwinym času běchu měšćanscy wobydlerjo zwjetša rozčěkali. Khorí Wjelkowskeho bratrowskeho

wustawa běchu w Radworju na farje, džěci a wjednicy domu pak na tamnišim knježim dworje, kotryž tehdom knjeni z Bosse słušeše.

Hižo 28. meje zrazyštaj zasy Pruski general Bülow a Francózski wójnski wjednik Oudinot pola Wojerjec do so. Bülow bu zbity a čekny do Koćebuza. Francózo- wje pak wostachu w tamnišej krajinje. Rano 31. julija přińdže Napoleon sam do Wojerjec, wosta tam hač do wječora, wotjědže pak po wječeri hišće do Drježdžan. Tež jeho wójsko sčehowaše jeho pomalu k Drježdžanam a pozdžišo k Lipskej, hdžež Napoleona w třidnowskej „ludowej“ bitwje zbichu a jeho swěrneho pomocnika, Sakskeho krala, zajachu. We Winskim měrje (1815), kotryž Napoleonske wójny skónči, wza Pruska Sakskej Delnju Łužicu, wulki džěl Hornjeje Łužicy a wšelake druge krajiny, wšo hromadže přez połojcu jeje wob- sedžeństwa, jateho krala pak dyrbyeše pušćić. Tehdom nasta w Sakskich Serbach tele prajenjo; na nowych Sak- sko-Pruskich mjezach, na přikład: mjez Konjecami a Koćinju, abo mjez Komorowom a Rachlowom, nastajachu krajne mězniki, na kotrychž sčehowace pismiki čitamy, na Pruskej stronje: K. P. (= Königreich Preußen, Serb- ski: Kralestwo Pruske), na Sakskim boku: K. S. (= König- reich Sachsen, Serbski: Kralestwo Sakske). Lóze huby pak pismiki takle wułożichu: K. P. rěka: Kral Paduch, K. S. pak: Kral Sprawny.

W Napoleonskich wójnach běše tež rubježniski wjed- nik „Čěski Wencl“, z prawym mjenom: Wencl = Wjac- sław Kummer z Gutwüsty w Čechach, žiwy. Tutón ze swojej cwólbu tež po Serbach wokoło čahaše a rubješe. Tola přiležnje wón tež žort rozemješe. Tak zetka jónu w holi žonu, kotraž měješe jeho za wjesnjana a jeho tohodla prošeše, zo by hač přez lěs z njej šoł, dokelž so jara Čěskeho Wencla boji. Rubježnik džěše hač do bližšeje wsy z njej; tam so z bojaznej žonku přečelnje rozžohnowa a ji zdžěli, zo je ju Čěski Wencl sam domoj přewodzał.

47. Drježdžanske kraje.

Hdyž při rozšěrjenju Lutherskeje wěry hižo we Łu- žicy wjele wosadow wotpadny, dha so katolska cyrkej w Drježdžanskich krajach po wotpadže poslednjeho Mišnjanskeho biskopa (hlej. č. 24) bórzy cyle zhubi.

Jenotliwi katolikowje, kotřiž w Drježdžanach wostachu, wopytowachu skradžu Bože služby w kapalomaj Awstrijskeho a Francózskeho zapósłanca. Zjawnje běše jim tež to zakazane; wosebje buchu ěi, kotřiž tam swjate sakramenty dóstachu, z jastwom khostani abo z kraja wupokazani.

Zrudne wobstejnosće so nadobo polěpšichu, hdyž wolefski wjerch Bjedrich August I. knježstwo nastupi (1794). Tutón so lěta 1797 w hrodowskej kapali w Badenje pola Wina do katolskeje cyrkwe wróci. Štyri njedzele pozdžišo bu za Pólskeho krala wuzwoleny a w Krakowje krónowany. Samsny dzeń wozjewi svojim poddanam, zo je do katolskeje cyrkwe přestupił a za Pólskeho krala wuzwoleny. Hdyž so lěta 1699 z Pólskeje do Drježdžan wróci, da w tamnišim kralowskim hrodze katolsku kapalu připrawić, kotraž běše hač do našich časow domjaca kapala Sakskich wjerchow. Bórzy po tym natwari na hrodze w Moritzburgu |druhu kapałku; wona bu po wjacu hač 100-lětnym přetorhnjenju zasy přenja zjawna katolska cyrkwička w Drježdžanskej krajinje. Dokelž z wolefskim wjerchom přecy wjele wosobnych Polakow w Drježdžanach přebywaše, da tutón tež dotalne džiwadło na Taschenbergu do cyrkwički přetwarić, kotruž jeho spowjednik, jezuitski duchowny Moric Vota woswjeći (1708). Hišće samsne lěto pomjenowa bamž Klimant XI. Votu za „japoštołskeho prefekta“ (biskopskeho zastupjerja) w Sakskej. Tak dósta tež Drježdžanski džěl něhdyšeje Mišnjanskeje dijecezy zasy swojeho duchowneho wjednika. Bjedrich August II., kotryž bu po smjerći swojeho nana († 1733) Sakski wolefski wjerch a Pólski kral, běše jako džěčo hišće Lutherski wotrostk, přestupi pak, na pućowanjach katolsku wěru zeznawši, lěta 1772 w Bologni w Italskej tohorunja do katolskeje cyrkwe. Hdyž japoštołski prefekt Vota lěta 1715 wumrě, nawjedowachu tež přichodni wjerchowscy spowjednicy cyrkwinske naležnosće Sakskeje; biskopske wobryady, wosebje wudželenjo firmowanja, pak wobstarachu připadnje přitomni cuzy, wosebje Pólscy, biskopja.

Tola dokelž ličba katolikow w Sakskej přecy přiběraše, pomjenowa bamž Klimant XIII. lěta 1763 spowjednika tehdomnišeho wolefskeho wjercha Bjedricha Khrystiana, klóštrskeho duchowneho Hawštyna Eggsa za „japoštołskeho vikara“ w Sakskej, kotrehož pak Sakske

16

knježeřstwo hišće njeřipózna. Eggs běše potajkim přeni japoštołski vikar Drježdžanskeje dijecezy (1763—1764). Jeho nastupnikaj, tohorunja klóštrskaj duchownaj, běštaj Jan Herz (1764—1800) a Alojz Schneider (1800—1818). Schneider běše přeni japoštołski vikar, kotrehož bamž za biskopa pomjenowa a Budyšski biskop a tachant Lok w Drježdžanach wuswjeći. Za jeho časy (1807) dóstachu katolikowje w Sakskej rune prawo z Lutherskimi. Schneiderowy nastupnik, kotromuž tohorunja Lok biskopsku swjećiznu wudžěli, běše cistercijenziski duchowny Ignac Mauermann, kiž swoje zastojnstwo wot lěta 1818 hač do 1841 zastawaše. Tehdom wuńdže druhi zakon, z kotrymž Sakske knježeřstwo runoprawosć katolikow z Lutherskimi wudospoľni a japoštołskeho vikara Mauermannu skónčnje zjawnje řipózna (1827). — Tak běštaj w Sakskej dwaj biskopaj: w Budyšinje biskop a tachant Lok za Budyšsku dijecezu abo Łužicu, w Drježdžanach pak biskop a japoštołski vikar Schneider, a po nim Mauermann, za Drježdžansku dijecezu, to je za druhe (erbske) Sakske kraje.

IV. Wot zjenoćenja wobeju Sakskeju dijecezow hač do našich časow.

(1831—1920).

48. Tachantowje a biskopja tutoho časa.

20. Biskop Ignac Mauermann jako tachant (1831—1841). Biskop a tachant Franc Jurij Lok běše lěta 1831 w Budyšinje wumrěl. Drježdžansku dijecezu pak nawjedowaše tehdom hižo 12 lět japoštołski vikar biskop Ignac Mauermann, rodženy Drježdžančan, přjedy cistercijenziski (klóštrski) duchowny w Nowej Cali. Jeho wuzwolichu nětko Łužiscy kanonikowje tež za Budyšskeho tachanta. Tak buštej tehdom (1831) wobeju Sakskej dijecezy, Budyšska a Drježdžanska, přeni raz pod jednym duchownym wjeřchom zjenoćenej. W tutej dwojej službje měješe Mauermann wjele z Budyšina do Drježdžan a

nawopak jězdźić. Při tychle jězbach pokazowaše wón posledni raz zwonkownu pychu, z kotrejž prjedy Budyšcy tachantowje wustupowachu. Wón jězdžeše do Drježdźan zwjetša ze 4 konjemi a z předjěcharjom (Vorreiter), potajkim z 5 konjemi a 3 služownikami. Při tym Mauermann rady skoku jězdžeše. Hdyž by dołholětny tachantski pohonč, pozdžiši khěžkař „Wiese-Nowak“ z Noweje Jaseńcy, jónu khwilku pomhału jěł, by biskop bórzy na njeho zawołał: „Jakubje! wozymy hnój?“ Potom by Jakub wědzał, zo maja konje zasy bóle nohi načahować. — (Drohotne sedła a pyšne wuhotowanja, w kotrychž so tachantskej konjej před něšto lětami w Radworju při křižeřskim jěchanju wobdžělištej, běchu powostanki z Mauermannowych časow). — A džensa běha biskop (w Drježdźanach) pěši abo jězdźi z najatej drožku. Kajke přemjenjenjo časow!

Zjenoćenjo wobeju dijecezow pak tón raz dołho njetraješe. Hdyž mjenujcy Ignac Mauermann lěta 1841 wumrě, pomjenowa kral jeho staršeho bratra Ławrjencu Mauermannu w Drježdźanach za japoštołskeho vikara. Wón přeješe drje sebi, zo bychu jeho Budyšcy kanonikowje tež za tachanta wuzwolili, njeměješe pak je za trěbne, so jich za jich zmyslenjom woprašeć. Budyšcy knježa tohodla tež swój hłos Mauermannej njedachu, ale wot nich bu za tachanta wuzwoleny:

21. Matej Kućank z Nuknicy, tehdom tachantski senior (1841—1844). Jeho wolerjo prajachu žortnje: „Ławrjenc Mauermann dyrbi najprjedy hišće do šule khodźić“. Tutón běše mjenujcy klóštrski duchowny, kotřiž tehdom poslednje pruhowanjo ze swětnych wědomosćow nječinjachu. Wón běše potajkim najprjedy hišće wjacu studować (= do šule khodźić) dyrbjał, prjedy hač běše so za tachanta hodzał. Prawa wina, zo jeho njewuzwolichu, wšak drje běše ta, zo njechachu zasy klóštrskeho duchowneho za tachanta měć; zdobom pak chcychu tež kralej pokazać, zo sebi tachanta wot njeho postajeć njedadža. — Tachant Kućank prjedy wumrě, hač bu na biskopa pomjenowany a wuswjećeny. Wón je tohodla dotal posledni tachant, kiž njeje biskop był. Budyšcy tachantowje pak maja z časow biskopa Włóskeho sem prawo, zo smědža, byrnjež tež biskopja njebyli, tola znamjenja biskopskeje dostojnosće, biskopski kij a mitru (biskopske hłowupřikryćo), trjebać. Tachant Kućank

wumrě jónu nahle jducy po puću na mjasnym (zele nym) torhošću, jako wječor wokoło 10 hodžin domoj džěše. Wo tutej jeho smjerći je mjez Budyšskim wobdyleřstwom spodziwna powěsć rozšěrjena. Powěda so, zo wón zhromadźizny swobodnych mulerjow wopytowaše, zo pak jemu sobustawy tutoho njewěriwego zwjazka, jakož chcyše so jich towařstwa wotrjec, z jědom zawdachu abo jeho hewak na dompuću z mocu morichu. To pak je zawěsće bajka; woprawdže drje nahla khorosć žiwjenjo 64-lětneho starca skónči. — Jeho nastupnik běše:

22. Biskop Jozef Ditrich, rodženy z Čech, (1845—1853). Jako samsne lěto 1845 japoštołski vikar Ławrjenc Mauermann wumrě, pomjenowa kral biskopa a tachanta Ditricha tež za jeho nastupnika w Drježdžanach. Tak so wobej dijecezy zasy zjenoćištej a stej to hač do džensišeho dnja wostałej. — Lěta 1845 bu Šerachow wot Čech wotdžěleny a Sakskej připokazany. Cyrkwinscy wón hižo dawno k Budyšskej dijecezy słušeše. Hewak je Ditrichowy čas napjelnjeny ze wšelakimi zwadami. Hišće z Lutherowych časow sem mějachu katolikowje w Budyšskej tachantskej cyrkwi tež kluče Lutherskeho džěla; woni wotměwachu swoje wobkhady (na přikład: křižowny tydžeń abo mjez Božim čěłom) tež sobu po Lutherskim džělu; mějachu, skhód niže hač Lutherske zwony, wosebity zwón, z kotrymž ke katolskim Božim službam zwonjachu; jutrowničku připołdnju w 12 hodžinach wotměwaše katolski kapłan w Lutherskim džělu Serbski něšpor z předowanjom (čohodla nic w katolskim džělu abo w Serbskej cyrkwi?); tež njesmědžachu Lutherscy žanu wosebitu dupu w swoim džělu postajić a sebi žanu kapalu natwarić. Biskop Ditrich lěta 1847 wšě tele prawa spušći; haj, Lutherscy dóstachu samo wosebite durje; (ale čohodla wšitko tole bjez zarunanja?). Na městno drjewjaneje lěsycy mjez katolskim a Lutherkim džělom, kotraž měješe durje za katolske wobkhady, postajichu lěta 1852 wysoke železne khodra bjez durjow, kotrež 3000 toleř płaćachu.

K tutym cyrkwinskim zwadam přitowařšichu so bórzy swětne njeměry. Kónc apryla 1849 přińdže Budyšski řečnik (advokat) Tschirner z někotrymi přewodnikami k Ditrichej a žadaše sebi wot njeho kluče katolskeho džěla tachantskeje cyrkwe. Biskop jemu wotmołwi: „Tamle na blidže leža. Jeli maće prawo na nje, zmiće

sebi je. Dobrowólnje je wam ženje njepräpodam“. Dokelž je potajkim dobrowólnje präpodate njedósta, z mocu pak sebi je wzac njezwěri, woteńdze wopyt bjez klučow. Za někotre dny wudyri w Drježdžanach zběžk (rebelijon), kotryž Tschirner a Ruski čeknjenc Bakuin nawjedowaštaj.

Lěta 1848 wumrě w Lubanju w Šlezskej tamniši propst Jan Mar z Njebjelčic; wón wotkaza wulki džěl swojeho zamoženja Budyšskemu tachantstwu z postajenjom, zo by wono dań tutoho pjenjeza Serbskim młodźencam jako pomoc za studije wudžělało a to 2 stipendiji za studentow na wysokich šulach, 3 za wučomcow na wučerškich seminarach a 3 za rjemjezniskich wučownikow. Prawo na tutu pomoc maja najprjedy młodźency z Marec přecelstwa, kotrež je džensa po wšěch Serbskich wosadach rozšěrjene, potom tajcy z Njebjelčanskeje wosady a skónčnje Serbscy młodźency z cyłych Serbow. Přehlad cyłego Marec přecelstwa je w „Katolskim Posole“ lěta 1881 wočišćany. Jenož Radwońske wotnožki tam nimale cyłe pobrachuja. (Zajimarjo móža pak je w Radworju na farje zhonić). — Něšto lět pozdžišo (1854) wumrě tež tachantski kantor Michał Haška (z Kulowa), nawědžity Serbski spisowař, kotryž nje-dželske sćenja a katechismus w tehdomnišim (Tecelinowym) prawopisu wuda. — Po Ditrichowej smjerći bu tachant:

23. Biskop Ludwik Forwerk z Drježdžan (1854—1875). Tehdom (1854) wupraji bamž Pius IX. wučbu, zo je najzbóžniša knježna Marija bjez erbskeho hrěcha podjata. Pismo (bula), z kotrymž to křescanskemu swětej wozjewi, přeložichu do 300 wšelakich řečow, tež do Serbšćiny; wšě tute přeložki buchu do rjanych knihi zwjazane a do Watikanskeje knihownje skhowane. (Vatikan je bamžowski hród w Romje). — Samsny bamž Pius IX. wotmě tež lěta 1870 Watikansku cyrkwinsku zhromadźiznu, na kotrejž běše tež biskop Forwerk přítomny a to z přewodom tehdomnišeho Budyšskeho kapłana, pozdžišeho šolastika, Hórnik, kotryž móžeše derje Italski. — Doma w Budyšinje swjećeše za Forwerkowe časy (1858) tehdomniši tachantski senior Franc Přihonski swoje sydomdžesate narodniny. Za pjenjezy, kotrež běchu jeho přeceljo za tutón swjedžen darili, kupi biskop khěžu pódla Mikławška a pripravu ju za wustaw, w kotrymž bychu katolske džěci z Lutherskich wosadow bydlic a so

tam na dóstačo ss. sakramentow přihotować mohle. Tohodla mjenowaše so dom Němski „Kommunikanten-Anstalt“.

W prjedawšich časach dyrbješe so kóždy wot toho duchowneho křćić, wěrować a pokhować dać, w kotrehož wosadže bydleše, wšo jene, hač bě tón jeho wěry abo nic. Tutón kołwrotny zakon, kotryž „Pfarrzwang“ mjenowachu, w Pruskej hižo lěta 1825, w „mudrej“ Sakskej pak hakle 1863 zběhnychu. — Kulowska khrónika mjenuje biskopa Forwerka wulkeho dobroćerja tamnišeje wosady, dokelž ji wón trěbnych Serbskich duchownych sćeše, jeje cyrkwi stare tachantske pišćele tunjo předa a Kulowsku młodosć w Rablicach sobu firmowaše, hdyž so jeje samsny (Wrótsławski) biskop lěta dołho w Kulowje njepokaza. (Tam běchu firmowanja tak porědko, zo buchu druhdy starši a džěći nadobo firmowani). — Biskop Forwerk wumrě, 54 lět stary, w Drježdžanach. Jeho sčěhowaše we wšěch 3 dostojnosćach:

24. Biskop Franc Bernert, wukhadźacy z Čech, (1875—1890). Zo njewěriwy swět cyrkwe njeby wjacy trjebał, zarjadowachu w Pruskej (w Kulowje) lěta 1874, w druhich Němskich krajach (w Sakskej) pak 1876 stawnistwa (Standesamt). Dokelž so nětko nowi pohani njechachu wjacy cyrkwinscy wěrować a swoje džěći nic wjacy křćić dać, so na to wołajo, zo pjenjez nimaja, postaji lěta 1876 nowy zakon, zo maja so křćenja, jednore wěrowanja a jednore khowanja za ludźi darmo stać a zo maja cyrkwjam zarunanjo za nje wjesne pokładnicy, pozdžišo kraj, zaplaćić. Z hidy napřečo katolskej cyrkwi pak wuńdže za lěto (1877) zakon, kotryž katolikow w Sakskej pod dohlad swětneho knježeřstwa (Staatsaufsicht) staji. Tuta přikaznja je za katolsku cyrkej w Sakskej samsna kwakla, kaž w Pruskej tak mjenowane „mejske“ zakonje.

Kaž biskop Forwerk Kulowej, tak pomhaše jeho nastupnik Bernert cyłej Wrótsławskej dijecezy z tym z nuzy, zo za nju swjate wolije swjećeše, hdyž běše tamniši wjeřhbiskop Förster, 76 lět stary, před Pruskim knježeřstwom do Awstriskeje Šlezskeje čeknyć dyrbjał. — Mjez tym, zo někotři biskopja a tachantowje jenož do Budyšina přikhadžachu, hdyž mějachu tam něšto wobstarać, přebywaše tam Bernert husto a dołho. Při tym zajimowaše so tež za Serbow. Wosebje so wo tym

přesvědčeše, hač buchu jeho pastyfske listy prawje a dospoľnje do Serbsčiny přeložene. K tomu wza sebi Němski a Serbski list. Serbski duchowny dyrbyeše jemu pokazować, hdže te abo tamne Němske słowo w Serbskim přeložku steji. Potom pytaše pokazane słowo w Serbskim słowniku, hač wono woprawdže to woznamjenja, štož jeho Němske. Biskop Bernert běše tež wustojny wučef (pedagoga). Tohodla na firmowanskich pućowanjach w Němskich šulach husto sam pruhowaše; ale tež w Serbskich připosłuchaše wučbje z napjatej kedźbnosću. (Móžno, zo móžeše Česki, a tak Serbskim prašenjam a wotmołwjenjam rozemješe). Tež we wšědnym wobkhadže běše wulki přećel džěći. W cyłym poľnócnym džělu města (Budyšina) jeho tež Lutherske džěći znajachu, dokelž jim husto wonka khłóšćeńki wudželeše. — Samo na ratařstwo so biskop Bernert wusteješe.

Za jeho časy (1883) dósta Budyšska tachantska cyrkej rjanu pychu, mjenujcy nowe swjećo na wulki wołtař: Jězus přepodawa Pětrej njebieske kluče, a runje tak wulke swjećo posledneje wječerje (na tachantskej stronje při durjach), wobej wot wumjełca Schwarza z Drježdžan zhotowjenej. Lěta 1886 pak ponowichu cyłu tachantsku cyrkej znutřka a stajichu nowe, cyrkwinskemu twarej bóle přiměrjene wołtarje a spowědne stoły do njeje. Tehdom bu tež křižny wołtař zady wulkeho wołtarja zwottorhany a jeho jara wumjełska a drohotna Boža martra na Drježdžanski wołtař přestajena, kotryž z toho časa sem tež křižny wołtař rěka. Stare postawy, kiž běchu dotal w cyrkwi stałe, su so bohužel rozbrójiłe a zhubiłe. — Bernertowy nastupnik běše:

25. Biskop Ludwik Wahl, rodženy z Würtemberg-skeje, naposledku w Drježdžanach (1890—1905). Wón měješe wjele přećelow mjez nižšimi Łužiskimi, wosebje tež mjez Serbskimi duchownymi, njepräbywaše pak rady w Budyšinje, dokelž jeho tamniši kanonikowje njeběchu jenohłósnje za tachanta wuzwolili. Wječor swojeho žiwjenja, hdžež běše z wjelelětněj khorosću domapytany, přećini w Šerachowje, hdžež tež jeho ćělo pokhowachu.

49. Biskop Łusčanski. Poslednej tachantaj a biskopaj.

26. Dotal posledni Serbski tachant a biskop je Jurij Łusčanski z Wotrowa (1905), prjedy dołhe lěto prezes Serbskeho seminara w Prazy, potom kapitular na Budyš-

13

skim tachantstwje. Wón měješe hižo dołho do wuzwo-
lenja za tachanta biskopsku połnomóc, zo by swojeho
khoreho prjedownika při firmowanju a swjećenju měš-
nikow zastupować móhl. — Biskop Łusčanski lubowaše
rjane Bože domy. Tohodla staraše so wosebje wo do-
hotowanjo Budyšskeje tachantskeje cyrkwje a da tam
na Drježdžanskim (křížnym) wołtarju wysokej postawje
swjateho Jana a bolosćiweje maćerje pod křížom postajić.
Wón natwari tež rjanu wulku cyrkej w Radworju. Wona
je ze wšěch cyrkwjow, kotrež je tachantstwo twariło,
prěnja, kotraž je wulka dosć; wšě druge (Bačońska,
Lubijska) su přemałe. — Tachantske zamoženjo běše za
časy seniora Jakuba Kućanka z drohimi twarami, na
příklad Žitawskej cyrkwju, a ze zwažliwym hospodarje-
njom na tachantskich kublach do njeporjada přišlo.
Łusčanski je z mudrym zarjadowanjom a z wulkej zlut-
niwosću zasy zřadowa. Zo bychu kipri duchowni, wo-
sebje zestarjeni fararjo, na wumjeńk hić móhli a tak
kapłani na jich smjerc čakać njetrjebali, založi na Budyš-
skim tachantstwje wumjeńkařsku (penzijonsku) pokładnicu
za duchownych. Bohužel staji nahła smjerc jeho spomož-
nemu skutkowanju hižo za lěto zažnu mjezu. Wón bu
w Budyšinje na Mikławšku pokhowany; pyšny pomnik
woznamjenja jeho row. — Biskop Łusčanski džěłaše
w mlódšich lětach tež jako Serbski spisowaćel. Tak
wuda katechismus w porjedženym prawopisu, pozdžišo
wobšěrnú modleřsku knihu „Nowu Jězusowu winicu“
a z Hórnikom hromadže přeložk swjateho pisma „Nowy
Zakoń“.

Z Łusčanskim nadobo pisaše Radwořski farar Han-
drij Dučman z Bozankec, kotryž nimo mnohich mjeńšich
pismow wšelake paćerjace knihi wuda, wosebje „Khwalće
Knjezowe mjeno“, „Róčnu swjatnicu“ a přenju Marijan-
sku knihu „Duchownu róžownju“. Třeći spisowaćel tutoho
časa je hižo naspomnjeny Serbski wótčinc Michał Hórnik
z Worklec, naposledku šolastik Budyšskeho tachantstwa.
Wón wuda stare (prěnje) a nowe bibliske stawizny,
mjeńšu kěrlušowu knihu „Pobožny spěwař“ a skónčnje
zhromadne spěwařske „Wosadnik“, kotrehož hłosy, kaž
tež druhi a třeći wudawk prelat (senior) Jakub Skala
z Khrósćic wobstara. — Dučman († 1909) je w Drježdža-
nach, Hórnik († 1894) pak na Mikławšku w Budyšinje
pokhowany.

27. Biskop Alojz Schäfer, z Eichsfeldskeje krajiny (1906—1914). Dokelž Budyšcy kanonikowje tachanta ze swojeje srjedzizny wola, Schäfer pak kanonik njeběše, hdyž dyrbyeše biskopske zastojnstwo dóstać, njemóžachu jeho tež porjadnje za tachanta wuzwolić. Tohodla bu skónčnje po dołhim tam-a-sem-jednanju na wurjadne wašnje w Romje za tachanta a biskopa pomjenowany. Zo wón tule, za njeho po prawym njemóžnu dostojnosć dósta, měješe so jenož kralej Bjedrichej Augustej džakować. Tutomu wšak běše za jeho wosobu cyle wšo jene, koho za tachanta wuzwola; wón pak tola za Schäfera řečeše, dokelž běše sebi jeho † kral Jurij za biskopa přať. Hdyž pak so kanonikowje při wuzwolenju tachanta Kućanka (1841) wo přećo tehdomnišeho žiweho krala njestarachu, ale njewotwisnje toho muža wuzwolichu, kotrehož mějachu woni za najpřihódnišeho, běchu wšak so wolerjo lěta 1906 čím mjenje wo měšenjo mjez tym zemřeteho swětneho wjeřcha do cyrkwinskih naležnosćow starać trjebali. — Biskop Schäfer prócowaše so wo to, zo by samostatnosć Budyšskeje dijecezy přikrótsiť a ju skónčnje z Drježdžanami zjenoćiť, štož pak so jemu na dobre zbožo njeradzi. — Wón po dlěšej khorosći na tachantskim hrodze w Šerachowje wumře a bu tež tam pokhowany. — Jeho nastupnik bu lěta 1914:

28. Biskop Franc Löbmann ze Šerachowa, dotal direktor wučerškeho seminara w Budyšinje. Při tutej wólbje běše předewšim to zwjeselace, zo zasy tachanta z domjacych duchownych wuzwolichu, kotřiž wobstejnosec dijecezy, wosebje tež Serbow, hižo znaja. Njemóžemy zrozemić, čohodla dyrbjeli za biskopa kóždy raz wukrajnika pomjenować, jako bychu mjez tudomnymi duchownymi tež mužowje njebyli, kotřiž su za biskopske zastojnstwo znajmjeńša runje tak hódni a wustojni, kaž cuzbnicy. — Biskop Löbmann je 12. japoštołski vikar w Drježdžanach, připadnje pak tež 12. Łužiski biskop, 28. administrator (duchowny wjeřch) we Łužicy a 57. znaty Budyški tachant.

50. Radwoť.

Hdyž smy dotal poslednich wjeřchow Budyšskeje dijecezy wopominali, njech tu nětko hišće najwažniše podawki z jenotliwych wosadow scěhuja, a to najprjedy z Radworja. — Tam zastupi lěta 1846 kapłan Bryl

z Hrubjelčic do jezuitskeho rjadu. Do swojeho wotkhada dyrbyeše so Sakschemu knježerstwu podpisać, zo so ženje wjacy do Sakskeje njewróci (!!). Wón měješe wot lěta 1848 duchownu službu mjez beduinami (po pusćinje wokoło áahacymi ludami) w Oranje w Africy a 1858 w połnocnej Americy, hdžež wojakam we wójnje w Němskej, Francózskej a Jendželskej řeči předowaše. Khorowatosće dla so 1863 z Ameriki do Europy wróci. Tu zetka w Parizu Francózskeho generala Pelissiera, kotryž běše před bitwu pola Budyšina 1813 jako mlody leutnant w Hrubjelčicach bydlil. Bryl chcyše z lubosću k Serbskemu ludej druhe kaplanstwo w Kulowje přewzać, ale smjerć jeho překhwata. Wón wumrě 54 lět stary w Tyrnawje we Wuheřskej (Ungarskej).

Lěta 1853 pokradnychu paduši z Radwořskeje farskeje cyrkwe złoty keluch a někotre druhe wěcy. — Farař Dučman da 1876 cyrkej znutřka dospołnje ponowić. Za jeho časy (1883) zběhnychu tež pohrjebnišćo wokoło farskeje cyrkwe. Poslednje ćělo, kotrež tam pokhowachu, běše † Marija Měrcinkowa z Khelna. Wot toho časa dóstawaja wšitcy zemrěci posledni wotpočink na pohrjebnišću wokoło křižneje cyrkwički, kotrež tehdom z přikupjenym susodnym polom powjetřichu. — Dokelž běše dotalna cyrkej po času cyle dodžeržala a nimo toho wjacy njedosahaše, počachu na natwarjenje noweho Božeho domu myslić. Wjele hłowy-lamanja činješe při tym prašenju, hdže bychu twar stajili. Jednaše wosebje wo městno dotalneje cyrkwe a wo wjesnu ležownosć mjez Winarjecami a Kopr-Bryckecami z přikupjenjom Kubańkec (nětko Liškec) statoka. Tute rozmyslenjo hrabja Klemens z Einsiedel nad Radworjom z tym skónči, zo wosadže 4 kórcy pola při Khelnjanskim puću dari. Tam natwarichu tohodla w lětach 1895 a 1896 (za časy fararjow Žura a Wjesele) rjanu wulku cyrkej, přěnju w Sakskej w basiliskim stilu (twarskim wašnju). Při twarje so jónu deski přelamachu, tak zo někotři džělačerjo dele padnychu a so trochu zbichu. Do ranjenych běchu tež wosadneho mulerja N. z M. položili, kotryž drje běše so při padnjenju trochu zastróžil a sebi tohodla mysleše, zo je ćežcy ranjeny. Jako pak jemu lékař rjekny: „Ale, wam tola docyła ničo njeje“, woprašo so spodźiwany: „Nic?“, poskoči horje a běžeše wjesele domoj.

Jako najwjetši dobroćef noweje cyrkwe wopokaza so žiwnosćef Pětr Ryćerja z Radworja (z mlyna), kotryž swojej dwaj statokaj (nětčišej žiwnosći Grubertec w mlynskich khěžach a Kasperec njedaloko cyrkwe) za nowotwar wotkaza. Zwony darichu: wulki: Jakub Bjarš z Drježdžan (z Radworja) a Marija Jeńčec ze Stróžišća; druhi: Madlena Jakubašowa, rodžena Lisakec, ze Stróžišća; třeći: Madlena Šoĺcina z Dubrawy a Khata Wünčowa z Radworja; štwórty: zawostajeństwo † Pětra Ryćerje a Wórše Wobzyneje z Khelna a mały: Jakub Buk z Drježdžan (ze Zejic). — Wěža (tórm) je 60 metrow (90 łochći) wysoka. — Poslednje w starej cyrkwi křćene džěco běše: Hańža Drimlec z Khasowa, přenje w nowej: Marta Ryćeric z Khasowa; poslednej w starej cyrkwi wěrowanaj: Jakub Domaška z Ralbic a Hańža Lukašec z Radworja, přenje w nowej: Jan Delank z Lutowča a Marija Hantušec z Radworja. — Wot stareje cyrkwe wosta po dotwarjenju noweje jenož wołtańišćo stejo; ludźacy džěl a bohužel tež prastara zwónca (tórm), starožitnosć přenjeje rjadownje, za kotruž so najwućeniši stawiznarjo zajimowachu, buštej zwottorhanej. W stejo wostajenym džělu je džensa cyrkwinski muzej zarjadowany, kotryž so z wulkej mnohosću jara starych a toho dla za wučenych widženja hódnych postavow wuznamjenja.* Lěta 1903 bu wołtańišćo noweje cyrkwe ze zawostajeństwa † Jana Hawka z Boranec a Mikławša Špihele z Radworja drohotnje wumolowane. W scěhowacych lětach (1904—1920) dósta cyrkej přez nětčišeho fararja Jakuba Nowaka z Hory nowy Boži narod, nowy Boži row, elektrisku swěcu a na wołtař Pražskeho Jězusdžěćatka noweje postawje ss. Alojza a Antona. Tež hnadowne swjećo, „Njeswarska“ swjata Marija, kotrež běše dotal hišće w starej cyrkwi stało, bu lěta 1920 do nětčišeho Božeho domu přenjesene a tam na nowy „hnadowny“ wołtař postajene. Runje tak wupyšichu tež zahrodku před faru z wysokej postawu Lourdesskeje swjateje Marije. — Lěta 1907, hdžež so w Radworju 8 razow paleše, kóždy króc njedželu abo pónđželu rano wokoło 3 hodžin, wotpalichu so tež farske hródže a buchu hišće samsne lěto trochu wyšše zasy natwarjene.

* Hlej: Gurlitt, Bau- und Kunstdenkmäler Sachsens, 1908; Dehio, Deutsche Kunstdenkmäler, Bd. I (Mitteldeutschland), 1914; Mitteilungen des Sächsischen Heimatschutz-Vereins, Bd. V, 1916.

Nětčiše farske domske je z lěta 1845, wotpalene hródže pak z lěta 1855. — Po wójnje, lěta 1919, postajichu na pohrjebnišću 51 wosadnym padnjnym pyšny wójnski pomnik, něhdže 3 tysac hriwnow hódny. (Wobraz a wopis hlej w Krajanje 1920).

W Zdźěri w samsnym času (1909) tamnišu kapału wo wjele powjetšichu a 1916 do njeje nowy wołtar stajichu. Lěta 1919 wotmysli sebi duchowna wyšnosť skónčnje, zo chce tam po něčim samostatnu wosadu založić, a woznamjeni wsy, kotrež maja do njeje słušeć; wsy, kotrež běchu dotal zdžěla do Radworja (na přikład Zdžěf a Brěmjenjo), zdžěla do Budyšina připokazane byle. Tež wosebite cyrkwinske předstejeřstwo bu wuzwolene a Radwořski kapłan Dórnik za „exposita“ (tamnišeho duchowneho) pomjenowany. Cyrkwinsku wučbu dóstawaja (Němske) katolske džěci tuteje šěrokeje krajiny, kotrež hewak do Lutherskich šulow swojeje domizny do šule khodža, hižo wot lěta 1908 sem w Radworju na farje. — We wosadnejsy Kamjenjej bu wjesna kapałka, kotruž běchu tam 1760 k česći swjateje Marhaty natwarili, lěta 1838 přeni raz wuporjedžana, z wěžičku (tórmikom) wupyšena a z cyhelom přikryta. (Dotal drje běše ze šindželemi kryta byla?). Lěta 1902 pak ju zasy ponowichu a powjetšichu.

51. Khróscicy (a Worklecy).

W lětach 1862 a 1863 wobělichu a ponowichu cyrkej w Khróscicach znutřka. Kubleř Michał Kokla (Swinařski) z Pozdec wotkaza na nowy wisaty swěčnik 80 kórcow pšeńcy; 1865 postajichu na wulkim wołtarju wumjełske wołtarne swječo Jězusoweho do-njebjes-stpěća, wot profesora Ehrhardta w Drježdžanach zhotowjene. Wono plaćeše 2500 toleř; Sakske „Towarstwo k wupyšenju cyrkwjow“ předa pak je wosadže za 600 toleř. Z tutej pjenjez jenu počojcu wosada nahromadži, druhu wudowa Marija Donatowa (Ryćerina) z Nuknicy dari. Samsne lěto 1865 da tež wumjeńkař Jakub Dučman z Khróscic dotalnych 5 zwonow za 800 toleř w Małym Wjelkowje přełeć. (Hač je so z přełećom što polěpšiło, njewěmy; rjenje tež nowe zwony njeńdžechu). Wulki zwón tutoho zwonjenja (dotalny wulki zwón) běše 28 centnarjow čežki. (Najwjetši zwón w Serbach je wulki zwón w Radworju, kotryž sam 70, z walu 80, centnarjow waži). Lěta 1876

natwari Ernst Schindler z Kamjenca za 10 tysac hriwnow (markow) nowe pišćele. Za lěto přikrychu wěžu (tórm) na městno zhnitych šindzelow z blachom a wobarbichu ju zelenu. Dotal běše Khróšćanska wěža přecy čerwjena była. Nowa koprowa kula, kotraž je tak wulka, zo 2 kórcaj žita do njeje džetej, bu pozłoćena. Wudawki za wuporjedženjo wěže wučinjachu 2400 hriwnow. Wěža je 68 metrow (102 łochćej) wysoka. Tež cyrkwina třěcha so překry. Dobrych 10 lět pozdžišo natwarichu nowu faru, wšě 4 twarjenja nowe. Stary dwór bu zwottorhany a jeho městnosć k powjetšenju pohrjebnišća wužita. Zo pak su tehdom jenotliwe twarjenja na njepřihódne městna stajili, wo tym drje su džensa wšitcy znajerjo wobstejnosćow přezjene. Wosebje njeleposć lědma hdže wjacny nadeńdžeš, zo so k woprawdžitym khěžnym durjam docyła z wozom zajěc njehodži, haj, zo dyrbi samokóždy, kiž pěši na farju přińdže, z wijatej skhodžeńkatej posleńcu zastupić. Domske by zawěsći najlěpje při pohrjebnišćowej muri stało, tam, hdžež je nětko štwórtetwarjenje (konjenc a kólnja); na městnje nětčišeho domskeho pak dyrbjale hródže stać. Hewak wšak maja wšelake móžnosće kóždy swoju dobru a swoju njelubu stronu. — W lětach 1898 a 1899 přetwari twarc Rocho ze Sernjan wołtafny džěl cyrkwe cyle a přistaji k njemu dvě małej wěži. Skónčnje hišće nětčiši farań Bernard Hicka z Ralbic cyrkwi lěta 1910 elektriske rozswětlenjo a 1914 nowe pišćele wobstara.

Hrabja Franc Stollberg (ze Stollberga) nad Worklecami narodži so w Salzburgu (w Awstriskej); jeho nan Bjedrich Leopold Stollberg wumrě do naroda swojeho syna a jeho mać někotre dny po nim. Hrabja Stollberg słuša potajkim do tamnych syrotow, kotrež swojeju staršeju ženje znałe njejsu. Jeho wukubłanjo přewza jeho wuj hrabja Stollberg nad Brunjowom. Franc Stollberg Worklečanski słužeše jako młodženc w Awstrijskim wójsku a pozdžišo pola suawow (bamžowskich wojakow) w Romje, hdžež lěta 1870 sobu swjate město přećiwo rubježnemu nadpadej Piemončanow (Italjanow) zakitowaše. Z wójny domoj přijěwši woženi so z hrabinku Madlenu z Hoensbroicha (čitaj: z Honsbrocha), z kotrejž bu na hrodže Haag nad Rheinom zwěrowany. Wottam wróci so z młodej mandželskej do Worklec, hdžež lěta 1872 na swoim hrodže kapałku natwari.

Dokelž pak běštaj wobaj khorowataj, přesydlišťaj so do kupjelow El-Biar pola Algiera w Africy, hdžež so jimaj džowčička, hrabinka Monika, narodži. Tu w dalokej cuzbje, z wotkelž chcyše so w meji 1878 domoj wróćić, wumrě hrabja Stollberg 8 njedzel prjedy (9. měrca), hakle 32 lět stary. Jeho přečo, zo by doma we Łužicy wumrěc mohł, so jemu potajkim njedopjelni. Tola bu znajmjeńša jeho čěto do Worklec přewjezene a w Khrósćicach pokhowane. Hrabinka a jeje džowčička njeběštej při pohrjebje pódla, ale přebywaštej hišće w dalokej Africy. Tam tež hrabinka bórzy wumrě. Jeje powostanki runje tak do Serbow přiwjezechu a pódla jeje mandželskeho pokhowachu. Džěčo přiwjedže jeho četa, hrabinka Hoensbroich, sotra jeho maćerje a wotpadnjeneho jezuity Hoensbroicha, jako mału syrotu, kaž běše je prjedy tež jeje nan był, do Worklec. Na swójbje Stollbergec Worklečanskej widžimy, zo bolostne dopušćenja Bože nic jenož wšědne domy, ale tež wosobne swójbje podeńdu.

Hrabinka Monika rěčeše hižo w zažnych lětach běžnje Serbski; z tym nastachu w hrodže husto žortne připady. Dokelž džěčo wšelake rěče tehdom hišće rozeznawać njemóžeše, poča čěće husto něšto Serbski powědać, kotraž tomu wězo njerozemješe; tohodla dyrbyeše so potom hakle kóždy raz Serbskeje pěstońče prašeć, što džěčo chce.

Wotročena da hrabinka Monika na swojim dworje we Worklecach lěta 1883 wosebitu cyrkwičku natwarić. Hdyž pozdžišo w Belgiskej do klóštra zastupi, hdžež tež wona w młodych lětach wumrě, wotkaza knježi dwór w Jaseńcy swojemu přećelstwu, ryćeřkubło we Worklecach pak khorowni, do kotrejež mějachu jeje hród přetwarić. Jeje wotkazanjo bu hnydom wuwjedžene a tak we Worklecach khorowna załožena. Tójšto prjedy běše žiwnosćeř Holaski z Khrósćic nahladny pjenjez za khorownju w Baćonju wotkazał. Po załoženju Worklečanskeje khorownje rozsudžichu, zo so nětko tak bórzy druhi podobny dom w Baćonju njezarjaduje, a wzachu tohodla Holaskeho pjenjezy sobu do Worklec. Tutón rozsud njestaraše so zprěnja wo wolu wotkazarja, běše pak zdruha tež po wěcy wopačny; přetož jara derje bychu za tutón pjenjez w Baćonju za tamnišu krajinu tak spomožne a nuzne sydlišćo miłosćiwych sotrow załožiť móhli.

Wo mjeńšich, jenož za ludžace pobožnosće postajenych kapałkach njed je tole naspomnjene: 1869 natwari kubleř Ćórlích (Wićaz) w Jaworje na swojej zahrodze na městno stareje drjewjaneje kapałki z lěta 1758 nowu kamjeńtnu, wot tehdomnišeho propsta Eiselta z Marijineje Hwězdy poswjećenu. Cyle podobnje stajštaj lěto pozdžišo młynk Wawrik a kubleř Kocor z Khanec při puću mjez Swinańnju a Khanecami kapałku, kotraž přez biskopa Forwerka (1870) swoju swjećiznu dósta.

52. Kulow.

Kaž hižo prjedy (čo. 45.) naspomnichmy, wottorhny Pruski kral Bjedrich Wylem III. lěta 1821 Kulow wot Budyšskeje dijecezy a pokaza jón do Wrótšlawy (Breslau). Dokelž běše to z wulkej duchownej škodu, wosebje za Serbow, prošeše wosada ze sobuskutkowanjom biskopow Förstera Wrótšlawského a Forwerka Budyšského w lětach 1867, 1870 a 1871 přecy znowa w Berlinje, zo bychu tam tola zasyzjenoćenjo Kulowa z Budyšinom dowolili, ale podarmo; Kulow wosta we Wrótšlawje. Tutomu njezbožu za Kulow samón přitowařši so hubjenstwo za cyłu Prusku, mjenujcy tak mjenowane „mejske“ zakonje, kotrež Pruske knježeřstwo w lětach 1872—1876 přećiwo katolskej cyrkwi wuda a kotrež wšitke wažniše naležnosće cyrkwe, wosebje tež šule a cyrkwinske zamoženjo, biskopam a fararjam wzachu a pod swětny dohlad stajichu. Po tutech zakonjach wuzwolichu tež w Kulowje lěta 1875 wosom cyrkwinskih předstejerjow (4 z města a 4 ze wsow) a 24 wosadnych zapóslancow (12 z města a 12 ze wsow), kotřiž nětko zarjadnistwo cyrkwinskeho zamoženja do rukow dóstachu.

Biskopam a fararjam, kotřiž so tutym zakonjam njepočisnychu, dokelž to po cyrkwinskim prawje njemóžachu, wza knježeřstwo jich dokhody a wuhna jich ze zastojnstwow. Katolikowje pak dzeržachu swěru k swojim dušepastyrjam. Tak přińdže tež k Wrótšlawskemu wjeřchbiskopej wulke zastupjeřstwo Šlezskich katolikow, kotrež jemu swoju swěru wupraji. We nim běchu jako zastupjerjo Kulowskeje wosady: Handrij Haška z Kulowa, Jan Haška ze Salowa, Michał Wowčeřk (Ćórlích) ze Šulšec a Jurij Šořtk (Wjeřš) a Jurij Balant z Rachlowa; přetož hdyž tež wjeřchbiskop Förster pola zasakleho Pruskeho knježeřstwa za Kulow njeběše ničo dócpěć mohł, dha

dyrbjachu Serbja tola jeho prócowanja z džakom připóznac. Pozdžiša Wrótsławska cyrkwinska wyšnosć běše cyle hinak přećiwo Kulowej zmyslena; přetož jako farar Franc Krawc (Schneider) lěta 1883 wumrě, njeměješe je wona ani wjaczy za trěbne, so za Serbskim fararjom rozhladować, ale postaji, so wo 6lětnje přećiwjeno wosady njestarajo, jenož na horstku Němcow poslušajo, lěta 1889 nětčišeho duchowneho radzićerja Krawžu za fararja. Wrótsławskej cyrkwinskej wyšnosći běše wšak přeněmčeno Kulowa a dobre mjeno w Berlinje wažniše, hač duchowne zbožo jeje Serbskich wěriwych. Přispomnić a připóznac pak dyrbymy, zo je farar Krawža z wulkej prócu Serbski nawuknył.

Kulowska cyrkej bu 1841 ponowjena a to, štož běše stare abo hišće njedotwarjene, wudospołnjene. Tak dotwarichu w lětach 1845 a 1846 wěžu (tórm), kotraž běše so 1823 sobu wotpalila. Wona je 50 metrow wysoka; z 3 zwonow, kotrež do njeje powisnychu, je wulki 28 centnarjow ćežki. W tutych zwonach je 32 centnarjow mosaza, kotryž běchu 1823 po wohnju wot tehdom rozškrěnych zwonow nahromadzili. Bohužel wisaja jara nizko, tak zo je do někotrych stron, na přikład: na farje, mało wo zwonjenju słyšeć. Nutřka dósta cyrkej lěta 1849 nowy tabernakl a 1850 (abo 1858?) nowy křižowny puć (stacijóny), kotryž ji Korla Seifert z Kulowa dari. W lětach 1863 a 1864 pak hišće zasy cyłu cyrkej wuporjedžachu a ponowichu; 1865 kupi wosada dotalne pišćece Budyšskeje tachantskeje cyrkwe a postaji je po dlěšim přećiwjenu měšćanosty Nowotneho w swojej cyrkwi. Dwě lěće pozdžišo (1867) bu tež wěža přetwarjena a znowa prikryta. Lěta 1870 wupyšichu wulki wołtař z nowym swjećećom „do-njebjes-wzaća swjateje Marije“, kotrež běše šulski direktor Hendrich Ledźbora z Kulowa zhotowił. Samsne lěto dari tutón wumjeleć tež křćeńskej kapali swjećo „Jězusoweje wutroby“. Něšto pozdžišo (1872) dósta cyrkej hišće nowy Boži row. Kapala na połnocnej stronje cyrkwe běše nic jenož mała, ale tež čmowa a wložna, tak zo tam drasty a knihi tłajachu. Tohodla poradzi so fararjej Krawži skónčnje, zo lěta 1904 k ranju k cyrkwi wulku nowu kapalu přitwari. Tež nowe spowědne stoły cyrkej tehdom dósta. Nimale 10 lět pozdžišo bu hišće křćeńska kapala wutwarjena. Lěta 1871 zakaza knježeřstwo dale-trjebanjo pohrjebnišćow

wokoło farskeje cyrkwe a pola křižneje cyrkwički; toho-
dla załožichu nowe pohrjebnišćo před Kamjenskimi wrotami.

Bóle hač druhdže maja w Kulowskej wosadže tež
w jenotliwych wsach kapałki. Najwažniša z nich je Šulše-
čanska, kotruž lěta 1842 powyšichu a z nowymi woknami
wuhotowachu; 1858 bu wona znowa wuporjedžana a
dósta tehdom wołtaŕne swječo swjateho Marka, wot
direktora Ledźbory zhotowjene a darjene. Lěta 1854
natwarichu nowu kamjeńtnu kapałku w Nowej Wsy (pola
Kulowa); 1858 w Salowje; 1872 w Kulowcu na městnje
stareje z lěta 1613; 1873 w Němcach. Tež w Kulowje
samym běše w starych časach na hornčeŕskej drozy
kapałka stała, kotraž pak so hižo do lěta 1600 jónu
sobu wotpali.

53. Drobne powěšće z druhich Serbskich wosadow.

I. Budyšin. Serbska cyrkej dósta 1837 (1839?)
z tym nowe zwony, zo stare přełec dachu. Wone běchu
pječa přez 150 lět stare. Wulki zwón je 17 centnarjow
čežki. Na twarjenju samym bu w tutym času wjele po-
rjedžane a přetwarjane, tak wosebje lěta 1864. Tehdom
wottorhachu nabočny khór; pišćelowy khór pak z tym
powjetšichu, zo swislowu murju wo někotre łochće dale
k wječoru storčichu; potom stajichu na njón nowe pišće-
le. Na druhe lěto pohrjebnišćo wokoło cyrkwe wurunachu,
na kotrež hižo z 18. stolěta sem žane čěla wjacu nje-
pokhowachu, a poslednje murjowe powostanki zwottor-
hachu. (Akacijowe štomy běše tam hižo faraŕ Pjeh
1835 sadžeć dał). Lěta 1879 zwonka na cyrkwi wšelake
wěcy přetwarichu; wosebje wulki njelepy přitwar na
połnocnej stronje wottorhachu, w kotrymž skhód na zwony
wjedžeše, a natwarichu jón mjeńši, tajki, kajkiž džensa
hišće je. Nětko tež wokno pola klětki, kotrež běše dotal
zamuraŕowane było, wutorhachu a tak cyrkej wjele swět-
lišu sčinichu. Znutřka cyrkej wumolowachu. Ale hižo
lěta 1897 twar zasy zwonka wuporjedžachu a znutřka
porjeńšichu. Pola wulkeho wołtarja zasadžichu pisanej
woknje; scěny a wječh znowa wumolowachu, haj tež
drjewjane wuhotowanjo ponowichu; za čmowy zymski
čas položichu do cyrkwe płuŕnowe rozswětlenjo; na khorje
porjedžichu a powjetšichu pišćele. Při poslednim přetwa-
rjenju lěta 1915 da faraŕ Hejduška tež parne tepjenjo
připrawić.

Na Mikławšku natwarichu lěta 1852, za časy hižo naspomnjeneho fararja Pjecha, kapałku za pohrjebne Bože služby. Kajki „twarc“ je tam tute njelepe twarjenčko stajił, njewěmy, to pak je wěste, zo so wo twarske prawidła při tym starał njeje.* Runje tak ze škodu je, zo pře ničo a wo ničo jenički zwón, kotryž katolikowje hišće na tachantskej cyrkwi mějachu, tam dele wzachu, jón přelec dachu a tak za Mikławšk wužichu; přetož tajki bimbačk, kaž wón tam wisa, běše sebi Serbska cyrkej bjeze wšeje prócy ze swojeho zamoženja nowy kupić móhła.

II. We Wotrowje ponowichu w lětach 1862 a 1863 přez fararja Jakuba Wornača z Panjec tamnišu cyrkej. Wornačowy nastupnik Jakub Wjels z Hrubjelčic złoži 1871 khorowatosće dla swoje zastojnstwo a wumrě 3 lěta pozdžišo w měsće Pisa w Italskej. Lěta 1877 wudyri we Wotrowje wulki woheń, kotryž 6 kubłow a 2 mjeńšej statokaj zniči; na Nowakec (Brylec) kuble so 2 konjej a wjele druheho skotu sobu spali. Farske twarjenja běchu we wulkim straše a so hižo zapalachu; tola sykawam, kotrychž běše 20 na hašenjo přijěło, so poradži, hižo nastawace płomjenja zasy zalec.

Dokelž běše cyrkej stara a mała, chcyše hižo lěta 1894 tehdomniši farań Jakub Herman ze Swinańnje nowu cyrkej twarić a to na Čornakec (Bórkmanec) zahrodže, hdžež běše ju hižo biskop Włóski stajic chcył. Duž wožachu kamjenje a hromadžachu pjenjezy; tež farań Herman sam chcyše nahladny dar k tomu připołožic. Dokelž pak běchu so někotři wosadni pola biskopa Wahla wobčežowali, zo je twar njetrjebawši, złoži Herman z wopačneje čućiwošće hižo započate džěło, da kamjenje zasy rozwozyc a wróci darjene pjenjezy darićerjam. Na to bu stara cyrkej w lětach 1896 a 1897 a druhi raz lěta 1909 znutřka ponowjena, tež pisane wokno do njeje zasadzene. Kak njetrjebawši rozbrójeny pjenjez! Hakle nětčiši farań Křižank mysl nowotwara zasy zbudži a hromadži dary za njón.

* Do starych, jara rjanych Gothiskich rozpadankow je kapałku placnył, kotraž je, jeli so tam docyła wo twarskim stilu rěceć hodži, wosebje horjeka po nowym renaissancowym (!) wašnju wuwjedžena. Tež to, zo je nowe twarjenčko k starskej rozpadancy přilěpił, je kóždemu z pohórškom, štož što wo twarskim wumjełstwje rozemi.

III. W Njebjelčicach da faraŕ August Kubaš ze Šunowa cyrkej lěta 1907 znutřka ponowić a při tym z wobrazami ze Serbskeho žiwjenja wupyšić. Zo bychu wone Serbski muzej wulkotnje debile, je wučinjena wěc; hač pak su za cyrkej přihódne, wo tym su nahlady wšelake. Z wudawkow za ponowjenjo zapłaći počojcu faraŕ Kubaš sam, druhu počojcu pak wosada. Pjeć lět pozdžišo (1912) stajichu do cyrkwy tež nowe pišće. — Lěta 1869 wotpali so farska bróžeň. Nětčiši faraŕ Mič da 1919 domske znutřka přetwarić a wuporjedžeć.

IV. Ralbicy. Cyrkej w Ralbicach dósta w tutym času wšelake nowe wuhotowanja: tak 1853 nowe pišće, za kotrež wosada trěbne pjenjezy nahromadzi; 1873 druhu klětku, wosebje ze zawostajenstwa † Jakuba Wobzy a Mikławša Nowaka z Konjec; ke kermuši 1876 nowe wołtafne swječo swjateje Katyrny, wot direktora Ledźbory zhotowjene a darjene, a skónčnje 1877 křižowny puć z Róženčanskeje cyrkwy. Cyrkej samu lěta 1893 z tym přetwarichu, zo wěžu wo wjele powyšichu. Mjez tym, zo stara přez khójny widžeć njeběše, zhladuje nowa nětko daloko po krajinje. Za dvě lěće powisnychu na nju tež nowe zwony; zwony, kotrež běchu po prawym za Radwof late. Dokelž pak Radwofska cyrkej tehdom hišće tak daloko dotwarjena njeběše, wotstupichu je Ralbicam a Radwof dósta za lěto druhe (wjětše) zwonjenjo. Dobrych 10 lět pozdžišo (1906 a 1907) pak cyrkej samu tež znutřka ponowichu. Na wulkim wołtarju mějachu tehdom druhe swječo swjateje Katyrny (wot Budyškeho wumjełca Grünewalda), kotrež běchu tam wokoło lěta 1890 město Ledźboroweho zasadžili. Tež te nětko (1907) wotstronichu a na jeho městno postawu cyrkwineje patronki stajichu. Nětčiši faraŕ Jan Just z Jaseńcy da skónčnje k tomu hišće 1912 zasy nowe pišće stajić a 1920 elektriske rozswětlenjo připrawić. — Farska hródz a bróžeň so 1868 z Božim njewjedrom wotpalištej. W našich dnach (1903) natwarichu na farje tež nowe domske. Hdyž stare ze swislemi do puća storkaše, steji nětčiše nowe po dołhosći při puću.

V. W Róžeńće dotwarichu lěta 1848 wěžu, wot kotrejež dotal jenož murjowany džěl steješe; wjetšinu wudawkow zapłaći Budyški Serbski zwónk Michał Jězorka ze zawostajenstwa swjateho zemrěteho syna. Něšto pozdžišo (1852) powisnychu na nju nowe zwony. W lětach

1875 a 1876 cyrkej tež znutřka ponowichu a z nowym wulkim wołtarjom wupyšichu. Tute porjeńšenjo wučinješe 12 tysac hriwnow, kotrež klóštr zapłaći, a sta so k wopomnjeću 100-lětneho wobstaća cyrkwe, kotrež wobydleřstwo lěta 1878 swjećeše. Přez nětčišeho administratora Domašku dósta cyrkej 1909 nowe pisane wokna, dary wšelakich wosadow, 1914 parne tepjenjo a nowu podłohu we ławkach a 1917 nowej spowědnej stołaj, nowy přitwar nad wulki wołtař (baldachin) a zady njeho wulke nowe molowane wokno, dar Radwofskeje a Budyšskeje wosady. Wono předstaja zjewjenjo maćerje Božeje w Róžeńće (Hlej č. 15.) a dopomnja z próstwu „Kralowna měra, proš za nas“ na hrózbnu wójnu.

Něhdže 400 kročeli wote wsy, při puću do Pěskec, steji mała kapałka, wo kotrejež nastaću tole powědaja: Paduši běchu w nocy Róženčansku cyrkej wobkradnyli, tež woprawjenski keluch z woblatkami sobu wzali, woblatka pak w lěsu wusypali. Wotročk, kotryž rano do lěsa přińdže a woblatka namaka, wozjewi to lěsowym wobsedźeřkam, Bětkec sotram w Róžeńće, tute pak duchownemu, kotryž najswjećiši sakrament zasy do cyrkwe přinjese. Dokelž so tu kóždy raz klinkaše, hdyž w Róžeńće k přežohnowanju zwonješe, wosebje pak drje tohodla, zo so na městno, hdžež běchu woblatka ležale, njeby wjacj teptało, natwarichu tam 1833 kapałku. Lěta 1867 stajichu nětčišu postawu swjateje Marije do njeje, kotraž běše dotal w cyrkwi na wulkim wołtarju była, hdžež nětko hnadowne swjećo steji. — Kaž na wšelakich druhich hnadownych městnach, je tež w Róžeńće (zady fary) žórło, „studnička“, kotrejež wodže wustrowjacu móc připisuja. Lěta 1766 da klóštr nad nju khěžku natwarić, kiž 1835 rjanu nowu třechu dósta. Studnička bu lěta 1908 hišće jónu dospołnje nowa natwarjena.

VI. W klóštrje tamnišu cyrkej w lětach 1860—1862 wuporjedžachu a wosebje znutřka drohotnje wumolowachu. Tute džěło plaćeše 24 tysac toleř. Ponowjenu cyrkej za tak rjanu wukhwalichu, zo sebi ju kral Jan z Drježdžan wobhladać přińdže. Tež nowy křižowny puć — za 2800 toleř — cyrkej tehdom dósta.

Přispomnjenjo. W tutym času w Serbach tež wšelakowe Lutherske cyrkwički natwarichu, tak lěta 1879 we Łupoji, 1899 w Khwaćicach, 1900 w Smječkecach (wšě z najwjětšeho džěla za pjenjezy Gustav-Adolfskeho

towafstwa) a 1908 w Zarěču (ze zamoženja ryćefkublerja Hermana z Wutołčic). — K stawiznam Zarěčanskeje krajiny móžemy dodać, zo lěta 1772 na Łahowskej hórcy zapalerja Hansa Wjeńku z Łahowa (?) na šćěpowcu spalichu, při čimž měješe faraf Mjeń Njeswačidlski předowanjo. (Přirunaj stronu 94).

54. Założenjo Bačońskeje wosady.

Hižo dołho myslachu wjednicy katolskich Serbow na to, zo bychu w krajinje mjez Khrósćicami a Radworjom, kotrejež 400 katolikow měješe do wobeju stron jenak daloko kemši, nowy Boži dom natwarili. Jako so nětko lěta 1869 na Khrósčanskej šuli zhromadźizna k česći 50-lětneho měšniskeho jubileja bamža Pija IX. pod předsydstwom kapłana Michała Hórnik z Budyšina zeńdže, wupraji wona „twar cyrkwe w Čornecach abo Baćonju za zhromadnu naležnosć katolskich Serbow“ a wuzwoli wubjerk, kotryž ze 17 nahladnych muži ze wšěch Serbskich wosadow, tež z Kulowa, wobsteješe. Do njeho słušachu Khrósčanski kapłan Jakub Wornař z Dubrjeńka jako předsyda, tamniši cyrkwiny wučef Jakub Pjetaš jako zapisowař a hižo naspomnjeny kapłan Hórnik Budyški jako pokładnik. Tutón wubjerk bu wot duchowneje wyšnosće připóznaty a wotmě na swjateho Domaša (21. 12.) samsneho lěta na Čornječanskej šuli swoju přenju zhromadźiznu. Na njej wuzwolichu šolastika Jakuba Kućanka z Budyšina za předsydu, mjez tym zo kapłan Wornař Khrósčanski městopředsydstwo zdžerža. Wjetšina přítomnych na tutej zhromadźiznje wupraji so za natwarjenjo cyrkwe na pońócnej stronje Čornec, kotrychž wobsedžerjo přihódnou ležownosć za cyrkej, pohrjebnišćo a faru darmo poskićachu. Druzy pak běchu, džiwoj bóle na wsy k ranju wot Haslowa, za Baćoń. Tak jednachu nětko dlěši čas wo prašenjo, hdže ma cyrkej přińć, hač do Čornec abo do Baćonja. Započatk lěta 1877 rozsudži so skónčnje cyrkwinska wyšnosć za Baćoń. Za něšto njedžel přijědžeštaj tam sobustaw twarskeho wubjerk kubleř Wojnař ze Smolic a krajny inženör Ranfft z Budyšina, zo byštaj něhdže 4 kórcy wulke twarske městno wotměrijoj. Trěbnu ležownosć darichu wobsedžerjo Smoła, wudowa Łusčanscyna, Rebiš, Delank, Šewčik a Baćońska gmejna. Pětr Rebiš podpisa darownu lisćinu na smjertnym łožu, při čimž jemu jeho

žona ruku wodžeše. Lěta 1878 na Wałporskim sejmje dachu Łužiske krajne stawy a bórzy po nich tež kral a kultowe (cyrkwinske) ministerstwo dowolnosć k twarej.

Mjez tym hromadźachu pilnje pjenjezy a wožachu kamjenje za twar. Jako přeni nahladny pjenjz dari kublef Jan Wólman (wobsedzeř nětčišeho Wałdźic-Rjeńčec kubla) w Čornecach 1000 toleř. Hdyž běchu wšě trěbne přihoty dokónčene, połoži biskop Bernert 1882 zakładny kamjeń, kotryž běše młynk Wawrik z Khanec dariř. Twaril je cyrkej profesor Knothe-Seeck ze Žitawy. Pod jeho dohladom wuwjedze muleřske džěla Kaup z Budyšina, čěsliske pak Pawlika z Časec. Ze škodu je, zo při twarje cyrkwinski zakon wobkedzbowali njejsu, zo maja katolske cyrkwe wot wječora k ranju stać, štož běše so w Baćonju tola tak derje hodzało. Při tym by cyrkej po dołhosći při puću znajmjeńša runje tak rjenje stała, kaž překi; a zdom tu wostudłosće njeby było, zo je při wočinjenych durjach wot puća hač k wołtarjej nutř widzeć. — Lěta 1883 twar zezběhachu. Dwě lěće pozdžišo darištaj noweje cyrkwi Michał Holaski z Khrósćic a Handrij Kral z Małsec, pozdžišo w Drježdžanach, 4 zwony. Wulki z nich waži 27 centnarjow. Za zasy 3 lěta běše twar tak daloko dokónčeny, zo přez tachantskeho seniora Kućanka jednoru swjećiznu dósta, tak zo móžachu tam Bože služby wotměwać. Swjatočnje pak poswjeći jón lěta 1887 biskop Bernert, a to k česći najswjećijeje wutroby Jězusoweje. — Tak dopjelni so wěšćenjo knježny Madleny Koklic (Šoćic) z Baćonja, kotraž 1816 w Marijinej Hwězdze do klóštra zastupi a w duchu widžeše, zo budza w Baćonju jónu cyrkej twarić, a kotraž tohodla wšón swój swobodny čas hač do swojeje smjerće (1845) cyrkwinske drasty za tutu nowu cyrkej swojeje narodneje wsy šiješe.

Tak mjenowane patronatske prawo, ke kotremuž wosebje tež prawo słuša, noweho fararja namjetować, da tachantstwo klóštrej, štož pak je po cyrkwinskim prawje wopaki; přetož patronatske prawo w nowozaloženej wosadze słuša po cyrkwinskich zakonjach kóždy raz dotalnemu wosadnemu fararjej, potajkim w Baćonju (kaž tež hižo před 100 lětami w Rabicach a we Wotrowje) Khrósčanskemu fararjej. Po zdaću pak ani duchowna wyšnosć ani tehdomniši Khrósčanski farar tutón cyrkwinski zakon znałoj abo so wo njón starałoj njejtaj. —

Dokelž běchu mjez tym 132 tysac hriwnow nahromadźili, zarjadowachu tam lěta 1891 tež pohrjebnišćo, kotrež biskob Wahl woswjeći. Přenje na nje pokhowane čělo běše Madlena Rajnišowa z Baćonja. Něšto pozdžišo (1895) natwari klóštr, dźiwajo na patronatske prawo, kotrež jemu wězo winowatosć podpjeranja noweje wosady nakładowaše, w Baćonju tež faru. Dokelž běše ju propst cyle na swoju ruku twarić dał, hnadna knjeni pak potom cyły twarski pjenjez płaćić njedchaše, nasta wótra zwada mjez klóštrom a wosadu (a tachantstwom).

Bože služby w Baćonju wotměwachu woprědka z khwilemi wšelacy, pozdžišo pak porjadnje Khrósćanscy duchowni. W nowozaloženych wosadach widźimy hewak husto, zo maja tam duchowneho, ale žaneje cyrkwe (tak na přikład we 18. stolěće w Serbach we Wotrowje); w Baćonju pak běše to nawopak. Tu steješe cyrkej, ale duchowneho tu njemějachu, wosebje tež tohodla nic, dokelž hišće žaneje mzdy za njeho njeběše. Tutomu njedostatkej prelat Buk ze Zejic, naposledku w Drježdźanach, wotpomha. Wón dari třebny pjenjez za duchowneho a wučerjowu mzdu. Tak přindže tam lěta 1893 dotalny Budyšski tachantski předař Jurij Libš z Miłočic za přenjeho stajneho duchowneho (1893—1910). Za jeho nastupnika fararja Delana z Wěteńcy (1911) bu Baćoń wot Khrósćic a Budyšina (wjes Łahow wot Radworja) wotdźěleny a na samostatnu wosadu pozběhnjeny.

55. Susodne Němske wosady.

Nimo stawiznow Serbskich wosadow zajimuju nas tež podeńdženja susodnych Němskich wosadow, wosebje tež tohodla, dokelž běchu jich duchowni husto Serbja. Duž tu najwažniše podawki z nich podawamy.

I. Lubij. Lubijscy katolikowje khodźachu prjedy do 2 hodzinje zdaleneho Lawaŕda na Bože služby. Hdyž pak běše jich ličba po něčim přibyla, prošachu měsćansku radu, zo by jim jenu z Lutherskich cyrkwjow za katolske Bože služby přewostajila. Tuta dopjelni jich próstwu a připokaza jim cyrkej Swjateho Ducha k sobuwužiwanju. Na to zarjadowa tam duchowna wyšnosć měsacnje jónu Bože služby. Přeni raz wotmě je biskop Forwerk lěta 1871; potom zastarachu je Budyšcy duchowni. Hišće samsne lěto 1871 založichu za 20 katolskich dźěći tež katolsku nabožnu (cyrkwinsku) wučbu. Dokelž pak

ličba katolików stajnje přiběraše, natwarichu tam 1892 za nahromadźene a požčene pjenjezy wosebitu katolsku cyrkej, pola kotrejež bu Jakub Šewčik z Baćonja jako přeni duchowny postajeny. Nowa wosada natwari sebi lěta 1897 faru a 1899 šulu a załoži hišće samsne lěto nowe katolske pohrjebnišćo.

II. Hajnicy. W susodnym Mnišońcu wobsteji ze zastarskich časow sem katolske pohrjebnišćo za jenotliwe katolske swójby tamnišeje krajiny. Dokelž na pohrjebnišću žaneje kapaly njeběše, wotměwachu pohrjebne swjatočnosće při hubjenym wjedrje w blizkej tachantskej piwařni. Na Bože služby khodźachu z tutech katolików (před 60 lětami něhdže 30 hłowow) Serbja do Budyšina, Němcy pak zwjetša do Šerachowa. Jako lěta 1864 w Hajnicach předžeřnju załožichu, přińdže tam wjele džělačerjow ze susodnych Čech. Za jich 10 džěći zarjadowa tehdomny Budyšski kapłan, pozdžiši biskop Łusčanski, 1876 katolsku wučbu. Po nim rozwučowachu kapłan Michał Róla z Ralbic (1877—1881) a jeho nastupnicy tute džěći najprjedy w tworni (fabricy), potom w starej šuli, potom na (Lutherskej) farje, potom w Šmajsec (nětko Hilic) hosćencu a naposledku w nowej šuli w Budestecach. Dokelž bu katolików mjez tym na 400 wosobow, natwari tam lěta 1881, za časy fararja Hórnik, profesor Knothe-Seeck ze Žitawy kapalu, kotruž biskop Bernert k česći swjateho Józefa poswjeći. Ke kapali přitwarichu zady hnydom šulsku jstwu za cyrkwinsku wučbu. Twar plaćeše 30 tysac hriwnow; 8 tysac bu nahromadženych, zbytknych 22 tysacow pak Budyšska Serbska cyrkej bjez danje požći, to rěka — zaplaći.

Lěta 1901 załoži tam tehdomny Budyšski kapłan, pozdžiši Radwořski farař Jakub Nowak z Hory po 3lětnym přećiwjenju šulskeje wyšnosće skónčnje katolsku šulu. Wučbu wotměwachu woprědka w kapalinej šulskej jstwi; wučer pak bydleše mjez tym w „hrodźiku“ pola twornje. Tola bórzy bu tež nowy šulski twar hotowy. Črjódka džěći pak tak rozćeše, zo dyrbjachu jón hižo lěta 1904 powjetšić. (Před 3 lětami běše ministerium załožomnu šulu za cyle njetrjebawšu wuprajiło a ji dopředka wšu podpjeru zapowěło, wo kotruž wšak jemu šulske předsydstwo ženje žanoho dobreho słowa dało njeje, dokelž jemu tajkeje hnady trjeba njeběše. Spodziwna pak je tež „njenuznosć“ tuteje šule, kotraž swoje džělo

ze 128 dźěćimi započa, mjez tym, zo měješe samsne ministerium załoženjo noweje Lutherskeje šule w Šerachowje za jenož 26 dźěći za nuzne.) — Na druhe lěto (1905) přinđže do Hajnic Budyški kapłan Mikławš Andricki z Pančic za přenjeho stajneho duchowneho. Tutón a jeho nastupnicy bydlachu woprědka na šuli, doniž 1912 wosebitu faru njenatwarichu. Samsne lěto (1912) załožichu tež nowe pohrjebnišćo w Hajnicach, kotrež nětčiši farań Jurij Rjeda z Hory 1919 powjetšić da.

III. Huska. Na Husčanskim hrodže běše katolska zemjanska swójba Schall-Riaucour (čitaj: Rijokur), kotrejž tamniši knježi dwór wot lěta 1770 sem słuša, domjacu kapalu załožiło, při kotrejž měješe hač do lěta 1844 stajneho kapłana, wot toho časa pak jenož z khwilemi. Bože služby móžeše mała črjódka wokolnych katolikow wopytować, kaž tež hrodowski kapłan jich dźěćom cyrkwinski wučbu wudželeše. Hdyž tu žanoho kapłana njeběše, wotměwachu tam druhdy Budyšcy duchowni Bože služby. W lětach 1894 a 1895 natwari tamniše knježstwo na swojim dworje, pódla hrodu pyšnu cyrkwičku.

IV. Biskopicy. Tež w Biskopicach a wokolinje, wosebje w Zymicach a Póckowach, běše so po času zasy wjacj katolikow zasydliło, předewšim ze susodnych Čech a Bajerskeje, naposledku na 1000 wosobow. Tohodla tam lěta 1883 — po 330lětnym přetorhnjenju — skónčnje zasy katolske Bože služby zariadowachu, kotrež woprědka měsačnje jónu na rejwanskej łubi wotměwachu. Samsne lěto załoži tam Radebergski farań August Nowak z Drježdžan za tamniše katolske dźěći tež cyrkwinski wučbu, kotruž běchu dotal hižo wot lěta 1865 w Zymicach wotměwali. Často přikhadžachu katolikowje hodžiny daloko do městačka, zo bychu jónu zasy Božu mšu slyšeli. Lěta 1900 da město tamnišu (Luthersku) pohrjebnišćowu cyrkwičku ponowić a dowoli nětko, zo smědža tež katolikowje we nej — dwójcy wob měsac — swoje Bože služby swjećić. Lěta 1916 kupi tam Budyške tachantstwo drohe, ale rjane twarnišćo za nowu katolsku cyrkej. Před 2 lětomaj (1918) załožichu tež „Towarstwo za twar katolskeje cyrkwe“, kotrež dce naležnosć spěchować.

V. Kamjenc. Při wulkim wohnju lěta 1842, při kotrymž jenož pjaty dźěl města stejo wosta, wotpalichu

so tež radnica, katolska cyrkej swjateje Madleny w Špitalu a prjedawša klóštrska, ale hižo wot 1565 Lutherska cyrkej ze swojimi drohotnymi postawami a swjećatami. Cyrkej swjateje Madleny w Špitalu klóštr Marijina Hwězda hišće samsne lěto rjeńšu zasy natwari a da ju na druhe lěto (1843) biskopej Mauermannej w přitomnosći hnadneje knjenje a 12 knježnow woswjećić. We njej wotměwachu klóštrscy duchowni wot zastarskich časow (wot 1509?) sem jónu za lěto, na swjedženju swjateje Madleny, (čohodla nic husćišo?) Bože služby ze Serbskim předowanjom. Hewak khodžeše mała horstka katolikow, wosebje Němcy, do Brunjowa kemši, hdžež hrabja Caius Stollberg 1835 na swoim hrodže kapałku natwari a za nju hrodowskeho kapłana postaji, kotryž zdobom katolskim džěćom cyrkwinsku wučbu dawaše. Dokelž pak so tež w tamnišej krajinje katolikowje zasy přisporjeć počachu, postaji tam biskop Ditrich 1849 lětnje wósomkróćne Bože služby z Němskim předowanjom, kotrež klóštrscy duchowni přewzachu. Serbske předowanjo na swjatu Madlenu so tehdom přesta. Pozdžišo běchu kemše 10 razow wob lěto. Druhe dušepastyfske džěła wobstarachu Njebjelčanscy duchowni.

Lěta 1868 natwari tam klóštr faru, na kotrejž běše zdobom šulska jstwa a wobydlenjo za wučerja. Dokelž pak tež to po času wjacjy njedosahaše, pozběhny biskop Forwerk dotalnu misijonsku staciju 1871 na woprawdźitu wosadu a postaji dotalneho Khrósčanskeho kapłana Wornarja za přenjeho administratora (farskeho zastupjerja). Wot lěta 1871 hač do 1890 měješe Kamjenski duchowny tež Zły Komorow (Senftenberg) a wot 1871 hač do 1898 hišće Njedźichow (Bernsdorf) sobu zastarać, hdžež buchu potom tohorunja wosebići duchowni postajeni. Lěta 1873 připrawi sebi Kamjenska wosada při Njebjelčanskim puću, njedaloko fary, nowe pohrjebnišćo, kotrež dyrbješe 1896 powjetšić. Pječ lět pozdžišo (1878) dósta cyrkej 3 zwony; wulki běše 10^{1/2} centnarja čežki. Lěta 1914 załoži duchowna wyšnosć w Kamjencu kapłanstwo a pozběhny 1916 administraturu na woprawdźitu faru.

VI. W Rakecach běše biskop Bernert hižo lěta 1877 spytał, nabožnu wučbu zarjadować, ale jednanja wostachu tehdom bjez wuspěcha. Hač su pospyt pozdžišo hdy zasy wospjetowali, njewěmy. Wučbu tam džensa Ralbičanscy duchowni po potrebnosći dawaja.

VII. We Wojerjecach běše so po času, wosebje we wokolnych twornjach (fabrikach), wjele katolikow nahromadziło. Tohodla tam Kulowski faraf hižo leta 1900 Bože služby zarjadowa. Dokelž pak ličba wěriwych stajnje přiběraše, natwarichu tam w lětach 1912—1914 katolsku cyrkej. Po jeje dotwarjenju postaji Wrótsławska duchowna wyšnosť kapłana Hartmanna za tamnišeho duchowneho; leta 1919 pak pozběhny Wojerjecy skónčnje za samostatnu wosadu a pomjenowa dotalneho dušepastyrja Otrembu za přenjeho fararja.

VIII. W Drježdžanach su wot leta 1849 sem w tamnišej kralowskej (dwórskej) cyrkwi wob leto 4 razy Bože služby ze Serbskim předowanjom. Prjedy wotměwachu je Budyšcy duchowni, naposledku pak zwjetša w Drježdžanach přebywacy Serbja, w tu khwilu (1920) kapłan dr. Jakubaš z Bělčec.

56. Cyrkwinske žiwjenjo w 19. a 20. stolěće.

Hdyž smy sebi dotal zwonkowne podawki Serbskich wosadow w 19. a 20. stolěće wopisali, dyrbimy nětko tež hišće cyrkwinske, duchowne žiwjenjo tutoho časa wopomnić. — Wótra zwada nasta leta 1834 w Khrósćicach dla zběhnjenja „małych“ swjatyh dnow. Duchowna wyšnosť běše postajiła, zo wěriwi małe swjate dny, mjez nimi třeće swjate dny rěčnych časow, wjacj swjećić njetrebaja. Fararjo přepožichu tohodla procesijón, kotryž běše dotal swjatki wutoru do Róžanta khodzil, na druhi swjaty dzeń. Tak džěše z Khrósćic póndželu procesijón, to rěka: khorhoje, duchowny a cyrkwinsky zastojnicy, ale skoro nichón njeńdžeše sobu. Wutoru pak běše faraf Haška rano cyrkwinske durje zezamkać dał. Tola Michał Khilank z Khrósćic wotpači durje při wěži, ludžo wzachu sebi samomócnje khorhoje a cyła wosada džěše do Róžanta (wězo bjez duchowneho); Kušk Khrósćanski kantorješe. Ale w Róžeńće běše cyrkej tohorunja zamknjena; (tamnišej duchownaj Schön a Tecelin běštaj do klóštra wotjěłoj). Tež tu wočinichu sebi ludžo cyrkej z mocu. Kulowski kapłan čitaše Božu mšu*; hewak tu žanych duchownych njeběše. Džiwajo na tajke přeći-

* Kak je to bjez dowolnosće Róženčanskeho administratora činić mohł, kotrejež po cyrkwinskih zakonjach k tomu trjeba, nje-možemy zrozemić.

wjenjo wěriwych da cyrkwinska wyšnosć małe swjate dny po dotalnym wašnju dale swječić.

Druhi raz spytachu w Khrósčanskej wosadze małe swjate dny wokoło lěta 1880 zběhnyć. Wjednicy tutoho hibanja běchu tehdom kublerjo Buk ze Zejic, Buk z Časec, Cyž z Prawoćic a Lipič z Čěžkec. Tachantske konsistorium wozjewi, zo małe swjate dny hižo su zběhnjene. Z tym wuwiny so wono z wuzkosće; ale zadžeranjow we wosadach plećeše so dale. Burja chcychu džělać, ale čeledź a „mali“ ludžo přećiwjachu so tomu. Woni njeńdžechu pak tohodla kemši, ale služowni dundachu po Kamjeńcu wokoło abo džělachu z konjemi svojich hospodarjow svojim staršim abo druhim małym ludžom jich pola. Potajkim tež mali ludžo njeběchu z pobožnosće, ale swojeho wužitka dla za zdžerženjo spomnjenych swjatych dnow. Wo małych swjatych dnach su pozdžišo hišće na wjacym razow jednali. Po něčim pak rozšěrili so wašnje Radwońsko-Budyšskej krajiny, hdžež tute swjate tež prjedy hižo jenož jako „poł“ swjatych dnow (jenož dopołdnja) swjećachu, dale bóle tež po druhich Serbskich wosadach; tež wobstejace Bože služby so po času rozdrjebichu, tak zo džensa wo małych swjatych dnach wjele wjacym widžeć njeje.

Na druhej stronje pak cyrkwinske žiwjenje ze zarjadowanjom nowych pobožnosćow wožiwi, wosebje česćowanjo maćerje Božeje. K jeje khwalbje załožichu w druhej połojcy zańdženého stolěta w Serbskich wosadach mejske pobožnosće; tak 1860 we Wotrowje, 1865 w Róžeńće, 1866 w Kulowje a podobnje w druhich Serbskich wosadach. Tež nowe pućowanja na hnadowne městna ze samsnym wotpohladom nastachu. Tak Budyšski procesijón do Róžanta, kotryž běše w Napoleonskich wójnach (1813) khodzić přestał, lěta 1848 wobnowichu; tola tak, zo so wón rano w Boršci zhromadzi a popołdnju tam zasy rozeńdze. A tak so wón hač do džensišeho dnja wotměwa. Z Baćonja khodza na tute hnadowne městno tak dołho, hač maja tam duchowneho. Nimale w samsnym času, mjenujcy lěta 1858, přińdže tež přeni raz Khrósčanski procesijón ze swjatej Mariju a z družkami na swjedžen swjateho rózowca (rózarija) do Kulowa. Wón pak pozdžišo zasy khodzić přesta. Tež z Ralbic lěta 1897 tajki procesijón zarjadowachu, a to na namołwjenje Kulowskeho fararja, kotryž chcyše z tym docpěć,

zo Ralbičenjo njebychu na nowopřizwoleny różowcowy wotpusk do Radworja jězdźili, ale dale do Kulowa přikhadźeli.

Rozmnožene buchu w tutym času tež křižeřske jěchanja. Wosebje farař Dučman w Radworju tamniši procesijón, kotryž běše w Lutherskich njeměrach lěta 1623 jěchać přestať (hlej č. 41), 1882 znova załoži. Na tutym přenim jěchanju wobdźěli so 45 křižeřjow z 25 domow. Dokelž pak tu žaneje wosady njeběše (Budyšska?), z kotrejž by so wotmjeneć mohło, jěchachu Radwořscy křižeřjo do Zdźěrje. Hdyž běchu 10 lět takle jěchali, nasta w Baćonju mjez tym po něčim nowa wosada. Duž zarjadowachu tamniši křižeřjo, kotřiž běchu dotal sobu do Khrósćic jěchali, swój samostatny jutrowny procesijón. Z tym nasta móžnosć, zo byštaj Radwoř a Baćoń hromadu jěchać mohło. Tak jěchachu Baćońčenjo lěta 1892 přeni raz do Radworja, Radwořčenjo pak do Baćonja. A tak su dotal dale jěchali. Tohodla swjećeštaj wobaj procesijónaj lěta 1917 na swjatočne wašnje 25-lětny jubilej tutoho porjada. — Radwořski procesijón ma při jěchanju samym wosebitosć, zo jenotliwi wobdźělnicy njejěchaja po wsach, ale po rjedže, kaž přińdu. Kóždy, kiž přijěcha, so zady přistaji. — Z tym zadžěwa so mnohemu tľóčenju a zastawanju, kotrež hewak nastawa, hdyž tajcy, kiž dopředka sľušeja, pozdžišo přińdu hač druzy, kotřiž dale zady jěchaja. A nimo toho kóždy khwata, zo njeby posledni był. Tute zarjadowanjo čini potajkim dobry porjad.

Nimo wobkadow, kotrež katolscy Serbja doma w Serbach wotměwaja, khodźachu woni tež na hnadowne městna w susodnych krajach. Tak pućowachu mnozy z nich hižo před wjacy, hač 150 lětami, na porcijunkulski wotpusk do Rumburga. Runje tak doľho khodža dwójcy wob lěto do Krupki. Jako přenja Serbska pućowařka přińdže tam lěta 1754 Marija Korchowa z Nowoslic. Hdyž Serbski procesijón w septembru 1865 na puću do Krupki do Gottleuby přińdže, hanjachu a wusměšachu tam, kaž přecy, pobožnych Serbow. Ale hižo za měsac (4. oktobra) wotpali so wulki džěl městačka. Zo bychu zľe z dobrym plaćili, nahromadźichu Serbja přez mľynka Wawrika z Khanec, kotryž běše při wohanjenym procesijónje sobu był, 110 toleř za wotpalenych a pošľachu je do Gottleuby z připismom: „Dar lubosće za wotpalenych

wot katolskich Serbow, kotřiž kóždy lěto přez Gottleubu do Krupki pućuja.“ Hdyž so Serbski procesijón na druhe lěto zasy Gottleubje bližeše, přińdžechu jemu měsćanosta, Lutherski duchowny a šulske džěci napřećo, powitachu jón z rěču a z kěrlušom a podzakowachu so za dóstaty pjenježny dar. Tute swjatočne powitanjo so tam dołhe lěta wospjetowaše. Tak Bože wjedzenjo dotalne hanjenjo a wusměšenjo do česćowanja přewobroći. — Hdyž so lěta 1866 najzbóžniša knježna Madlenje Kadec w Filipisdorfje zjewi, pućowachu Serbja tež na tute nowonastate hnadowne městno. Jako tam 1916 jubilej jeho 50lětneho wobstaća swjećachu, spominaše swjedžeński předař, rodzeny Filipsdorfsčan, kotryž běše hnadowne městno nastać widzał, z wosebitej khwalbu na Serbow jako přěnich cuzych přikhadnikow. Mjez khorymi, w Filipisdorfje wusłyšany, běše tež Serbska žona, Zemjanka z Kulowa, kotraž bu tam hižo lěta 1867 spodziwnje wustrowjena. — W nowšim času jězdzi tež kóždolětnje wjele našich krajanow do Albendorfa w Šlezskej.

Haj, jenotliwi Serbja pućowachu při wosebitych přiležnosćach tež do dalšich krajow. Tak dojedžechu w juliju 1863 šesćo Serbja na Welehrad na Mórawje na tysac-lětny jubilej přikhada Słowjanskeju japoštołow, ss. Cyrilla a Methoda, do tutoho kraja. Běchu to: Budyšski kapłan Michał Hórnik, Jan Hórnik a jeho mandželska Wórša, rodžena Domanic, z Kulowa, Michał Hórnik z Khrósćic, Jakub Ryćerja ze Swinańje a Mikławš Bjedrich ze Smjerdzaceje. Woni běchu 8. a 9. julija na Welehradze, hdžež tehdom docyła na 200 tysac pućowarjow, mjez nimi 12 stow duchownych, ze wšěch Słowjanskich krajow přebywaše. Kapłan Hórnik bu z tym wuznamjenjeny, zo při swjatočnej Božej mši sobu službu činješe.

Tež na puć do wjele dalšeho Roma so Serbja hdys a hdys zmužichu. Tak tam lěta 1842 pućowachu: Mikławš Ledźbora z Kulowa, Jan Deleńka z Pěskec a Jurij Wawrik z Khanec, kotřiž mějachu na tam-puću na Adriatiskim morju sylny wichor přětrać. — Při składnosći Vatikanskeje cyrkwinskeje zhromadźizny (1870) pobychu tam: zasy Jurij Wawrik z Khanec a z nim Michał Jawork z Miłoćic a Jakub Pjeh a Pětr Woleńk (Běr) ze Zejic. — Něšto lět pozdžišo, jako bamž Pius IX. 1877 swój biskopski jubilej swjećěše, nastaji so tam Jan Pječka z Kulowa. — Zasy za něšto lět (1881) wjedžeše Pětr

Jórdan z Wina (rodzeny z Čěžkec) Słowjanskich pućowarjow do Roma. Hač běchu tam pódlu njeho hišće druzy Serbja sobu, njeje nam znate. — Na biskopski jubilej bamža Leona XIII. lěta 1893 přińdžechu ze Serbow do Roma (a do Neapla): farań Jakub Skala z Budyšina, kapłan Jakub Nowak z Radworja, Mikławš Hajna z Boršće, Marija Mjenjec z Čemjeric, Marta Gudźic z Hornjeje Kiny, Mikławš Šořta (Mrózk) z Wotrowa, Mikławš Cyž z Khanec a Pětr Matješk („Korhec Pětr“) z Nowoslic.

Lěta 1875 jědžechu Němscy katolikowje pod wjednistwom † hrabje Stollberga Worklečanskeho do Lourdesa (sławneho Francózskeho hnadowneho městna na Španskich mjezach) a přepodachu tam rjanu khorhoj. Při tutym pućowanju wobdžělichu so ze Serbow: kapłan Šořta z Khrósćic (rodzeny z Wotrowa), mnich Jurij Jawork z Rumburga (rodzeny z Miłoćic), Jan Domanja z Khrósćic, Jakub Pjetaš z Hory, Mikławš Cyž a jeho syn Mikławš ze Žuric a Michał Cyž z Wotrowa. — Druhi raz pućowachu někotři Serbja lěta 1894 z Bajerskimi katolikami do Lourdesa. Běchu to: farań Jakub Herrmann z Wotrowa, kapłan Jakub Nowak z Radworja a Hańža Gudźic z Hornjeje Kiny. — Samo swjaty kraj (Jeruzalem) někotři Serbja wopytachu, mjenujcy: Pětr Matješk z Nowoslic a duchowni Jakub Rjeńč-Khrósćanski z Drježdžan, Jakub Stranc-Žuričanski z Lipska a Jakub Nowak-Horjanski z Radworja. Posledniši poby tež w Egypťowskej, hdžež nimo Suezkanala a pěramidow wjesku Matarieh (domiznu swjateje swójby w Egypťowskej) wopyta a so, njedźiwajo na tehdom runje strašnje torhatu wulku wodu, z łódźičku po Nilu na městno přewjeze, hdžež Faraonowa džowka hólčatko Mójzesa w syćiznowym korbiku namaka.

57. Duchowne rjady, bratrstwa a towafstwa.

Duchowne rjady (mniša a klóštrske knježny) njesmědžachu hač do najnowšeho časa w Sakskej a Pruskej žanych nowych zasydlenjow załožować. Hakle w našich dnach tu miłosćiwym sotram za hladanjo khorych a džěći přebywać dowolichu. Přenje tajke sotry přińdžechu w Serbach do Kulowa, hdžež so lěta 1862 na próstwu fararja a měsćanskeje rady 4 tajke sotry zasydlichu (2 za šulu, 1 za khorych a 1 za domjace hospodařstwo). Wone přebywachu wopředka w najatym wobydlenju, přesydlachu pak so pozdžišo do domu Augusty Seiffertec

pódla kapłanstwa, kotryž běchu za nje přetwarili. Tam załožichu tež wustaw za cuze katolske džěci, kiž mějachu so na spowědź a přenje swjate woprawjenjo přihotować. Nowy dom a wustaw z małej kapałku bu lěta 1872 poswjećeny a dósta mjeno „Swjateho Józefowy dom“. W lětach 1893—1895 natwari faraf Krawža „Swjateho Wójćechowy wustaw“ (Sankt Adalbertsstift) z kapału a khorownju, do kotrehož so sotry 1895 přesydlichu.

Lěta 1887 přewzachu miłosćiwe sotry samsneho rjadu w Budyšinje tamniši nowozaloženy biskop-Bernertowy asyl (dom). Tutón wustaw běše woprědka w tachantskej khěži na šěrokej hasy, bu pak 1904 do přjedawšeho Tilec domu njedaloko dwórnišća přepoloženy. Pozdžišo, lěta 1905, přińdžechu miłosćiwe sotry do Worklec, w kotrychž nowozaloženu khorownju Malteziskeho rjadu přewzachu; najposledy (1909) zasydlichu so w Radworju, hdžež jim dotalne zwónkowstwo pódla cyrkwe za sotrownju přepodachu. Tam maja wone pódla zastaranja khorych wustaw za wothladanjo džěci. — Wšě tele sotry su Borromejske sotry, tak mjenowane po založerju swjeho rjadu, swjatym Korli Borromejskim, a přikhadžeja do našich Serbskich zasydlenjow z hłowneho klóštra Trebnic w Šlezskej. — W Radworju zjenočichu so mnozy tamniši mužowje a młodžency hižo lěta 1903 do towařstwa „Čerwjeneho křiža“, kotrehož sobustawy maja při nastatych njezbožach přenju lékařsku pomoc poskićeć.

K spěchowanjju pobožnosće založichu wšelacy fararjo bratrstwa, wosebje k česći najzbóžnišeje knježny Marije; tak lěta 1868 bratrstwo swjateho skapulěra w Kulowje, 1893 zjenoćenstwo swjateje swójby a 1897 rózowcowe (rózarijowe) bratrstwo w Radworju z nowej postawu kralowny swjateho rózowca. Stare hnadowne swječo běše Pětr Kokla-Bódlank (Bódlanec Pětr) z Baćonja (z Hodlerja) lěta 1863 ponowił.

Za rozšěrjenjo Serbskich katolskich knihi založi kapłan Hórník 1863 w Budyšinje towařstwo ss. Cyrilla a Methoda. Z jeho nakładom wukhadža wot lěta 1863 „Katolski Posoł“, kotryž woprědka dołhe lěta dwójcy wob měsac wudawachu, nětko pak tydžeńscy. Jeho redaktorowje so husto přemjenjachu; najdlěje běštaj je (Budyšskaj) fararjej Hórník (8 lět) a Skala (21 lět!). Wot lěta 1867 poskića towařstwo tež katolsku protyku „Krajan“, kotryž dotal čile duchowni pisachu: Dučman

(7 lět), Skala (8 l.), Rězak (22 l.!) a Winger (11 l., hač do swojeje smjerće). W decembru lěta 1913 zarjadowa sebi towařstwo w Donnerhakec domje w Budyšinje swoju samsnu čišćeńju, štož ma so wosebje prócowanju † kapłana Deleńka z Wutołčic dżakować.

Tež na wsach počachu w zańdženym stolěće towařstwa k spěchowanju katolskich naležnosćow załožeć. Na swjateho Bartromja 1871 wotmě farań Hórnik w Khrósćicach zhromadźiznu, kotraž załoženjo „Katolskich Bjesadow“ (kasinow) wobzamkny. Tak nasta hišće samsne lěto 1871 přenja tajka Bjesada za Ralbičansku wosadu we Łazku pod předsydstwom tamnišeho kapłana Michała Róle ze 57 sobustawami; druha tež hišće 1871 w Kukowje z předsydu Jurjom Wawrikom z Khanec a ze 60 sobustawami, kotraž chcyše so zdobom za Serbski cyrkwinski spěw w klóštrskej cyrkwi starać. Wona pak dyrbješe 5 měsacow na připóznaćo swojich wustawkow přez Kamjenske amtske hejtmanstwo čakać! Něšto pozdžišo, lěta 1874, nastaje Bjesadze w Radworju, pod předsydstwom kapłana Dučmana z 68 sobustawami, a w Jaseńcy z 33 sobustawami. Posledniša wotmě swoje přenje zhromadźizny w Kubicec-Włóskec hosćencu (nětčišej Roztokec khěži) na Horje. Njedosaheje a njepřihódneje městnosće dla pak ju do susodneje Jaseńcy přepołożichu, hdžež běše Pětr Křižank Jaseńčanski z jeje přenim předsydu. Zwonka Serbskeho kraja załožichu lěta 1878 Drježdžansku Jednotu. Hakle w našim času přitowařichu so k tutym staršim towařstwam někotre nowe; tak lěta 1902 Budyšska Jednota, 1908 Serbosław w Khrósćicach a 1912 Njebjelčanska Bjesada.

W 20. stolěće počachu tež towařstwa za wosebite powoľanja załožować. Do nich słušeja předewšim skhadžowanja knježnow. Přenje tajkele zjenoćeństwo w Serbach nasta w Radworju (lěta 1899), dalše w Ralbicach (1907), w Khrósćicach (1908) a w Baćonju; tu natwarichu lěta 1916 tež wosebitu „młodownju“ jako dom za tamniše zhromadźizny. Podobne towařstwa zarjadowachu tež za (dorosćenych) młodźencow; přenje zasy w Radworju (1911), mało pozdžišo tež w Ralbicach (1911), w Khrósćicach a w Róžeńće. — Wo lětdžesatk přjedy załožichu wěcywustojni mužowje spěwařske wječory, kotrež mějachu cyrkwinski spěw, pódla pak tež wuknjenjo Serbskich narodnych pěsni hajić. Tak nastachu lěta 1872 Jednota

w Khrósćicach, 1893 spěwaŕske towaŕstwo w Baćonju, 1895 Lilija w Ralbicach a Meja w Radworju, kotraž 1920 swój 25lětny jubilej woswjeći, 1898 Bratrowstwo w Kulo-
wje a 1907 Lipa w Pančicach.

Jenož narodne Serbske towaŕstwa załožowachu w njeměrnym lěće 1848, hdžež tež mjez Serbami narodne čuó wotućeć poča. Tehdom wotměchu w kupjeli pola Smječkec wulku ludowu zhromadźiznu, kotraž k załožowanju Serbskich towaŕstwow napominaše. Hižo do njeje běchu w Radworju Serbske towaŕstwo pod wjednistwom Michała Čěsle z Radworja załožili. Po njej nastachu Serbske towaŕstwa w Ralbicach (předsyda Cyž z Nowoslic), w Khrósćicach (Jězorka z Jawory) a w Njebjelčicach (Kokla z Njebjelčic). Tež w druhich wsach scěhowachu jich přikład, tak zo 1849 22 Serbskich towaŕstwow z 2 tysacomaj sobustawow wobsteješe. Po času pak Němske knježeŕstwa wšě tute towaŕstwa zasy zezběhachu. Jich nadawk dyrbja džensa předewšim Bjesady a spěwaŕske towaŕstwa sobu dopjelnić.

58. Budyšski wučerški seminar a šule w našim času.

Najwažniši podawk tutoho časa za katolske šule a hišće bóle za jich wučerjow je załoženjo wosebiteho katolskeho wučerškeho seminara w Budyšinje. Hižo lěta 1817 wotewrichu tam Łužiske krajne stawy w domje pod „bórklinom“ wučerški seminar. Wón rěkaše po svojich załožerjach „Krajnostawski“ seminar a měješe woběmaj wěrywuznaćomaj słužić. Njedawno zemrěty Radwoŕski wučer Kral je hišće na tutym seminaru studował. Katolscy młodźency dóstawachu potom nabožinu (cyrkwinsku wučbu) na tachantstwje. Dokelž pak běše wustaw hewak tola Lutherski, załožichu hižo lěta 1850 w tachantskim twarjenju pódla wěže (tórma) Němskeje cyrkwe preparandu, to je: šulu za hólcow, kotřiž chcychu na duchownstwo studować. W samsnym času wotkaza knjeni z Hartmann, rodžena ze Schönberg, kotraž běše krótko přjedy do katolskeje cyrkwe přestupiła, nahladny pjenjez, za kotryž tehdomniši biskop Ditrich lěta 1851 w domje, w kotrymž hižo preparanda běše, katolski wučerški seminar z małej domjacej kapałku załoži. Jeho přeni direktor běše pozdžiši tachantski senior Hoffmann. Wopředka běše preparanda wjetša, hač seminar; tak studowaše tam na přikład lěta 1874: 20 preparandistow

a jenož 13 seminaristow. Pozdžišo seminar přecy powjetšowachu, tak zo dotalny dom naposledku wjacy njedosahaše. Tohodla natwarichu lěta 1903 na tachantskim polu zwonka města wulki nowy seminar.

Podobnje wažny běše za Serbskich wučerjow a Serbske šule nowy šulski zakon, kotryž lěta 1874 w Sakskej do mocy stupi. Wón šulu cyrkwi wza a pod dohlad swětnych šulskich inspektorow staji. Prawa, kotrež Serbska rěč po tutym zakonu w šuli zdžerža, mamy so sejm-skemu zapóslancej Lubjeńskemu z Budyšina džakować, kotryž raznje přećiwo tamnym mužam wustupowaše, kiž chcychu Serbsku rěč cyle ze šulow wupokazać.

Štož nětko jenotliwe šule nastupa, załožowachu w tutym času (1831—1920) w tajkich krajinach, hdžež mějachu džěci daleko do šule khodźić, nowe šule. Tutón njedostatk wobsteješe wosebje w Kulowskej wosadze, hdžež na wsach hišće žanych šulow njemějachu. Tohodla załožichu tam lěta 1827 nowu šulu w Němcach, kotruž najprjedy drjewjanu, 1862 pak kamjeńtnu natwarichu; přichodne lěto (1828) hižo druhu w Koćinje, kotruž 1837 drjewjanu, 1850 pak kamjeńtnu nowu natwarichu. Jako třeca towařska nasta 1838 šula w Sulšecach, kiž běše deleka z kamjeni, horjeka pak z drjewa twarjena a kotruž 1847 powjetšichu. Započatk lěta 1920 wotewrichu skónčnje tež w Hózku (w tamnišej kapałcy) nowu šulu.

Ale tež w Sakskich Serbach załožowachu we wsach, wot cyrkwjow zdalenyh, nowe šule; tak lěta 1834 w Zdžěri, hdžež měješe šulski dom woprědka jenož 1 poskhod (šos), na jenym kóncu šulsku jstwu, na druhim małe wučerjowe wobydlenjo. Lěta 1878 pak přitwarichu na tute nizke twarjenčko horni poskhod. We Worklecach nasta samostatna šulska wosada z nowej šulu lěta 1838; 1902 pak sebi tam zasy nowu wjetšu šulu natwarichu. Džěci Bačońskeje krajiny khodžachu woprědka pak do Khróscic, pak do runje tak dalokeho Radworja do šule abo wopytowachu „nuhlatko“ (privatnu=domjacu šulu) w Banecach, pozdžišo w Króńcy, z kotrejež drje po času (Lutherska) šula we Łuzy nasta. Lěta 1836 pak załožichu sebi wobydlerjo z pomocu tachantstwa swoju samsnu šulu w Čornecach, kotruž lěta 1889 k nowej cyrkwi do Bačonja přepołožichu. Někotre lěta pozdžišo (1857) zarjadowachu tež w klóštrskich twarjenjach w Šunowje nowu šulu; šulska wosada natwari pak sebi 1896 samo-

statnu šulu, a to w Konjecach. Nimale jenak daloko mějachu džěci ze škleńčěrnyje Pisaneho Doła do Kulowa a do Šulsec do šule. Tohodla załožichu tež tam lěta 1865 (Němsku) katolsku fabriksku šulu z tydžeńscy tři-króćnej wučbu. Tute rozwučowanjo dawaše w jstwi w škleńčěrni hač do lěta 1872 Kulowski, pozdžišo Sulšečanski wučef. Dohlad nad šulu měješe Ralbičanski faraf. Lěta 1877 Kamjenski šulski dohladowaf šulu zběhny a džěci do Lutherskeje šule do Wóslinka pokaza.

Nimo wsow, hdžež hakle nowe wučerstwa załožichu, stachu so tež we wosadach, w kotrychž hižo šule wobstejachu, wšelake přemjenjenja. Tak na přikład w Róžeńće (hlej č. 43.) šulu 1837 přetwarichu a Jakuba Pjetaša z Njebjelčic jako přenjeho woprawdźiteho (studowaneho) wučerja postajichu. Dokelž pak twarjenje nizke a čmowe wosta, předa šulske předstejerstwo tutón dom (Win-carjec statok) a natwari w lětach 1877 a 1878 nětčišu „wulku“ a 1903 „nowu abo mału“ šulu za druheho wučerja. W Njebjelčicach běše stara drjewjana šula cyle dodžeržala; tohodla stajichu 1834 (po druhich powěsćach 1840) nowy kamjeńtny twar. Dokelž pak přecy přiběracu ličbu džěci 1 wučef wjacy dowučić njemóžeše, natwarichu tam 1909 wjetšu nowu wučerňju z 2 rjadow-njomaj. We Wotrowje předachu lěta 1840 dotalny šulski dom Lebzec (Huntasec) swójbje a natwarichu nowu šulu. Tuta pak běše hubjenje twarjena a zasypny so na druhe lěto, tak zo dyrbjachu ju znowa zasy twarić. Tutón twar, nětčiša „stara“ šula, słužeše hač do lěta 1905, hdžež nětčiša „nowa“ šula nastaj. Nowe šule natwarichu dale 1845 w Ralbicach; 1874 w Radworju, hdžež k natwarjenju wjetšeje šule susodnej statokaj přikupichu; 1903 a 1904 w Khróscicach a 1905/1906 w „klóštrje“, hdžež sydło noweje wučerňje z Kukowa do Pančic přepołožichu. Hižo 1915 dyrbjachu pak ju powjetšić.

Ważne přeměnjenja stachu so tež w Budyšinje; tam dotal mała Němska šula pódla tachantstwa a wjetša Serbska pola Serbskeje cyrkwy wobsteješe (Hlej č. 22). Dokelž pak buštej wobej po času přemalej, natwarichu 1821 na městno Serbskeje šule pola Serbskeje cyrkwy „zjenoćenu“ šulu za wobej narodnosći. Dokelž pak tež tuta bórzy mnohosć džěci wjacy wobsahnyć njemóžeše, natwarichu w lětach 1837 a 1838 (za wšitke džěci) nětčišu „staru“ tachantsku a ze samsneje winy 1909 nowu

wjele wjetšu a swětlišu „měšćansku“ šulu w rańšim džělu města, tak zo buchu džěći z cyłodžeńskej wučbu do noweje pokazane, džěći z połdžeńskim rozwučowanjom (wjesne džěći) pak w starej wostachu. — Tež w Kamjencu załožichu 1832 (1838?) w twarjenju pódla cyrkwje stejaceho klóštrského kubła (Němsku) katolsku šulu z 19 džěćimi. Dokelž pak městnosć po času wjacy njedosahaše, natwarichu 1868 nowu faru, na kotrejž běše zdobom šulska jstwa a wučerśke wobydlenjo. Tola w nowšim času tež tutón dom wjacy za wšo njedosahaše; tohodla natwarichu 1900 nowu wosebitu šulu, kotruž pak dyrbjachu tež hižo 1914 powjetšić. (Lubij a Hajnicy hlej w čisle 55, I. a II.). — Dodawk. Přeni znaty (Lutherski) Serbski wučer běše Jeremias Cawnik, wokoło lěta 1647 wučer w Njeswačidle.

59. Drobnosće z poslednjeho stolěta.

Zběžkařske zmyslenjo pjećdžesatych lět pokazowaše so tu a tam tež w Serbach. Tak wotměchu poddani klóštra Marijineje Hwězdy w měrcu 1848 w korčmje w Pančicach a w kupjeli pola Smječkec zhromadźiznje, kotrejž kublerjo Rychtar z Lejna, Mar a Kokla z Njebjelčic a Jězorka z Jawory nawjedowachu. Woni nastajachu 13 namjetow, mjez nimi prawo, zo smědža sebi duchownych a wučerjow sami wuzwoleć. Tohodla zeńdže so wjele ludźi na klóštrskim dworje, kotřiž sebi přijeco tutych namjetow žadachu. Hnadna knjeni njezwoli do jich žadanjow, spušći pak něšto dawkow a dari jim 3 tuny piwa. Za to ji zhromadźeny lud třikróćnu sławu wunjese a potom w měrje rozeńdže. — Na Michała 1868 pósłachu katolscy Serbja swjatemu Wótcej Pijej IX. 1016 toleř Pětroweho pjenježka ze Serbskim a Łačonskim listom. Bamž so 18. novembra pisomnje přez biskopa Forwerka luboznje podžakowa a wudžěli darićerjam japoštołske požohnowanjo. Darniwosć a pobožnosć móličkeho Serbskeho ludu tehdom w Italskich a Francózskich nowinach wulcy wukhwalowachu. Mikławš Truc (Mětk) z Kukowa, kotryž tehdom jako wojnař w Parizu přebywaše, pósła tajke čisło Francózskich nowin „Le Monde“ (5. 11. 1868) do klóštra.

K tutym podawkam, duchowne žiwjenjo nastupacym, dodawamy někotre drobnosće, kotrež bóle wo Serbskej narodnosći jednaja. — Tak přińdže lěta 1848 Sakski

kralowc (prync) Albert do Budyšina a wuknješe tam pola Serbskeho wótčince, knihikupca Jana Smolerja Serbsku rěč. Při tutym Serbski-wuknjenju njejednaše pak so jenož wo to, zo by wjeřchowski syn Serbski mohł, ale wono dyrbyeše zdomom myto za Serbow być. Hdyž mjenujcy lěta 1848 w Drježdžanach zběžk wudyri, nje-wěrješe kralowska swójba žanomu połkej (regimentej) wjacy, hač jenož tamnemu, kotryž skoro jenož ze Serbow wobsteješe; jemu so wona tohodla dowěri a da so wot njeho na twjerdziznu Königstein dowjesć a tam tak dołho stražować, doniž njeměry nimo njeběchu. Jako džak za tutu swěru svojich Serbow poručí kral młodemu prynccej Albertej, zo ma so do Budyšina přesydlíć a tam Serbski wuknyć. Druzy wšak sebi šukotachu, zo prync Albert w bitwje pola Düppelskich hrodzišćow w Danskej wójnje (1849) na njelepe poručnosće Pruskeho wyššeho rozkazowarja posłuchał njeběše, ale zo je swoje wójsko po swojej hłowje (mudrišo) wjedł a zo tohodla po wójnje za khostanjo do Budyšina přińdže. Nam wšak móže skónčnje wšo jene być, čohodla je do Budyšina přišoł; nas zajimuje jenož to, zo je tu Serbski wuknył, štož khostanskeho přesadženja dla hišće njeby činić trjebał. Hdyž lěta 1893 jako kral w manevrach do Radworja přińdže, powědaše, zo je tu za młode lěta z Budyšina husćišo přišoł. — Špodziwnje hinašeho zmyslenja napřečo Serbam, hač kralowska swójba, běše 20 lět pozdžišo (1868) Sakske ministerium, hdyž poručí, zo Budyšin Němski nima wjacy „Budissin“ rěkać, kaž dotal, ale „Bautzen“, dokelž Budissin přejara Serbski klinči. Wulke duchowne swětlo wšak tući knjezykowje z tym pokazali njejsu; přetož hewak bychu wědžeć móhli, zo „Bautzen“ ničo druhe njeje, hač stare Serbske słowo „Baudissin“ (= Budyšin); ale što wědomosć! Hdyž mjeno jenož na přenje pohladnjenjo tak Serbskeho wobliča njeměješe, to běše wokřewjenja dosć za nich. Nichtón wšak so njemóže mudriši sčinić, hač je jeho Bóh stworil.

Česka a Francózska wójna (1866 a 1870) zbudžištej drje wšelaki njeměr; tola žana z njeju dołho njetraješe. Čim wjetše hubjenstwo pak přinjese pjeclětna swětska wójna (1914—1918). We njej zebrachu cyrkwjam za hubjenu plaćiznu lěta 1917 najprjedy błyskowody, potom cynowe piščelowe piščalki a skónčnje nimale wšě zwony. W Radworju a Baćonju wostaštej k zbožu tuteju wosadow

w kóždej dwaj zwonaj (w Radworju mjez nimaj jara rjany wulki zwón), wšudžom druhdze jenož jedyn. „Hłupi“ ludžo tehdom prajachu: „Swjećene wěcy do wójnskich brónjow přeliwać, to zboža přinjesć njemóže.“ A kaž tak husto w žiwjenju, mějachu tež tu „hłupi“ prawje. (W Khróscicach sebi lěta 1920 za 45 tysac hriwnow 4 nowe worclowe zwony kupichu. Z nich je wulki 1,70 metra šěroki a 33 centnarjow ćežki). — Wosebje pak je wójna tež wěru a dobre křescanske wašnja skazyła, štož so předewšim w hrózbne přiběracych paduštwach pokazuje. Ani cyrkwe tajkim ludžom wjacy swjate njejsu. Tak so lěta 1920 paduši, wokna wutłóčiwši, do cyrkwjow w Kamjencu, Njebjelčicach, Hajnicach, Radworju a Khróscicach dobychu a tam pjenjezy a wšelake cyrkwinske wuhotowanja pokradnychu.

Jako najnowše wšelčizny (z lěta 1920) dodawamy tele drobnosće: Serbske nabožne towařstwa dóstachu přirostki we Wotrowje a Pančicach, hdžež towařstwje młodžencow załožichu. Nowej towařstwje knježnow pak nastaštej zasy w Pančicach a w Kulowje. — Žadny wjesoły podawk dočaka mała Wotrowska wosada, hdžež za 1 tydžeń 2 nowoměšnikaj swoju přenju Božu mšu swjećeštaj: njedźelu rjadnik Rab a srjedu swětny duchowny Nowak, wobaj z Wotrowa. — W Budyšinje wumrě nahle, runje khoreho doma wobstarawši, direktor tamnišeje tachantskeje šule, Jakub Nowak z Kašec, wustojny Serbski spisaćel a dołholětny sobudželaćer „Katolskeho Posoła“. — Bywši dwórski kapłan Filip Rězak z Wuric, kotryž porjedženy katechismus dwójcy wuda, přeložuje w tu khwilu swjate pismo stareho zakonja do Serbšćiny. — Lěta 1921 woswjeći Budyšske tachantstwo, 1221 załožene, 700-lětny jubilej swojeho wobstaća.

K wuprošenju měra w swětskej wójnje běše bamž Benedikt XV. do Lawretanskeje litanije hrónčko „Kralowna měra“ přistajić dał. Njeh nam kralowna měra nětko po wójnje tež nutřkowny měr a wožiwjenjo dobreho křescanskeho zmyslenja přinjese!

60. Budyšcy tachantowje a Serbscy fararjo.

Předspomnjenje. Při mjenach stejace ličby woznamjenjeja lěto, w kotrymž jenotliwi tachantowje abo fararjo swoje zastojnstwa nastupichu; zwjetša je kóždy hač do swojeho nastupnika wukonješe; na přikład:

Golijan 1743, Włóski 1759, Kobalc 1774 rěka: Golijan běše faraf wot lěta 1743 hač do 1759, Włóski wot 1759—1774. Za najstarše časy, hdžež dospołnych zapiskow nimamy, tute prawidło wězo njeplaći; tam woznamjenja ličba jenož powšitkownje čas, w kotrymž běchu naspomnjeni mužowje žiwi. Pola poslednich fararjow pak podawamy lěta jich skutkowanja dospołnje. — Rozdžěla mjez fararjemi a administratorami (farskimi zastupjerjemi) tu nječini. Hdžež je toho trjeba, je to w stawiznach jenotliwych wosadow naspomnjene.

I. Budyšcy tachantowje: Herman 1221, Hugo 1226, Godfried 1281, Pětr z Isenburga 1293, Tyleman 1308, Ditrich 1314, Bjedrich 1317, Konrad 1339, Hendrich z Prunsina 1343, Mikławš z Kemnic 1345, Rulo Biskopičanski 1367, Hendrich Poršin 1375, Jan Stelzer 1399, Ota 1402, Jan z Ketlic 1403, Hendrich Frieberg 1410, Ernst 1426, Jan Monetarius (?) 1426, Pětr Kulman 1434, Hendrich 1443, Jurij z Plawnic 1443, Jan ze Schwofheima 1460, Krystof Pfoël 1465, Jan Henich 1505, Hendrich z Kotec 1506, Kaspar Emrich tež 1506. Kaž so zda, běše tehdom rozšćěpjena wólba, tak zo měješe Budyšin dweju tachantow nadobo. Jako pak Hendrich Kotečanski lěta 1512 wumrě (abo swoje zastojnstwo zložil?), bu Emrich jenički tachant († 1520), Jurij Wirt 1522, Pawoł Kūchler 1525, Jan Kochläus 1546, Hijeronymus Rupert 1548—1559. — Mjena dalšich tachantow, kotřiž su zdobom cyrkwinscy wjeřchowje, čitaj předku w stawiznach čisło 29, 45, 48 a 49.

II. Budyšcy fararjo: Stawizny Budyšskich fararjow su jara zašmjatane a njedospołne. Po załoženju tachantstwa (1221) běše jedyn z tachantskich knježich zdobom faraf (za Němcow a Serbow zhromadnje). Z nich njeje žadyn znaty. Hdyž pak biskop Withego I. lěta 1280 Mikławšk natwari a za Serbsku farsku cyrkej postaji, dósta tuta tež svojich wosebitych Serbskich fararjow. Z nich su w stawiznach mjenowani: Bohuš 1372, Jakub 1375, Mikławš Foresto 1390, Alberik 1391, Albert z Koporc 1393, Syman Joda 1446, Mikławš Kroh 1465, Kaspar Mariman 1482, Wigand ze Sale?, Mjena dalšich fararjow stawizny njeznaja. Jako přeni samostatni duchowni*,

* Plebani. Hdyž jich někotři spisowarjo (Semank) hižo fararjow mjenuja, je to zmylk; přetož zawěsće njeje cyrkwička na žitnych wikach farska cyrkej była, tak dołho hač je Mikławšowska fara wobstała.

nic pak jako woprawdźići fararjo při swjateje Marijinej (Serbskej) cyrkwi su w starych pismach mjenowani: Pawoł Wirchan 1532, Jurij Jan(i)ca ?, Měrcin Wornař 1556, Měrcin Wojnař 1582 a Pětr Cyž. . . . Hdyž so Mikławšk lěta 1634 wotpali a tachant Haša swjateje Marijinu cyrkej za Serbsku farsku cyrkej pomjenowa, buchu tež jeje duchowni woprawdźići fararjo, při čimž pak mjeno Mikławšowskeho fararja k dopomnjeću na prjedawše časy pódla zdđeržachu.

Mjena tutech woprawdźitych fararjow nětčišeje Serbskeje cyrkwe su: Handrij Buk (Buccov) 1645 (?), Jurij Rus 1670, Jan Młynk (Molitor) 1694, Jakub Khilian z Kulowa 1718, Franc Mihan ?, Měrcin Golijan z Wotrowa 1743, Jakub Włóski z Khrósćic 1759, Wjacław Kobalc z Kulowa 1774, Domaš Šořta 1779, Mikławš Pólk (Fulk) z Khrósćic 1796, Jozef Ebenhöh 1802, Matej Kućank z Nuknicy 1816, Mikławš Smoła 1825, Jakub Pjeh 1833, Jakub Kućank z Nuknicy 1855—1870, Michał Hórnik z Worklec 1870—1891, Jakub Skala z Khrósćic 1891—1903, Mikławš Žur z Worklec 1903—1912 a Jurij Hejduška z Hórkow wot 1912.

III. Radwoř. Přeni znaty Radwořski farař je Frycko (Brycka?), wokoło lěta 1384. Za jeho časy abo za jeho nastupnika natwari ryceř Běr lěta 1397 křižnu cyrkwičku (Hlej str. 21). Dalši fararjo, a zdobom duchowni runje naspomnjeneje křižneje cyrkwički, su: Jan Spjel (Špihela?) 1489, Domaš Jeńč 1511, Hrjehoř Korchewest (Kofch?) 1535, Jan Kózlik 1540, Błažij Hajńk (Förster) 1545, Jan Handrij 1565, Bosćij Zacharias 1578—1598, Lutherski předař 1598—1600, Jurij Kokla 1600, Lutherski předař, Handrij Glawš 1603, Lutherski předař, Jan Młynk (Molitor) 1605—1620, Lutherski předař 1620—1622, Jan Woleńk (Olenius) 1623, Alojz Lok z Kulowa (?) 1651, Adam Hawš z Kulowa 1675, Jurij Hawštyn Swótlík (Swětlik) z Kulowa 1684, Ferdinand Lisak 1708, Pětr Adamec 1743, Michał Jan Wařda z Čornec 1761, Mikławš Hrjehoř z Konjec 1776, Mikławš Nowak 1814, Mikławš Čórlich z Dubrjeńka 1820—1858 (38 lět farař), Jakub Nowak z Wotrowa 1858—1875, Handrij Dućman z Bozankec 1875—1884, Jakub 'Bart z Wotrowa (z Pančic) 1884—1887, Jurij Nowak z Njebjelčic 1887 (3 dny farař), Mikławš Žur (administrator) 1887—1895, Michał Wjesela z Lišeje Hory 1895—1896, Mikławš Žur (farař) 1896—1903 a Jakub Nowak z Hory wot 1903.

IV. Khrósćicy: Přibysław 1248, Filip 1336, Brikcij Jeňč 1540, Jurij Temleř 1557, Jan Temleř 1573, Handrij Pječka 1573, Mikławš Glawš 1574, Jurij Kowař (Faber) 1590, Mikławš Fryčka ?, Jurij Kokla z Khrósćic 1600, Hórban Krawc (Sartor) z Kulowa 1607, Jan Krječmař 1611, Jan Młynk (Molitor) z Kulowa 1620, Jakub Lebza z Worklec 1626, Jan Čunka z Khrósćic 1645, Jurij Grós z Khanec 1657, Měrcin Šewc (Sutorin) z Kukowa 1659, Jurij Zynda z Kulowa 1680, Jan Nowotnik z Kulowa 1706, Hrjehoř Just z Kukowa 1719, Handrij Kocor (Cato) z Kulowa 1743, Matij Mróz z Noweje Wsy pola Kulowa 1763, Jurij Cyž z Róžanta 1769, Matej Just z Kukowa 1791, Michał Ryčerja z Nuknicy 1794, Jan Domaška z Dubrjeńka 1816, Michał Haška z Kulowa 1824, Jakub Bart z Khrósćic 1834—1881 (47 lět farař), Jakub Wornař z Dubrjeńka 1881—1910 (29 lět farař) a Bernard Hicka z Ralbic wot 1910.

V. Njebjelčicy: Matij Lipič z Njebjelčic (?) 1485, Jan Brjeda ?, Pawoł Bórkman ?, Pětr Bruska 1568, Jan Woleńk (Olenius) 1618, Bartrom Pólk (Fulk), Jurij Grós z Khanec 1648, Bartrom Miklica (Michalc) 1675, Donat Česla (Fabricius) z Khrósćic 1676, Anton Čoch z Miłoćic 1679, Jozef Droša z Khrósćic 1687, Wójcech Měškan 1701, Jakub Mjeleř 1703, Handrij Mróz 1732, Matij Mróz 1754, Měrcin Brězan 1763, Jurij Nuk 1770, Anton Seifert 1774, Jakub Čunka 1796, Pětr Brězan 1829, Jakub Šořta 1829, Mikławš Kokla z Pozdec (?) 1848—1864, Mikławš Smoła z Wotrowa 1864—1887, Mikławš Bjedrich ze Smjerdžaceje 1887—1889, Hawštyn Kubaš ze Šunowa 1890—1918 (28 lět farař) a Michał Mič z Dobrošic wot 1918.

VI. Kulow. Jan Hebr 1440, Syman Majer 1550, Filip Lěn 1573, Jurij Kowařk (Faber) 1586, Domaš Pawlika z Kulowa 1590, Ambroz Wawrij z Rachlowa 1600, Matij Čanowic 1605, Matej Škoda (Schaden) 1612, Jan Haša z Noweje Wsy pola Njeswačidła 1621, Jan Leska 1630, Matej Jórdan 1637, Měrcin Jórdan 1640, Jakub Stiskala z Kulowa 1644, Bosćij Někela (Nikolaides) z Kulowa 1663, Jan Serbin z Koćinje 1678, Bosćij Kokla z Wudworja 1682, Adam Hawš z Kulowca 1683, Franc Měškan z Kulowa 1703, Pětr Dubjeńka z Kulowa 1706, Jakub Češki z Kulowca 1721, Jan Bruk (Bručk) z Kulowa 1726, Wjacław Kobalc z Kulowa 1735, Pětr Měrk z Kulowa 1757, Měrcin Nuk z Kulowa 1763, Jurij Nuk z Noweje

Wsy pola Kulowa 1774, Jurij Brückner z Kulowa 1783, Jakub Šolta z Noweje Wsy pola Kulowa 1795, Jakub Nuk (Mark) z Noweje Wsy pola Kulowa 1807, Jakub Salowski z Koćinje 1823, Měrcin Wawrij z Noweje Wsy pola Kulowa 1826—1858 (32 lět faraf), Franc Krawc (Schneider) z Kulowa 1858—1883 (25 lět faraf) a Robert Krawža ze Šlezskeje, administrator 1883—1889, faraf wot 1889 (dotal 31 lět faraf).

VII. Ralbicy: Jakub Deleńka 1754, Pětr Měrk 1770, Handrij Šolta 1792, Jakub Narćik 1795, Pětr Brězan z Delnich Sulšec 1832—1862 (30 lět faraf), Jakub Bjeńš z Nowoslic 1862—1888 (26 lět faraf), Mikławš Bjedrich (administrator) 1889—1890, Hawštyn Kubaš 1890, Mikławš Bjedrich (faraf) 1890—1907, Jakub Žur z Njebjelčic (administrator) 1908 a Jan Just z Jaseńcy wot 1908.

VIII. Wotrow: Jurij Běr 1758, Jan Kral z Hodźija 1763, Mójzes Kobalc z Kulowa 1769, Jakub Wornač z Pančic (nic: z Panjec) 1838—1865 (27 lět faraf), Jakub Wjels z Hrubjelčic 1865—1871, Jakub Herman ze Swinańje 1871—1910 (39 lět faraf), Pawoł Knježk z Krjepjec 1910—1912 a Jurij Křižank ze Židowa wot 1912.

IX. Baćoń: Jurij Libš z Miłoćic 1893—1910 a Jurij Delan z Wěteńcy wot 1911.

X. Róžant: Mikławš Pjeh z Libonja (swětny duchowny) 1727; Bernard Pječik z Kulowa 1739, Florid Mark z Wudworja 1750, Bernard Petzig 1754, Alberik Mecnař z Kulowa 1765, Prokop Seifert z Kukowa 1767, Anton Buk ze Swinańje 1770, Eugen Hauptman z Kukowa 1793, Tecelin Mět z Kukowa 1817, Polykarp Schön 1822, Tadej Pacak 1835, Alberik Šrybař (Schreiber) z Kukowa 1838, Beno Kral z Čemjeric 1842—1869 (27 lět administrator), Ludwik Angermann 1869—1873, Inocenc Jawork z Miłoćic 1873—1881, Tadej Natuš z Kukowa 1881—1900, Leopold Krawc (Schneider) 1900—1903, Šěčan Kocian 1903—1909 a Romuald Domaška z Koslowa wot 1909.

XI. Susodne Němske wosady: A. Kamjenc: Jakub Wornař 1870—1881, Jan Nowak z Prawoćic 1881—1890, Filip Rězak 1890—1894, Bernard Hicka 1894—1910 a Jakub Žur wot 1910. — B. Hajnicy: Mikławš Andricki z Pančic 1904—1906, Pawoł Šolta z Wotrowa 1906—1918 a Jurij Rjeda z Hory wot 1918. — C. Lubij: Jakub Šewčik z Baćonja 1892—1895, Michał Šewčik z Baćonja

1895—1903, Jurij Wingař z Khróscic 1903—1918 a Pawol Šořta wot 1918.

Dosłowo: Z tutoho zapisa widźimy, zo je najwjacy Serbskich duchownych, tež wjele tachantow, z Kulowa było. Za Serbske nabožne pismowstwo pak najwjacy Radwořscy fararjo (Swótlík, Wařda a Dučman) džěłachu, zdžěla tež Budyšcy (Golijan, Hórník a druzy).

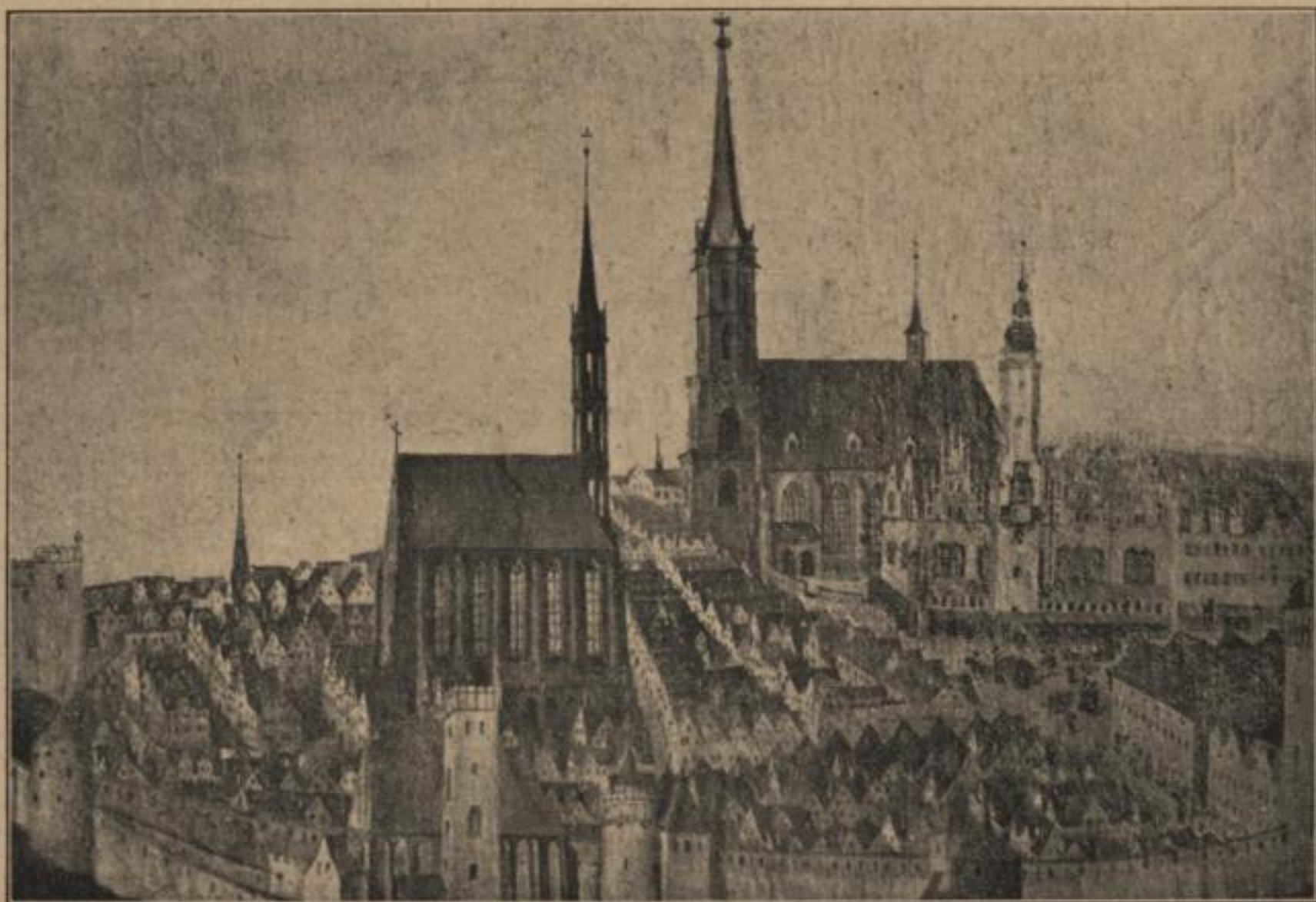
Biskop Löbmann (hl. str. 117) wumřě 4. 12. 1920.

Ss. Cyrill a Method.

Prěnja křescánska cyrkej w Radworju, wokoło lěta 1400—1500.
(Ze słomu kryta.)

Budyšin (srjedža: mniša cyrkej, na lěwicy zady: Mikławškowa
wěža) w. l. 1600.

Różant w. l. 1700.

Serbska cyrkej w Budyšinje, w. l. 1600.

Hród (z kapalu) w Zdźěri, w. l. 1850.

Serbska cyrkej w Budyšinje, w. l. 1850.

•
Khrósćicy, w. l. 1850.

Ralbicy, w. l. 1850.

— 159 —

Radwoń: stara farska cyrkej, w. l. 1850.

L. 719

Radwoń: křižna cyrkwička, w. l. 1850.

